

VLAAMS MINISTER VAN CULTUUR, JEUGD, MEDIA EN BRUSSEL

Conceptnota aan de Vlaamse Regering

Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen

Een langetermijnvisie voor cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen

Maart 2016

INHOUD CONCEPTNOTA

I.	SITUERING	5
II.	CONCEPTEN EN BASISPRINCIPES INZAKE CULTUREEL-ERFGOEDWERKING	7
1.	Cultureel erfgoed: wat betekent het?	7
1.1.	'Cultureel' erfgoed binnen een internationale versus Vlaamse beleidscontext	7
1.2.	Cultureel erfgoed: wat is het?	7
2.	Cultureel-erfgoedwerking: kwalitatieve zorg voor en omgang met cultureel erfgoed	10
2.1.	Wat is cultureel-erfgoedwerking?	10
2.2.	Cultureel-erfgoedwerking: wie doet het?	11
2.3.	Een nieuwe opdeling van de cultureel-erfgoedtaken	12
2.4.	Principes van cultureel-erfgoedwerking	14
3.	Cultureel-erfgoedbeleid van de Vlaamse Gemeenschap	17
3.1.	Waarom en hoe een cultureel-erfgoedbeleid van de Vlaamse overheid?	17
3.2.	De rol en taken van de Vlaamse overheid	18
3.3.	Internationale kaders	19
III.	OMGEVINGSANALYSE VAN HET VLAAMSE CULTUREEL-ERFGOEDVELD	21
1.	Het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid	21
1.1.	Een korte historische schets	21
1.2.	Het huidige Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid	22
2.	Collectiebeheer in de cultureel-erfgoedsector in Vlaanderen	23
2.1.	De collectiebeherende erfgoedinstellingen in Vlaanderen	23
2.2.	Andere collectiebeherende instanties / collectiebeheerders	30
2.3.	Topstukken in Vlaanderen	31
2.4.	Immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen	32
3.	Dienstverlening voor een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen	33
3.1.	Vlaams steunpunt voor Cultureel Erfgoed	34
3.2.	Landelijke expertisecentra en organisaties volkscultuur	34
3.3.	Dienstverlening vanuit de provincies	35
3.4.	Dienstverlening vanuit de steden en gemeenten	36
3.5.	Publicaties	36
3.6.	Andere dienstverleners	37
4.	Actuele uitdagingen voor cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen	37
4.1.	Gedeelde noden op het vlak van collectiebeleid	37
4.2.	Cultureel-erfgoedwerking in het digitale tijdperk	39
4.3.	Publiekswerking en participatie	40
4.4.	Internationale werking van cultureel-erfgoedorganisaties	42
4.5.	Uitdagingen voor het beleid inzake immaterieel cultureel erfgoed	43

4.6.	Bestuurlijke veranderingen met een belangrijke impact op het cultureel-erfgoedveld	44
IV.	BELEIDSLIJNEN	46
1.	Een gevarieerde aanwezigheid van cultureel erfgoed in Vlaanderen waarborgen	46
1.1.	Cultureel erfgoed kwaliteitsvol waarderen	46
1.2.	Een duurzaam collectiebeleid voor roerend erfgoed uitbouwen	47
1.3.	Een adequaat Vlaams beschermingsbeleid voor het erfgoed van uitzonderlijk belang	49
1.4.	Het immaterieel cultureel erfgoedbeleid actualiseren (ICE)	49
1.5.	Een cultureel-erfgoedwerking in het digitale tijdperk	50
2.	Het cultureel-erfgoednetwerk verder versterken en uitbouwen	51
2.1.	Samenwerking en netwerking staan centraal in cultureel-erfgoedwerking en -beleid	52
2.2.	Een herijkt kader voor een complementair cultureel-erfgoedbeleid	53
2.3.	Versterken van de cultureel-erfgoedorganisaties die een rol opnemen in het netwerk	55
3.	Een participatieve en open cultureel-erfgoedwerking realiseren	57
3.1.	De samenleving actief betrekken bij cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking	58
3.2.	Naar een breed bereik voor cultureel-erfgoedwerking	58
3.3.	Ruimte voor experiment en het ontwikkelen van nieuwe vormen en inhoud	59
4.	Cultureel erfgoed in de samenleving valoriseren	60
4.1.	Met en in andere beleidsdomeinen een kwalitatieve erfgoedwerking uitbouwen	61
4.2.	Erfgoed als katalysator voor de samenleving	62
5.	Een toonaangevend internationaal erfgoedbeleid nastreven	64
5.1.	Een actieve inbreng van de Vlaamse overheid in Belgische en internationale beleidsvorming en netwerking	64
5.2.	Inzetten op de zichtbaarheid, doorstroming en het delen van internationale informatie inzake cultureel erfgoed	66
5.3.	Internationale zichtbaarheid, uitwisseling en netwerking stimuleren	66
6.	Een duurzame basis voor cultureel-erfgoedwerking garanderen	68
6.1.	Een ondersteuningsinstrumentarium dat de slagkracht van de cultureel-erfgoedsector versterkt	68
6.2.	Afstemming met regelgeving van andere beleidsdomeinen	69
6.3.	Cultureel ondernemerschap, aanvullende financiering en goed bestuur stimuleren	70
6.4.	Inhaaloperatie voor infrastructuur	71
V.	BIJLAGEN	73
1.	Grafiek aantal bezoekers Vlaams ingedeelde musea	73
2.	Landschapstekening Vlaams cultureel-erfgoedveld	74
3.	Overzichtstabel Vlaamse ingedeelde musea en eigen instellingen met landelijke werking (2014)	75
4.	Tabellen en grafieken budget cultureel erfgoed	76

a.	Evolutie van het totaalbudget voor cultureel erfgoed	76
b.	Evolutie van het budget voor cultureel erfgoed - onderverdeeld (gafiek)	76
c.	Evolutie van het budget voor cultureel erfgoed - onderverdeeld (cijfers)	77
e.	Evolutie budget voor cultureel erfgoed - detailoverzicht landelijke werkingssubsidies (cijfers)	78
f.	Verdeling van de werkingssubsidies in 2016 per deelsector (Cultureel-erfgoeddecreet)	78
5.	Verspreiding van topstukken over Vlaanderen	79

I. SITUERING

Met de Conceptnota Cultureel-erfgoedbeleid legt de Vlaamse overheid, zoals aangekondigd in de Beleidsnota Cultuur 2014-2019 van de minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel, de basis voor een langetermijnvisie op het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid. Hierbij wordt vertrokken van de accenten die in de Beleidsnota Cultuur en het Vlaams Regeerakkoord 2014-2019 naar voor werden geschoven. De visie houdt ook rekening met de actuele ontwikkelingen in de samenleving¹, de noden van en uitdagingen voor het cultureel-erfgoedveld en internationale ontwikkelingen.

In een cultureel-erfgoedbeleid zijn het lange termijnperspectief (verleden-heden-toekomst) en het (delen van) 'gemeenschappelijk goed' belangrijke uitgangspunten. Een kwaliteitsvolle, evenwichtige en duurzame benadering van het erfgoed is belangrijk, net als het opnemen van een gedeelde verantwoordelijkheid voor het erfgoed.

De noden en uitdagingen, waarop de Conceptnota een antwoord wil bieden, zijn onder meer:

- de effecten van de bestuurlijke veranderingen op de ontwikkeling van het netwerk van erkende en gesubsidieerde erfgoedactoren;
- de achterstanden in collectiebeleid (o.a. waarden, selecteren, verwerven, herbestemmen, registreren, bewaarplaatsen, zorg voor erfgoed);
- de nood aan een performante erfgoedwerking en meer slagkracht voor de erfgoedsector;
- de digitale ontwikkelingen in alle aspecten van erfgoedwerking;
- de (toenemende) internationalisering;
- de vraagstukken en mogelijkheden rond (her)gebruik van erfgoed in en door andere domeinen;
- het vergroten van het erfgoedbewustzijn, de wijzigende rol van het publiek en het belang van het betrekken van de brede samenleving bij de zorg voor en omgang met erfgoed.

De Conceptnota verenigt stemmen uit zowel de sector als het beleid. Van maart 2015 tot februari 2016 liep een participatief traject met de cultureel-erfgoedsector en relevante stakeholders, georganiseerd door het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media (CJSM) in samenwerking met het steunpunt FARO vzw dat daarnaast ook de opdracht kreeg om vanuit internationale referentieteksten bouwstenen voor basisprincipes en uitgangspunten aan te reiken.

De inzichten uit dit participatieve traject met de cultureel-erfgoedsector werden, waar relevant, meegenomen in de langetermijnvisie. Het traject werd als volgt opgebouwd:

- Eind maart 2015 werden vragen aan het cultureel-erfgoedveld bezorgd. De antwoorden vormden de basis voor het programma van de sectorbijeenkomst in april en voor de thema's die later in september en oktober aan de focusgroepen werden voorgelegd.
- Op 28 april 2015 kwamen de verschillende deelsectoren en relevante stakeholders bijeen tijdens een eerste sectorbijeenkomst.
- In het kader van een complementair cultureel-erfgoedbeleid werden ook de lokale overheidsniveaus die een belangrijke rol spelen bij de ondersteuning en organisatie van het cultureel-erfgoedlandschap betrokken. Zo leverden de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) en de provinciale erfgoeddiensten en -consulenten een bijdrage.
- In september en oktober vonden vier focusgroepen met experts uit het cultureel-erfgoedveld plaats om bijkomende inzichten te verzamelen rond thema's die richtinggevend zijn voor de

¹ Patrick De Rynck (2014). Maatschappelijke trends en het cultureel erfgoed in Vlaanderen.
<http://www.kunstenenerfgoed.be/sites/default/files/uploads/140926%20trends%20en%20cultureel%20erfgoed.pdf>

Conceptnota: uitgangspunten of basisprincipes voor een cultureel-erfgoedbeleid, cultureel erfgoed (maatschappelijk) waarderen, samenwerkingsmodellen en organisatieprocessen.

- Tijdens het Groot Onderhoud op 27 oktober 2015 organiseerde het Departement CJSM werksessies waar de resultaten van het gelopen traject werden voorgesteld. De deelnemers konden ook reflecteren op en verder werken aan bepaalde thema's.
- Op 4 februari 2016 vond een tweede sectorbijeenkomst plaats. Zowel de basisprincipes van cultureel-erfgoedbeleid en -werking als de ontwerpversie van de beleidslijnen werden ter discussie voorgelegd.
- Tot slot werden er ook heel wat gesprekken gevoerd door de minister en zijn kabinet met diverse organisaties en spelers.

Het doel van de Conceptnota is om, waar mogelijk, de roerende en immateriële erfgoedbenadering dichter bij elkaar te brengen, met respect voor elkaars eigenheden. Over het roerend erfgoedbeleid bestond nog geen aparte langetermijnvisie. Voor het immaterieel erfgoedbeleid werd in 2010 een visienota geschreven. De implementatie daarvan is ook aan actualisering toe.

De Conceptnota ambieert een samenhangend, inspirerend en ambitieus kader voor het huidige en toekomstige cultureel-erfgoedbeleid, dat kan inhaken op steeds evoluerende internationale kaders. Niet enkel het cultureel erfgoed zelf, maar ook bepaalde aspecten van de cultureel-erfgoedwerking en het cultureel-erfgoedbeleid moeten immers de tand des tijds kunnen doorstaan.

Daarnaast wil de Vlaamse overheid met deze Conceptnota de samenleving bewust maken van de gedeelde verantwoordelijkheid, haar enthousiast maken om die op te nemen en een draagvlak creëren voor het voeren van en investeren in een cultureel-erfgoedbeleid in Vlaanderen. Op die manier kunnen we ervoor zorgen dat cultureel erfgoed kan worden doorgegeven aan de volgende generaties.

De nota verduidelijkt een aantal begrippen en concepten die centraal staan in het cultureel-erfgoedbeleid. Het gaat dan om de waarden en betekenissen van cultureel erfgoed voor de samenleving en haar ontwikkelingen, vandaag en morgen, en het belang en de principes van cultureel-erfgoedwerking.

De uitgetekende beleidslijnen expliciteren verder de rollen en verantwoordelijkheden van de Vlaamse overheid, die ze opneemt in overleg en afstemming met andere bestuursniveaus en beleidsdomeinen. Dit impliceert een actualisering en verfijning van de bestaande instrumenten, en de mogelijke ontwikkeling van nieuwe instrumenten. Tegelijkertijd is er voldoende openheid om te kunnen inspelen op ontwikkelingen die lopen of mogelijkheden die zich plots aandienen.

II. CONCEPTEN EN BASISPRINCIPES INZAKE CULTUREEL-ERFGOEDWERKING

1. Cultureel erfgoed: wat betekent het?

1.1. 'Cultureel' erfgoed binnen een internationale versus Vlaamse beleidscontext

Binnen een internationale context (UNESCO) verstaat men onder 'erfgoed': cultureel erfgoed (o.a. kunstwerken, monumenten, rituelen) en natuurlijk erfgoed (o.a. landschappen, natuurgebieden).²

Volgens de internationale benadering omvat cultureel erfgoed:

- objecten die tastbaar en verplaatsbaar (roerend) zijn (o.a. kunstwerken, manuscripten, werktuigen);
- zaken die tastbaar maar niet verplaatsbaar (onroerend) zijn (o.a. monumenten, archeologische sites) en erfgoed dat zich onder water bevindt (o.a. scheepswrakken, ruïnes);
- immaterieel erfgoed (o.a. mondelinge tradities, vaardigheden, podiumkunsten, rituelen).

Lange tijd lag de beleidsmatige nadruk vooral op monumenten, top- en pronkstukken en archeologische sites. Vandaag is de focus verrijkt naar het gevarieerde erfgoed uit alle geledingen van de samenleving, het erfgoed van alledag, digitaal erfgoed en tradities en gebruiken. Er is, naast de fysieke en materiële bewaring van erfgoed, ook steeds meer aandacht voor de betekenissen en waarden van erfgoed voor de samenleving.

In het Vlaamse beleid heeft 'cultureel erfgoed' een afwijkende betekenis. Cultureel erfgoed slaat hier enkel op het **roerend en immaterieel erfgoed**, en dus niet op onroerend erfgoed. Onroerend erfgoed is een gewestmaterie, cultureel erfgoed is een gemeenschapsmaterie. De focus in deze Conceptnota ligt dus op het cultureel-erfgoedbeleid (roerend en immaterieel), zonder hierbij de raakvlakken met onroerend erfgoed uit het oog te verliezen. De hier gebruikte concepten en uitgangspunten sluiten verder wel aan bij de internationale beleidskaders en evoluties.

1.2. Cultureel erfgoed: wat is het?

In deze Conceptnota omschrijven we cultureel erfgoed als *'roerende en immateriële culturele uitingen die gemeenschappelijke betekenissen en waarden krijgen binnen een actueel referentiekader en die worden doorgegeven over generaties heen'*.³ We lichten de onderdelen van deze omschrijving nader toe.

1.2.1. 'Culturele uitingen'

Cultureel erfgoed manifesteert zich steeds via een bepaalde drager of uiting. Binnen deze 'culturele uitingen' onderscheiden we 'roerende en immateriële uitingen'.

Roerend erfgoed verwijst naar '**materiële**' of '**tastbare**' culturele uitingen (bv. schilderijen, machines, documenten, boeken) die in principe verplaatst kunnen worden. De soorten roerend erfgoed kunnen in

² Website UNESCO. <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-cultural-heritage/>

In de Europese context is de omschrijving van 'cultureel erfgoed' door de Raad van Europa richtinggevend: "*Cultureel erfgoed is een groep van hulpbronnen geërfd uit het verleden waarmee mensen zich identificeren, onafhankelijk van het bezitten ervan, als een reflectie en uitdrukking van hun voortdurend evoluerende waarden, overtuigingen, kennis en tradities. Het omvat alle aspecten van de omgeving resulterend uit de interactie tussen mensen en plaatsen door de tijd heen.*"

³ Deze omschrijving bouwt verder op de definitie in het Cultureel-erfgoeddecreet en ligt in het verlengde van internationale beleidsteksten en tendensen.

de eerste plaats onderscheiden worden volgens de materialen waaruit ze gemaakt zijn (bv. canvas, steen, metaal, pellicule, papier). Op deze manier kunnen we een aantal categorieën onderscheiden volgens 'dragers', die invloed hebben op de omgang met het erfgoed en op het type organisatie dat voor dit erfgoed zorgt. We onderscheiden musea, culturele archieven en erfgoedbibliotheken. Naar dragers is dit onderscheid niet absoluut of exclusief (zo bevatten zowel musea als archieven fotografisch erfgoed), maar het onderscheid is wel relevant binnen het huidige beleidskader.

Het **digitale erfgoed** wordt ook bewaard op dragers. De informatie kan echter doorgaans zonder kwaliteits- of betekenisverlies overgedragen worden op andere dragers. Digitaal erfgoed wordt hier beschouwd als roerend erfgoed, dat vanwege zijn specificiteit een eigen benadering vraagt.

Binnen de types roerend erfgoed kan men ook opdelingen maken op basis van inhoudelijke thema's, die vaak ook betrekking hebben op de aard en het materiaal van de dragers (bv. schone kunsten, militaria, oude drukken).

Immaterieel erfgoed omvat **niet tastbare culturele uitingen**. Het zijn gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken die een gemeenschap of groep overgeërfd heeft gekregen en die de gemeenschap of groep in consensus voldoende belangrijk acht om door te geven aan toekomstige generaties.⁴ Immaterieel erfgoed wordt 'belichaamd' door de cultureel-erfgoedgemeenschap die het levend houdt en wil doorgeven. De 'dragers' zijn bijvoorbeeld mensen die deelnemen aan een processie, ambachtslui, etc.

'Culturele uitingen' krijgen niet enkel betekenis op niveau van het individuele object, document, gebruik. Alle individuele 'stukken' maken, in mindere of meerdere mate, deel uit van zinvolle overkoepelende verbanden. Op instellingsniveau zijn dat bijvoorbeeld (deel)collecties of fondsen die de stukken contextualiseren en betekenis geven. Daarnaast zijn er ook verbanden die afzonderlijke instellingen overstijgen zoals inventarissen, beeldbanken en websites, bibliografieën, publicaties, etc. De cultureel-erfgoedbetekenis van een stuk kan niet losgekoppeld worden van deze grotere verbanden. In veel gevallen zal ze eerder daaruit volgen dan dat ze verbonden is met een individueel stuk, vanwege de representativiteit of volledigheid van bijvoorbeeld een fonds of een collectie. Dit verklaart ook waarom een individueel stuk soms 'vervangen' kan worden (bijvoorbeeld wanneer een meer geschikt exemplaar gevonden wordt omdat het meer representatief is, in een betere conditie verkeert, mooier is of een eerdere druk is).

Immaterieel erfgoed kan strikt genomen niet 'verzameld' worden en kan in die zin dus ook geen deel uitmaken van een collectie of fonds. Er zijn wel roerende objecten die verbonden zijn met het immaterieel erfgoed⁵ en er is documentatie die het immaterieel erfgoed documenteert, contextualiseert of vastlegt. Deze objecten en documentatie kunnen uiteraard wel opgenomen worden in verzamelingen of collecties. Een beschrijving van immaterieel erfgoed kan daarnaast worden opgenomen in o.a. inventarissen en overkoepelende databanken.

1.2.2. 'Die gemeenschappelijke betekenissen en waarden krijgen binnen een actueel referentiekader'

Een culturele uiting uit het verleden wordt cultureel erfgoed doordat er vandaag een bepaalde betekenis en waarde aan gehecht wordt. Dit is een dynamisch proces, de waarde moet telkens opnieuw bevestigd en geactualiseerd worden. Om het erfgoed relevant te maken voor vandaag moet een gemeenschap het toe-eigenen en actualiseren. Voor immaterieel erfgoed ligt dit voor de hand,

⁴ Deze definitie is gebaseerd op de uitgebreidere definitie in de visienota immaterieel erfgoed.

⁵ De UNESCO-conventie voor het borgen van immaterieel erfgoed (2003) beschouwt dit roerend erfgoed als onderdeel van het immateriële erfgoed. Vanwege de conceptuele duidelijkheid scheidt de Visienota Immaterieel Erfgoed (2010) de twee van elkaar, maar de band tussen beide moet uiteraard gerespecteerd en gedocumenteerd worden.

omdat het maar kan blijven bestaan in zoverre gemeenschappen het voortdurend opnieuw uitvinden. Ook voor roerend erfgoed geldt dit. Men haalt het uit zijn oorspronkelijke context (en musealiseren of archiveren het), grijpt erop in (bv. door het te labelen, te restaureren), herbevestigt het belang en geeft er nieuwe betekenissen aan.

Individueen, groepen en gemeenschappen geven betekenis aan erfgoed en hechten er belang aan vanwege o.a. de historische waarde, de herinneringswaarde, de artistieke waarde, de emotionele, wetenschappelijke en maatschappelijke waarde. Deze erfgoedwaarden staan in eerste instantie op zich, los van de nut- of gebruikswaarde. Ze trekken het erfgoed in die zin uit de productiecycclus. Daarnaast kan erfgoed ook heel wat **andere waarden** hebben, die de erfgoedwaarde verhogen of net gebaseerd zijn op de erfgoedwaarde: o.a. de religieuze waarde, de economische waarde, de toeristische waarde. Deze waarden vallen niet noodzakelijk samen met de erfgoedwaarden, maar zijn er vaak wel sterk mee verbonden. Het is niet altijd mogelijk een strikte scheidingslijn te trekken tussen de verschillende vormen van waardentoekenning. Het voornaamste is dat al deze aspecten worden meegenomen bij het waarderen van erfgoed en het uitstippelen van een cultureel-erfgoedbeleid.

Individuele betekenisgeving en waardentoekenning is niet voldoende om van 'cultureel erfgoed' te kunnen spreken. Er moet sprake zijn van een gemeenschappelijk proces. Een centraal begrip zijn de '**cultureel-erfgoedgemeenschappen**'. Deze term werd geïntroduceerd door de FARO-conventie uit 2005 en overgenomen in de Cultureel-erfgoeddecreten van 2008 en 2012. Met cultureel-erfgoedgemeenschappen verwijst men naar alle individuen, groepen en organisaties die zich inzetten voor het erfgoed, ongeacht of ze al dan niet een juridische of professionele band met het erfgoed hebben. In brede zin omvatten deze gemeenschappen iedereen die met het erfgoed in aanraking komt en er geïnteresseerd in is (dus ook het publiek). Musea, archieven en erfgoedbibliotheken spelen een belangrijke rol bij het (h)erkennen en benoemen van wat als cultureel erfgoed beschouwd wordt. Erfgoedgemeenschappen kunnen een soortgelijke rol spelen, bijvoorbeeld bij immaterieel erfgoed. Erfgoedgemeenschappen zijn niet strikt af te bakenen en hetzelfde erfgoed kan appelleren aan verschillende, al dan niet elkaar overlappende gemeenschappen. De essentie van het begrip is dat de samenleving, en niet enkel de eigenaars en beheerders ervan, betrokken moet zijn bij het zorgen voor en doorgeven van erfgoed. Dit vereist voldoende inspraak en participatie.

Door het verzamelen van objecten, het opnemen in inventarissen, het benoemen als erfgoed wordt erfgoed in kaart gebracht en worden selecties gemaakt. Deze handelingen bepalen op zich niet wat als cultureel erfgoed beschouwd kan worden, maar ze creëren wel een duidelijk herkenbare categorie van culturele uitingen die expliciet of impliciet als cultureel erfgoed benoemd zijn. Hierbij worden ook eigen betekenissen en waarden toegevoegd aan het erfgoed (o.a. in de vorm van metadata, documentatie, interpretaties). Het expliciet benoemen van een uiting als erfgoed draagt ook bij tot de bewustwording over de waarde ervan en tot een duurzame zorg voor en omgang met dit erfgoed.

1.2.3. 'En die worden doorgegeven over generaties heen'

Cultureel erfgoed veronderstelt altijd een band van het heden met het verleden en de toekomst. Doorgaans betreft het culturele uitingen die zijn overgeërfd van vorige generaties en die een gemeenschap wil doorgeven aan een volgende generatie. Het gaat om een benaderingswijze waarbij we erfgoed altijd beschouwen als een betekenisvolle getuigenis van een (ver, nabij of zelfs toekomstig) verleden. Ook recente culturele uitingen kunnen op deze manier benaderd worden. Steeds meer worden maatregelen genomen om toekomstig erfgoed op een gestructureerde manier aan te maken en te bewaren. Deze culturele uitingen zullen in de toekomst waardevolle getuigenissen van een verleden vormen, vandaar het paradoxale begrip 'toekomstig verleden'. Voorbeelden hiervan zijn

(digitale) archiefvorming bij de archiefvormer op het moment dat hij/zij documenten aanmaakt, of een museum dat niet alleen actuele kunst toont en opdrachten geeft, maar ze ook bewust verzamelt, in de overtuiging dat deze werken in de toekomst relevant zullen blijven.

Door nu reeds te selecteren wat pas in de toekomst erfgoed zal worden, denken mensen in de eerste plaats aan toekomstige generaties. Individuen, groepen en gemeenschappen bewaren en actualiseren het erfgoed immers niet enkel voor zichzelf, ze willen het doorgeven aan volgende generaties. Daardoor zijn ze ook verantwoordelijk voor het in stand houden en doorgeven ervan. Het actualiseren en toe-eigenen mag het erfgoed niet uitputten, beschadigen of onherkenbaar veranderen.

Het doorgeven van erfgoed veronderstelt een vorm van 'authenticiteit', een lastig begrip waaraan noties als 'oorspronkelijkheid', 'echtheid' en 'betrouwbaarheid' verbonden zijn. Als mensen het gevoel hebben dat een bepaalde uiting niet 'authentiek' is, verdwijnt of verandert haar betekenis. Wanneer een schilderij vervalst blijkt te zijn of zelfs maar aan een andere schilder toegeschreven wordt, verandert niet alleen de historische waarde, maar voor velen ook de esthetische waarde.

Doordat mensen het erfgoed tegelijkertijd relevant moeten maken voor vandaag is er een voortdurende wisselwerking tussen '**actualisering**' en '**authenticiteit**', die voor spanningen kan zorgen. Een traditie kan verstarren doordat men te zeer vasthoudt aan een bepaalde 'authentieke' vorm ervan, die ook maar een historische momentopname is. En de 'oorspronkelijke' betekenis van een tekst is niet altijd de enige of meest relevante. Cultureel-erfgoedwerking speelt een belangrijke rol bij het vinden van een evenwicht tussen authenticiteit en actualisering.

2. Cultureel-erfgoedwerking: kwalitatieve zorg voor en omgang met cultureel erfgoed

2.1. Wat is cultureel-erfgoedwerking?

Al sinds vele generaties geven mensen betekenis en waarde aan culturele uitingen en selecteren ze erfgoed om door te geven aan volgende generaties. Cultureel erfgoed heeft betrekking op het gedeelde geheugen van (delen van) de maatschappij. De zorg voor en omgang met dit erfgoed is daarom minstens gedeeltelijk een gemeenschappelijke taak, waarvoor ook gemeenschapsmiddelen moeten worden ingezet.

Cultureel-erfgoedwerking garandeert, via het geheel van processen en procedures, een kwaliteitsvolle zorg voor en omgang met het cultureel erfgoed. Met '**zorg voor**' worden alle processen bedoeld die betrekking hebben op het selecteren, bewaren en in stand houden van het erfgoed zelf. '**Omgang met**' verwijst naar het onderzoeken van het erfgoed, het bemiddelen tussen het erfgoed en de samenleving en het inzetten van het erfgoed voor maatschappelijke doeleinden. Voor deze 'omgang' wordt soms ook de term 'valorisering' gebruikt. In de praktijk lopen bij immaterieel erfgoed zorg en omgang vaak door elkaar. Er wordt daarom gekozen voor de term 'borgen' om het hele proces te duiden.

De rol van cultureel-erfgoedwerking bij het garanderen van het kwalitatieve zorgen voor en omgaan met erfgoed komt tot uiting in de professionele deontologie en normen en standaarden, die ook verankerd zijn in internationale beleidskaders.

2.2. Cultureel-erfgoedwerking: wie doet het?

Een veelheid van actoren neemt een verantwoordelijkheid op voor cultureel erfgoed⁶: individuen en organisaties, beroepsmensen en vrijwilligers. Door de Vlaamse overheid erkende en gesubsidieerde cultureel-erfgoedactoren spelen een belangrijke rol, maar zij zijn niet de enige. Netwerking en samenwerking met erfgoedgemeenschappen, private actoren en verwante sectoren is cruciaal. In wat volgt onderscheiden we de cultureel-erfgoedsector, verwante actoren en de samenleving. Dit functionele onderscheid is in de praktijk niet altijd strikt vol te houden.

2.2.1. De cultureel-erfgoedsector

De 'cultureel-erfgoedsector' omvat alle actoren die **cultureel-erfgoedwerking als hoofdtaak** hebben: o.a. individuen, groepen, overheden en private organisaties zonder of met winstoogmerk.

Voor het roerend erfgoed omvat dit in eerste instantie de collectiebeherende organisaties: musea, culturele archieven en erfgoedbibliotheken. Voor de meeste mensen is dit de meest herkenbare 'interface' voor cultureel erfgoed. Het zijn ook sociale en intellectuele ontmoetingsplaatsen, die vaak ook andere rollen vervullen dan enkel cultureel-erfgoedwerking. Daarnaast beheren veel verzamelaars belangrijk erfgoed. Samenwerking tussen verzamelaars en collectiebeherende organisaties gebeurt steeds vaker en betekent voor beiden een belangrijke versterking.

Verder zijn er heel wat actoren met een (niet-collectiebeherende) bemiddelende of ondersteunende kerntaak inzake cultureel erfgoed. Zij helpen en begeleiden individuen en organisaties bij het beheren van hun collecties en/of het borgen van hun immaterieel erfgoed. Heel wat gesubsidieerde actoren nemen zo'n dienstverlenende rol op, zoals het steunpunt, de expertisecentra en organisaties volkscultuur, de consultants en de erfgoedcellen. Daarnaast zijn ook tal van private actoren dienstverlenend actief: restaurateurs, tentoonstellingsbouwers, copywriters, veilinghuizen, etc.

Een bijzondere rol spelen de erfgoedgemeenschappen en vrijwilligers, bijvoorbeeld mensen die deelnemen aan tradities of andere vormen van immaterieel erfgoed, of heem- en familiekundigen. Zij kunnen zich verenigen rond erfgoed binnen en buiten bewaarplaatsen en zijn zelf verantwoordelijk voor het in stand houden en het doorgeven. Ze zijn actor, bewaarder en participant.

Zeker van erkende of gesubsidieerde actoren in de cultureel-erfgoedsector mag verwacht worden dat ze bekend zijn met de principes van erfgoedwerking en dat ze deze ook toepassen en uitdragen.

2.2.2. Verwante actoren

Met 'verwante actoren' worden actoren bedoeld **die in aanraking komen met cultureel-erfgoedwerking, zonder dat het hun kerntaak is**. De grens tussen 'binnen' en 'buiten' de cultureel-erfgoedsector is niet altijd eenduidig. Denk bijvoorbeeld aan publieke archieven, openbare bibliotheken, documentatiecentra, kerkfabrieken, bedrijven die vaak belangrijke erfgoedcollecties beheren en ter beschikking stellen van het publiek, maar dit niet noodzakelijk als hoofdtaak hebben. Naar deze actoren wordt daarom verwezen met de bredere term 'cultureel-erfgoedveld'.

Alle sectoren in de maatschappij produceren cultureel erfgoed, en zijn dus relevant voor erfgoedwerking. Zij kunnen ook complementair optreden aan de overheid bij het uitbouwen en ondersteunen van erfgoedwerking. Met een aantal sectoren zijn er specifieke verwantschappen. De band tussen cultureel en onroerend erfgoed spreekt voor zich en in de praktijk zijn de twee vaak

⁶ <http://www.erfgoedkaart.be/>

verweven. Daarnaast is er een sterke verwantschap met sociaal-culturele en kunstorganisaties, bibliotheken, cultuurcentra, jeugdorganisaties, onderwijsinstellingen en toerisme. Ook binnen het bedrijfsleven zijn er vaak belangrijke erfgoedvormers en verzamelaars. Met andere sectoren spitst de overeenkomst zich vaak toe op specifieke aspecten van de werking.

De erfgoedsector kan niet alleen instaan voor de zorg voor en omgang met het erfgoed. Het is een gedeelde verantwoordelijkheid voor iedereen die cultureel erfgoed bewaart, ermee werkt, eraan deelneemt. Daarom is het belangrijk verwante actoren te betrekken bij het cultureel-erfgoedbeleid.

2.2.3. De samenleving

‘De samenleving’ omvat alle actoren **die buiten hun professionele werkzaamheden met cultureel erfgoed(werking) in aanraking komen**, eraan deelnemen, ermee aan de slag gaan, ervan genieten. De grens tussen ‘de sector’ en ‘de samenleving’ vervaagt steeds meer. Het besef is gegroeid dat ook buiten de traditionele organisaties zowel waardevol erfgoed als waardevolle expertise te vinden zijn. Hierdoor is er toenemende aandacht voor actieve participatie vanuit de samenleving aan cultureel-erfgoedwerking. De wisselwerking tussen de erfgoedsector en samenleving is intenser geworden en de relatie beperkt zich niet langer tot eenrichtingsverkeer. De rol die de erfgoedsector speelt in de samenleving blijft de legitimatie voor het voeren van een cultureel-erfgoedbeleid. Het is daarom cruciaal dat er binnen die samenleving een draagvlak is voor het beleid.

2.3. Een nieuwe opdeling van de cultureel-erfgoedtaken

Cultureel-erfgoedwerking omvat alle kwaliteitsvolle handelingen en processen die nodig zijn om te verzekeren dat cultureel erfgoed een plaats heeft in de samenleving en doorgegeven kan worden.

Een nog altijd gangbare opdeling van kerntaken rond roerend erfgoed zijn de vier basisfuncties: de verzamelfunctie, de behoud- en beheerfunctie, de onderzoeksfunctie en de publieksgerichte functie. Die opdeling is gebaseerd op de internationale *museum*definitie van ICOM. Deze basisfuncties werden in de cultureel-erfgoeddecreten van 2008 en 2012 al verbreed met oog op andere deelsectoren.

In de Inventaris Immaterieel Erfgoed zijn de borgingsmaatregelen opgedeeld in vijf categorieën, die slechts deels overeenstemmen met de vier basisfuncties: identificatie en documentatie, onderzoek, communicatie en sensibilisering, overdracht en herlancering.

Er is dan ook een verschil in de benadering van de basistaken van roerend en immaterieel erfgoed. Voor roerend erfgoed is het aanvoelen bovendien dat de basisfuncties onvoldoende beantwoorden aan de veranderende, hedendaagse werking van cultureel-erfgoedorganisaties.⁷ Daarbij moet ook rekening gehouden worden met het feit dat de museale functies in de eerste plaats gericht zijn op de zorg voor collecties in eigen beheer, en veel minder op cultureel erfgoed buiten de eigen muren.

In deze Conceptnota wordt daarom een nieuw overzicht van de cultureel-erfgoedtaken voorgesteld. De opgesomde erfgoedtaken gelden voor alle soorten erfgoed (roerend (incl. digitaal) en immaterieel). Om het geheel overzichtelijk te maken, worden deze taken gegroepeerd in zes clusters: benoemen, behouden, onderzoeken, delen, betrekken en ondersteunen. Deze liggen in het verlengde van de klassieke basisfuncties, maar zijn verbreed, zodat ze alle geïdentificeerde erfgoedtaken omvatten.

⁷ De recentste ICOM-definitie (2006) vertrekt zelf al van een iets bredere bepaling van deze basisfuncties: “*Een museum verworft, behoudt, onderzoekt, presenteert, documenteert en geeft bekendheid aan de materiële en immateriële getuigenissen van de mens en zijn omgeving, voor doeleinden van studie, educatie en genoegen*”.

Het is de bedoeling een gemeenschappelijk begrippenkader voor de verschillende deelsectoren te ontwikkelen, zonder hierbij hun eigenheid uit het oog te verliezen. Uit het voortraject met de sector blijkt een duidelijk draagvlak voor een gemeenschappelijke terminologie en de opgesomde erfgoedtaken.

De opgesomde erfgoedtaken omvatten in principe het geheel van mogelijke taken binnen een erfgoedwerking. Het gaat daarbij niet om strikt gescheiden processen: één handeling kan bijdragen aan meerdere taken. De lijst van taken mag dan ook niet chronologisch gelezen worden. De taken overlappen soms en interageren voortdurend. Of en in welke mate dit overzicht van erfgoedtaken in de praktijk bruikbaar is, moet blijken uit een vervolgotraject. Voor een eventuele verdere operationalisering moeten de erfgoedtaken en de clustering verder afgestemd worden met de deelsectoren.

2.3.1. Benoemen

Alle taken m.b.t. het **herkennen en beschrijven van uitingen als cultureel erfgoed**:

- prospectie/in kaart brengen: het nog niet gestandaardiseerde op zoek gaan en vaststellen van de aanwezigheid van potentieel erfgoed;
- registratie, inventarisatie en metadatering: op een gestandaardiseerde manier beschrijven;
- systematisch documenteren en contextualiseren;
- waarden: beargumenteerde en verifieerbare uitspraken doen over de waarden van erfgoed;
- verzamelen/verwerven, selecteren en herbestemmen: beslissen welk erfgoed men wil doorgeven; voor roerend erfgoed betreft dit ook het verzamelen en zo nodig herbestemmen of afstoten.

2.3.2. Behouden

Alle taken gericht op het **verzekeren van het voortbestaan van het erfgoed**:

- optimale bewaring van roerend erfgoed (incl. digitaal erfgoed) via o.a. preventieve en actieve conservering, restauratie, adequate infrastructuur;
- immaterieel erfgoed doorgeven via praktijken, vaardigheden, kennis en ideeën.

2.3.3. Onderzoeken

Onderzoek van cultureel erfgoed (o.a. inhoudelijk, erfgoedtechnisch, materiaalgebonden):

- onderzoek uitvoeren, zowel op eigen initiatief als in opdracht/op verzoek;
- onderzoek faciliteren, mogelijk maken en actief aanmoedigen.

2.3.4. Delen

Relatie tussen het erfgoed en de samenleving, van 'passief publiek' tot actieve erfgoedgemeenschap:

- erfgoed zichtbaar maken, presenteren, tonen voor een zo breed mogelijk publiek;
- erfgoedbeleving en -educatie: actief begeleiden van individuen en groepen bij het erfgoed, vaak in een context van formeel of niet-formeel leren;
- erfgoed beschikbaar maken voor raadpleging, gebruik en hergebruik en andere actoren en sectoren aanzetten tot het gebruik van erfgoed;
- toeleiding: erfgoed en erfgoedwerking bekend maken door o.a. communicatie, promotie;
- vanuit de erfgoedexpertise mediëren in maatschappelijke debatten.

2.3.5. Betrekken

Het **actief betrekken van alle geledingen van de maatschappij** bij het cultureel erfgoed en de onderdelen van cultureel-erfgoedwerking:

- co-creatie en gemeenschappen betrekken;
- diversifiëren van het aanbod voor diverse doelgroepen;
- erfgoedbewustzijn in de maatschappij versterken en opnemen van een maatschappelijke rol om het draagvlak te versterken voor de zorg voor en de omgang met het erfgoed in de maatschappij.

2.3.6. Ondersteunen

De **noodzakelijke randvoorwaarden** voor een kwalitatieve zorg voor en omgang met het erfgoed:

- kennisopbouw en competentieontwikkeling van alle facetten van cultureel-erfgoedwerking⁸;
- expertise delen en kennis verspreiden over kwalitatieve cultureel-erfgoedwerking;
- dienstverlening/bemiddeling: actief inzetten op maatwerk, adviesverlening en bemiddeling;
- samenwerking en krachtenbundeling;
- monitoren, opvolgen en kritisch bevragen van erfgoedwerking en hier conclusies uit trekken.

2.4. Principes van cultureel-erfgoedwerking

Op basis van (internationale) expertise en ervaring zijn er op vlak van cultureel-erfgoedwerking en kernprocessen al heel wat deontologische regels, kwaliteitsnormen en standaarden ontwikkeld. De kwaliteitsnormen zijn steeds dynamisch en kunnen evolueren in de tijd (bv. de discussie over het ideale binnenklimaat).

Voor de collectiebeherende organisaties is minstens een deel van de normen en standaarden vastgelegd in richtlijnen of ethische codes. Voor de verschillende types collectiebeherende organisaties gebeurt dit door de vakorganisaties: de International Council on Museums (ICOM), de International Council on Archives (ICA) en de International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). In andere domeinen, bijvoorbeeld immaterieel erfgoed, wordt soms gewerkt met een combinatie van normerende criteria en voorbeeldwerkingen. Voor verschillende types erfgoed en materiaalsoorten zijn er specifieke normen rond conservatie, restauratie, klimatisatie. Naast deze deelsectorespecifieke normen en standaarden zijn er algemene normen en standaarden voor specifieke thema's, zoals bijvoorbeeld CEST (de Cultureel Erfgoed Standaarden Toolbox voor digitalisering) en de code 'Goed bestuur voor cultuur' ('code Bilsen').

Veel van deze normen en standaarden zijn verwerkt en gespecificeerd in regelgeving die bepaalt aan welke normen moet voldaan worden om een kwaliteitslabel te ontvangen, gesubsidieerd te worden of beschouwd te worden als een topstuk.

In dit punt worden een aantal principes belicht die, naast (deontologische) regels, normen of standaarden, richtinggevend zijn voor cultureel-erfgoedwerkingen. Ze zijn geïnspireerd op internationale ethische en beleidskaders en bieden een kader voor een toekomstgerichte erfgoedwerking.

⁸ Denk aan de vele academische opleidingen en praktijken die nodig zijn voor een kwalitatief zorgen voor en omgaan met cultureel erfgoed (in musea, culturele archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken, maar ook voor alle verschillende types roerend en immaterieel erfgoed daarbuiten).

2.4.1. Duurzaamheid

Een duurzame erfgoedwerking staat centraal in een langetermijnvisie op cultureel erfgoed. Zo'n werking is noodzakelijk om erfgoed niet uit te putten en het niet onherstelbaar te beschadigen of zelfs te vernietigen. Het impliceert stabiliteit en continuïteit, met respect voor wat opgebouwd is. Tegelijkertijd is er ruimte voor het ontwikkelingspotentieel van erfgoed, voor het valoriseren van de inzichten van wetenschappelijk en technologisch onderzoek en is er een evenwicht tussen continuïteit en dynamiek. Duurzaamheid betreft uiteraard het garanderen dat het erfgoed kwalitatief bewaard blijft en doorgegeven kan worden aan een volgende generatie. Voor roerend erfgoed veronderstelt dit geschikte infrastructuur en een kwaliteitsvol behoud en beheer d.m.v. conservatie en restauratie.

Een duurzaam beleid moet ook economisch én ecologisch verantwoord zijn. Er moeten nu keuzes gemaakt worden die op termijn betaalbaar blijven. Dit veronderstelt o.a. duidelijkheid over wie welke (financiële) verantwoordelijkheden opneemt. Er is nood aan een breed draagvlak voor erfgoedwerking en aan goede afspraken met andere beleidsdomeinen die bijdragen aan de zorg voor en omgang met cultureel erfgoed (o.a. onroerend erfgoed, toerisme, onderwijs, wetenschapsbeleid en innovatie, bestuurszaken). Dit impliceert ook duidelijkheid over welke rol de overheid opneemt, welke werkingen ze ondersteunt en welke taken worden opgenomen door private actoren en de markt. Tegelijkertijd moet de erfgoedwerking streven naar een minimale impact op milieu en omgeving, i.h.b. bij keuzes inzake infrastructuur en behoud en beheer van roerend erfgoed. Een evenwicht tussen optimale bewaring en minimale impact is het doel. Dit veronderstelt ook een duidelijke visie op selectie en herbestemming.

2.4.2. Betrouwbaarheid

Professionele cultureel-erfgoedorganisaties zijn gedurende vele decennia uitgebouwd tot kwaliteitsvolle en betrouwbare partners in erfgoedwerking. De garantie op de betrouwbaarheid van hun informatie en de toepassing van een internationaal geïnspireerde inhoudelijke en vaktechnische methodologie en deontologie staan centraal in dat vertrouwen. Cultureel-erfgoedorganisaties hebben de uitgesproken rol om processen van erfgoedwerking transparant te duiden en te begeleiden, en om in een open houding samen te werken en netwerken te creëren. Ze moeten ook op zakelijk vlak betrouwbaar zijn. Dit veronderstelt transparantie en documentatie, verantwoordelijkheid en een verantwoording van de geïnvesteerde (gemeenschaps)middelen.

2.4.3. Meerstemmigheid

Meerstemmigheid betekent dat cultureel-erfgoedwerking diverse stemmen aan bod laat komen. Diversiteit betreft vooreerst het cultureel erfgoed zelf. Het begrip van wat cultureel erfgoed is of kan zijn, is sterk verbreed. Tegelijkertijd is de diversiteit in onze samenleving sterk toegenomen, een proces dat volop aan de gang blijft. Het bewaarde cultureel erfgoed moet deze culturele en maatschappelijke diversiteit weerspiegelen. Dit vereist inclusiviteit: erfgoed van alle aanwezige groepen en (sub)culturen moet een plaats kunnen krijgen.

De interpretatie van erfgoed is daarbij vaak niet eenduidig en verschillende visies kunnen conflicteren. Het in beeld brengen van die diversiteit aan stemmen stimuleert de kritische reflectie over erfgoed. Erfgoedwerking staat dan ook in voor een genuanceerde omgang met uiteenlopende visies op erfgoed. Erfgoedorganisaties nemen hierin een bemiddelende rol op en bevorderen dialoog. Op die manier wordt evenwichtig omgegaan met situaties waarin diverse individuen en gemeenschappen verschillende betekenissen en waarden hechten aan hetzelfde erfgoed. Het maatschappelijke en

individuele geheugen maakt soms een selectieve en vertekende versie van het verleden. Cultureel-erfgoedorganisaties spelen een rol bij het bestrijden van bewuste of onbewuste amnesie in de samenleving. Zij tonen verschillende kanten van het verhaal en brengen in herinnering wat dreigt vergeten te worden. In die zin zijn zij altijd ook geheugeninstitutes.

2.4.4. Toegankelijkheid

Vanuit haar maatschappelijke verantwoordelijkheid maakt erfgoedwerking het erfgoed toegankelijk (beschikbaar, fysiek raadpleegbaar en begrijpelijk) voor een zo groot en divers mogelijke groep. Erfgoed moet in kaart gebracht en ontsloten worden, zodat het beschikbaar is. Dat gebeurt op een zo breed mogelijke manier, zowel op fysieke locaties als via diverse media. Ook fysieke drempels worden weggenomen, bijvoorbeeld voor mensen met een beperking. Uiteraard mag daarbij de duurzame zorg niet uit het oog verloren worden. Het ter beschikking stellen van het erfgoed gebeurt op een manier die begrijpelijk is voor het doelpubliek. Erfgoedorganisaties hebben de opdracht om op een begrijpelijke en laagdrempelige manier naar uiteenlopende doelgroepen te communiceren over het erfgoed, zonder de betrouwbaarheid en meerstemmigheid van de boodschap uit het oog te verliezen. Het communiceren naar diverse doelpublieken vereist ook gelaagdheid in de boodschap.

2.4.5. Participatie

Cultureel erfgoed bestaat bij gratie van individuen, groepen en mensen die er betekenis en waarde aan hechten. De zorg voor en omgang met cultureel erfgoed gebeuren vaak met gemeenschapsmiddelen en is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid.

Cultureel erfgoed stimuleert sociaal kapitaal. Het inspireert en faciliteert de deelname aan het publieke leven en draagt bij tot het welbevinden van individuen en gemeenschappen. Het toont (culturele) diversiteit en stimuleert interculturele dialoog en onderling respect tussen groepen en gemeenschappen. Het biedt ook mogelijkheden om kennis en vaardigheden te ontwikkelen en creativiteit en innovatie te stimuleren.

Om deze potenties te maximaliseren en het opnemen van verantwoordelijkheid tegenover het erfgoed mogelijk te maken, zetten erfgoedorganisaties in op de participatie van zoveel mogelijk mensen en groepen. Ze spelen daarbij in op de veranderende maatschappij (o.m. verkleuring, vergroening, vergrijzing).⁹ Participatie kan vele vormen aannemen: mensen kunnen lid zijn van een raad van bestuur of behoren tot een erfgoedgemeenschap die het erfgoed in stand houdt, ze kunnen beheerder van een collectie zijn, expert bij het waarderen, vrijwilliger in een organisatie, etc. De betrokkenheid beperkt zich dus niet tot de publiekswerking en 'passief publiek zijn'. Participatie mikt hier op mede-eigenaarschap, gedeelde verantwoordelijkheid en co-creatie. Participatie kan ook betekenen dat het eigenaarschap volledig bij de gemeenschap ligt en dat erfgoedorganisaties enkel faciliterend optreden, bijvoorbeeld bij erfgoedgemeenschappen die tradities of ambachten in stand houden. Erfgoedorganisaties stellen de inhoud van het beheerde erfgoed of (digitale) reproducties van het erfgoed ook ter beschikking voor (her)gebruik door individuen, gemeenschappen of bedrijven.

⁹ Zie Patrick De Rynck (2014). Maatschappelijke trends en het cultureel erfgoed in Vlaanderen. <http://www.kunstenenerfgoed.be/sites/default/files/uploads/140926%20trends%20en%20cultureel%20erfgoed.pdf>

3. Cultureel-erfgoedbeleid van de Vlaamse Gemeenschap

In Vlaanderen nemen diverse overheden verantwoordelijkheden op inzake erfgoedbeleid. Ze investeren in cultureel-erfgoedwerking en leggen daarbij eigen accenten, geïnspireerd door internationale beleidskaders en deontologie, maar ook door de praktijk. Provincies, steden en gemeenten zijn van oudsher belangrijk binnen erfgoedbeleid, als eigenaars van belangrijke collecties maar ook en vooral als inrichtende macht, oprichter of beheerder van de meeste collectiebeherende organisaties in Vlaanderen. Voor veel musea, culturele archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken dragen zij de hoofdverantwoordelijkheid en voorzien ze aanzienlijke middelen. Tegelijkertijd investeren ze in initiatieven, verenigingen en vrijwilligers die zich inzetten voor erfgoedwerking.

Cultureel-erfgoedbeleid is onderdeel van cultuurbeleid. Er is dan ook een nauw verwantschap met andere culturele sectoren en met het beleid inzake kunsten, sociaal-cultureel werk, jeugd en media. Daarnaast is er ook verbondenheid met andere beleidsdomeinen. Cultureel erfgoed en de cultureel-erfgoedsector dragen bij tot het uitvoeren van de beleidsdoelstellingen van verwante domeinen zoals bijvoorbeeld Toerisme, Onderwijs, Bestuurszaken, Onroerend Erfgoed, Welzijn, Internationaal Vlaanderen. Regelgeving en beleid uit andere domeinen en niveaus hebben ook een impact op cultureel erfgoed en de sector. Denk bijvoorbeeld aan de discussies rond auteursrechten, fiscaliteit en nalatenschappen. Het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid staat dus niet op zichzelf. De relatie met de andere sectoren en beleidsdomeinen en de respectieve verantwoordelijkheden moeten op een doordachte manier vorm krijgen.

3.1. Waarom en hoe een cultureel-erfgoedbeleid van de Vlaamse overheid?

Cultureel erfgoed is een 'gemeen' goed. Cultureel-erfgoedwerking is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Om een kwalitatieve erfgoedwerking en de beschikbaarheid van het erfgoed te garanderen voor de samenleving voert de Vlaamse overheid een duurzaam en dynamisch beleid waarbij ze investeert in cultureel erfgoed en erfgoedwerking. De Vlaamse overheid voorziet in wettelijke kaders en instrumenten die het mogelijk maken dat in Vlaanderen cultureel erfgoed vandaag een plaats en betekenis heeft in en voor de samenleving en kan doorgegeven worden aan de volgende generaties. Daarmee komt ze ook tegemoet aan een aantal internationale verplichtingen en verantwoordelijkheden, en verwachtingen van haar stakeholders.

Bij het uittekenen en uitvoeren van het cultureel-erfgoedbeleid streeft de Vlaamse overheid naar de maximale toepassing van de principes van cultureel-erfgoedwerking. Ze legt daarbij de nadruk op diversiteit en kwaliteit, een maximaal bereik, maximale transparantie en optimale inzet van de middelen.

- Met '**diversiteit en kwaliteit**' wordt bedoeld dat de overheid inzet op een brede invulling van erfgoed, die de verschillende types erfgoed en groepen in de maatschappij weerspiegelt. Tegelijkertijd wordt ingezet op duidelijke prioriteiten bij de selectie en het bewaren van erfgoed, en wordt ook ontwikkelingsgericht denken en aandacht voor vernieuwing verondersteld.
- Het overheidsbeleid wordt uitgevoerd met gemeenschapsmiddelen, en er wordt dan ook gestreefd naar een '**maximaal bereik**' van het beleid. Zoveel mogelijk burgers moeten aangemoedigd worden om aan erfgoedwerking deel te nemen en ervan te leren en te genieten. Daarom is het belangrijk dat het erfgoed ook beschikbaar gemaakt wordt voor (her)gebruik door andere actoren en binnen andere beleidsdomeinen.

- Aangezien er gewerkt wordt met gemeenschapsmiddelen, moet de inzet van middelen zo **transparant** mogelijk zijn, zowel m.b.t. de toewijzing als m.b.t. de verantwoording ervan.
- De inzet van gemeenschapsmiddelen moet ook zo efficiënt mogelijk gebeuren. Vandaar het streven naar een '**optimale inzet van de middelen**'. Voor sommige aspecten van erfgoedwerking kan het best worden ingestaan door individuele actoren en organisaties, maar dat zal niet altijd de meest efficiënte oplossing zijn. Het beleid legt dan ook de nadruk op samenwerking en netwerking daar waar dit een meerwaarde biedt.

3.2. De rol en taken van de Vlaamse overheid

Om het cultureel erfgoed voor de samenleving toekomstgericht te valoriseren, investeert de Vlaamse overheid in een duurzame én dynamische erfgoedwerking en zet ze in op het geheel van processen en procedures die een kwaliteitsvolle zorg voor en omgang met het cultureel erfgoed garanderen. Ze neemt de rol op zich van facilitator, internationaal verbindingsagent en regisserend moderator en vertrekt hierbij van vier kernwaarden: openheid, daadkracht, vertrouwen en wendbaarheid.

Om haar beleid te realiseren, voert de Vlaamse overheid een **faciliterend beleid**. Ze creëert de mogelijkheden en schept de kaders om een toekomstgerichte én vernieuwende cultureel-erfgoedwerking mogelijk te maken. Ze ondersteunt daarom een cultureel-erfgoednetwerk dat steunt op cultureel-erfgoedorganisaties, bakens i.f.v. bemiddeling en collectiegerichte expertise. Cultureel-erfgoedwerking is een gedeelde verantwoordelijkheid, waarbij samenwerking centraal staat. De Vlaamse overheid werkt in samenspraak met de erfgoedsector, de steden en gemeenten en andere beleidsvelden en betrokkenen een aanpak uit om de uitbouw van dat netwerk verder vorm te geven.

Het Vlaams beleid ent zich op internationale beleidskaders en treedt op als **internationale makelaar**. Vlaanderen is immers niet geïsoleerd en houdt rekening met internationale organisaties en beleidskaders zoals EU, Raad van Europa en UNESCO die meer en meer (aspecten van) het cultuurbeleid beïnvloeden. Binnen deze internationale context werkt de Vlaamse overheid operationeel samen met de andere gemeenschappen en gewesten, de federale overheid en internationale overheden en organen. Op het operationele niveau biedt ze de cultureel-erfgoedsector mogelijkheden om zich internationaal te profileren inzake erfgoedwerking met oog op duurzame (en niet incidentele) samenwerking.

Tot slot neemt de Vlaamse overheid de rol van **moderator en regisseur** op zich. Ze bewaakt dat de beleidslijnen kwaliteitsvol ingevuld worden en de instrumenten het gewenste effect bereiken. Waar nodig grijpt ze in om het instrumentarium te evalueren en bij te stellen.

De Vlaamse overheid heeft **vier kerntaken** inzake cultureel erfgoed:

1. Beschermen

Beschermen omvat het identificeren van cultureel erfgoed met uitzonderlijke betekenis en gerichte maatregelen nemen om dit te bewaren en te behouden (via Topstukkendecreet). Het gaat om cultuurgoederen die in Vlaanderen bewaard moeten blijven vanwege hun bijzondere archeologische, historische, cultuurhistorische, artistieke of wetenschappelijke betekenis. Aansluitend staat de Vlaamse Gemeenschap ook in voor het uitvoeren van de EU-richtlijn die een vergunningsplicht oplegt voor het buiten de EU brengen van bepaalde categorieën van cultuurgoederen.

2. Borgen

Als beoefenaars of dragers van immaterieel cultureel erfgoed worden cultureel-erfgoed-gemeenschappen gestimuleerd om de zorg voor dat erfgoed op zich te nemen, door het actief in stand te houden, te laten evolueren en door te geven aan de volgende generaties. Dat geheel heet borgen. De Inventaris Vlaanderen voor ICE brengt sinds 2008 het immaterieel erfgoed in kaart. Hij maakt het bekend en maakt een kwalitatieve omgang ermee mogelijk. Het digitale platform www.immaterieelerfgoed.be buigt de inventaris om tot een breder instrument met verschillende functionaliteiten. Dit is ook de virtuele basis voor de uitbouw van een netwerk rond het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen.

3. Ondersteunen

De Vlaamse overheid ondersteunt cultureel-erfgoedactoren die zich inzetten voor roerend en immaterieel erfgoed, erfgoedprojecten met een uitstraling op Vlaams niveau en lokale besturen om een lokaal en regionaal beleid te ontwikkelen. De financiële ondersteuning gebeurt op Vlaams niveau vooral op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet¹⁰, het Topstukkendecreet en het Memoriaaldecreet, maar ook via investeringssubsidies. De overheid investeert daarnaast ook in dienstverlening en consulentschap, en in flankerende maatregelen die het kwaliteitsniveau van de cultureel-erfgoedwerking garanderen.

Naast Vlaanderen spelen momenteel ook de provincies en de steden en gemeenten een belangrijke rol bij de ondersteuning van de cultureel-erfgoedsector. Momenteel zijn de afspraken over ieders verantwoordelijkheden, in het kader van een complementair beleid, vastgelegd in een protocol van akkoord. Zo is er wat cultureel erfgoed betreft bijvoorbeeld de afspraak dat erkende cultureel-erfgoedinstellingen ingedeeld kunnen worden op lokaal, regionaal of Vlaams niveau. Als gevolg van de afslanking van de provincies zal het complementair cultureel-erfgoedbeleid hertekend worden, zonder hierbij een regiogerichte werking uit het oog te verliezen (zie beleidsdoelstelling 2).

4. Beheren

De Vlaamse overheid is zelf ook een actor in het veld, via het inrichten van musea en archieven en via het beheer (incl. verwerving) van de Collectie Vlaamse Gemeenschap (deels eigendom Belgische Staat, deels Vlaams). De Collectie Vlaamse Gemeenschap omvat meer dan 18.000 kunstwerken, en wordt nog versterkt door het aankopen van topstukken¹¹, door de regeling aankoop hedendaagse kunst binnen het Kunstendecreet (vanaf 2016)¹² en door aankopen ter versterking van de collectie van het KMSKA en M HKA¹³. Daarnaast is de Vlaamse overheid inrichtende macht van een aantal eigen musea en erfgoedinstellingen: KMSKA, M HKA, Kasteel van Gaasbeek, Landcommanderij Alden Biesen¹⁴. De Vlaamse overheid is ook mede inrichtende macht van Kazerne Dossin, het memoriaal, museum en documentatiecentrum over holocaust en mensenrechten te Mechelen.

3.3. Internationale kaders

De Vlaamse overheid baseert zich op internationale referentiekaders voor het vormgeven van haar cultureel-erfgoedbeleid. Het gaat daarbij om internationale normen en standaarden, maar nog belangrijker zijn de internationale verdragen en beleidskaders. We beperken ons hier tot het vermelden van een aantal van de belangrijkste van deze teksten:

¹⁰ Het totaalbudget voor het Cultureel-erfgoeddecreet bedraagt in 2016 29 miljoen euro (28 miljoen euro werkingssubsidies en 1 miljoen euro projectsubsidies).

¹¹ Dotatie van het Topstukkenfonds bedraagt 563.000 euro (zowel voor aankopen als voor restauraties).

¹² Hiervoor is 100.000 euro voorzien.

¹³ Aankoopbudget M HKA bedraagt momenteel 200.000 euro.

¹⁴ De totale ondersteuning voor de eigen instellingen bedraagt in 2016 13,4 miljoen euro.

3.3.1. UNESCO

- Verdrag inzake de bescherming van culturele goederen in geval van een gewapend conflict (1954);
- Verdrag m.b.t. de maatregelen die moeten worden genomen tegen de ongeoorloofde invoer, uitvoer en overdracht van eigendom van cultuurgooederen (1970);
- UNESCO Conventie voor de bescherming van het onderwatererfgoed (2001);
- Verdrag voor het borgen van het immaterieel cultureel erfgoed (2003);
- Verdrag voor de bescherming en de promotie van de diversiteit van culturele uitingen (2005);
- Aanbeveling over de preservatie van, en toegang tot, documentair erfgoed in het digitale tijdperk (2015);
- Aanbeveling over de bescherming en promotie van musea en collecties, hun diversiteit en hun rol in de samenleving (2015).

3.3.2. Raad van Europa

- Europese Overeenkomst van La Valletta inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (1992);
- Verklaring over de rol van de vrijwilligersorganisaties inzake cultureel erfgoed (Portoroz, 2001);
- Kaderconventie Raad van Europa over de Waarde van Cultureel Erfgoed voor de Samenleving (Faro, 2005);
- Aanbeveling van het comité van ministers aan de lidstaten over het internet van de burger (2016).

3.3.3. Europese Unie

- Richtlijn betreffende de teruggave van cultuurgooederen die op onrechtmatige wijze buiten het grondgebied van de lidstaat werden gebracht (15 maart 1993);
- Europese Verordening (EG) nr. 116/2009 van de raad van 18 december 2008 (gecodificeerde versie) betreffende de uitvoer van cultuurgooederen;
- Aanbeveling over de digitalisering en online toegang tot cultureel materiaal en digitale preservatie (2011);
- Conclusies van de Raad over cultureel erfgoed als een strategische bron voor een duurzaam Europa (2014);
- Mededeling Europese Commissie 'Naar een geïntegreerde aanpak van cultureel erfgoed voor Europa' (2014);
- Conclusies van de Raad over participatief beheer van cultureel erfgoed (2014);
- Resolutie van het Europees Parlement naar een geïntegreerde aanpak van cultureel erfgoed (8 september 2015).

III. OMGEVINGSANALYSE VAN HET VLAAMSE CULTUREEL-ERFGOEDELD

In de omgevingsanalyse wordt het diverse Vlaamse cultureel-erfgoedlandschap in beeld gebracht, met aandacht voor het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid, de Vlaamse cultureel-erfgoedsector alsook voor de uitdagingen die zich inzake cultureel-erfgoedwerking stellen. Samen met de basisprincipes (deel II), heeft deze omgevingsanalyse de beleidslijnen van de Vlaamse overheid (deel IV) in belangrijke mate vormgegeven.

Noot: Alle cijfers in de omgevingsanalyse inzake tewerkstelling, kosten, opbrengsten en bezoekersaantallen komen uit de meest recente bevraging van het Cijferboek Cultureel Erfgoed 2014, tenzij anders vermeld. Voor de vermelde subsidiebedragen van de Vlaamse overheid werden ook de meest recente cijfers gebruikt, meer bepaald de toegekende subsidies voor 2016.

1. Het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid

1.1. Een korte historische schets

Het cultureel-erfgoedbeleid van de Vlaamse Gemeenschap is een relatief jong beleid, dat zich vanuit de diverse deelsectoren en geïnspireerd door internationale kaders en voorbeelden gaandeweg ontwikkelde aan de hand van verschillende decreten en flankerende maatregelen.

Via het **Museumdecreet (1996)** erkende en subsidieerde de Vlaamse overheid een professionele museumwerking, met prille aandacht voor de complementariteit tussen de drie bestuursniveaus (lokaal-provinciaal-Vlaams). Het **Decreet op de Volkscultuur (1998)** voorzag in een ondersteuningsbeleid voor de instandhouding en waardering van de volkscultuur. Het regelde de oprichting van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur.

Rond **2000** kreeg de Vlaamse overheid oog voor het cultureel erfgoed dat buiten de klassieke bewaarinstellingen werd beheerd. Via het subsidiëren van **cultureel-erfgoedconvenants** creëerde ze een experimenteel instrument om met het vele, minder bekende cultureel erfgoed aan de slag te gaan.

In **2002** kwam er, in opvolging van het decreet van 1985, een **nieuw Archiefdecreet** waarin de culturele archiefwerking van privaatrechtelijke archiefinstellingen werd vastgelegd. De Vlaamse overheid bevestigde zo de bestaande werking van de vier archief- en documentatiecentra o.b.v. maatschappelijk-filosofische stromingen en legde culturele thema's vast voor archiefwerking.

Ondertussen werd onder impuls van Europese regelgeving en internationale tendensen duidelijk dat ook Vlaanderen actie moest ondernemen inzake het behouden en beschermen van cultuuroederen van uitzonderlijke waarde of belang voor de Vlaamse Gemeenschap. Daarom is sinds **2003 het Topstukkendecreet** van kracht dat resulteerde in een Topstukkenlijst, de mogelijkheid om restauratiesubsidies voor een topstuk aan te vragen en een beleid rond uitvoer van cultuuroederen.

Pas in **2004** kwam er een **eerste Erfgoeddecreet** waarin het Museumdecreet en het instrument van de cultureel-erfgoedconvenants werden samengenomen. Met dat nieuwe decreet wou de Vlaamse overheid de kwaliteitsvolle en duurzame zorg voor en ontsluiting van het cultureel erfgoed vanuit een geïntegreerde aanpak stimuleren, het maatschappelijke draagvlak voor cultureel erfgoed verbreden en een netwerk van expertise uitbouwen. Culturele Biografie Vlaanderen werd het centrale steunpunt voor de professionele erfgoedsector in Vlaanderen.

In **2006** werd de Vlaamse administratie in het kader van Beter Bestuurlijk Beleid gereorganiseerd. Binnen het beleidsdomein CJSM werd een Agentschap Kunsten en Erfgoed opgericht met een afdeling

Erfgoed. Hiermee werden de eerste stappen gezet om de deelsectoren en instrumenten binnen het cultureel-erfgoedveld en -beleid samen te brengen en af te stemmen. Volkscultuur en culturele archiefwerking (voordien benaderd vanuit een verenigingsinvalshoek) surften mee op het nieuwe erfgoedparadigma. Tegelijk werd het belang van participatie, maatschappelijk draagvlak, samenwerking, netwerking onder de aandacht van een Vlaams erfgoedbeleid gebracht.

Dit resulteerde in **2008** in een **Cultureel-erfgoeddecreet**, dat vanuit een geïntegreerde en integrale aanpak 'de zorg voor en de ontsluiting van cultureel erfgoed' voor het publiek stimuleerde door het ondersteunen van een cultureel-erfgoedveld. Het Archiefdecreet (2002), het Decreet op de Volkscultuur (1998) en het Erfgoeddecreet (2004) werden zo geïntegreerd.

Een aantal krachtlijnen stond centraal, zoals de rol van een cultureel-erfgoedgemeenschap, een complementair beleid met de andere bestuursniveaus, het toekennen van een kwaliteitslabel aan collectiebeherende instellingen, kennis- en expertisedeling en samenwerking. Tegelijk werd een eengemaakt **Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed** opgericht, met name FARO, een fusie van Culturele Biografie Vlaanderen en het Vlaams Centrum voor Volkscultuur.

In 2008 ratificeerde België de UNESCO-conventie voor de borging van immaterieel erfgoed. In navolging daarvan stelde de toenmalige minister van Cultuur in **2010** de '**Visienota immaterieel cultureel erfgoed**' voor, met de contouren voor een immaterieel cultureel erfgoedbeleid. Ondertussen geldt Vlaanderen hiermee in internationale fora als voorbeeld.

Het **Planlastendecreet (2011)** veranderde de relatie tussen de Vlaamse overheid en lokale besturen. De lokale beleids- en beheercyclus als uitgangspunt, en meer subsidiariteit en beleidsvrijheid voor de lokale besturen, zijn de belangrijkste principes. In **2012** werd het **Cultureel-erfgoeddecreet** hieraan **aangepast**. Daardoor veranderde de relatie met de 5 kunststeden en de 5 provincies.

In **2014** werd het **Topstukkendecreet gewijzigd**. De notie van 'topstukken' werd uitgebreid tot alle cultuurgoederen die aan de topstukkencriteria voldoen, ongeacht of ze al dan niet in de Topstukkenlijst werden opgenomen. Het decreet legt ook de regels vast inzake de afgifte van uitvoervergunningen voor het vanuit Vlaanderen buiten de EU brengen van cultuurgoederen.

1.2. Het huidige Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid

Zoals reeds in deel II besproken omvat het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid 4 kerntaken: beschermen, borgen, ondersteunen en beheren. Deze taken zijn niet nieuw en zullen ook gecontinueerd worden. De ondersteuning door de Vlaamse overheid van het cultureel-erfgoedbeleid bedraagt voor 2016 **43,5 miljoen euro**. Tegenover 2003 (31,3 miljoen euro) betekent dit in absolute termen een stijging met 12,2 miljoen euro (+ 39%). Indien er rekening gehouden wordt met de stijging van de levensduurte (gezondheidsindex) bedraagt deze stijging 4,2 miljoen euro (+ 13%).

Het Vlaamse cultureel-erfgoedbudget bestond in 2003 voor 49% uit werkingssubsidies (zie bijlage 4). Anno 2016 is dit gestegen naar 65%. Tegelijkertijd is het aandeel projectsubsidies gedaald van 14% naar 2%. Deze evolutie kan deels verklaard worden doordat met het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 een aantal projectsubsidies geïntegreerd werden in de werkingssubsidies. Daarnaast is er na 2008 nog significant bespaard op projectsubsidies. In 2009 was er een budget van 2,6 miljoen euro; in 2016 bedraagt dat budget 1 miljoen euro. Het aandeel van de eigen instellingen in het budget daalde in dezelfde periode licht van 35% naar 31%. Het budget voor aankopen van topstukken en ter versterking van de collectie van de Vlaamse Gemeenschap bleef ongeveer constant in aandeel.

Het **ondersteuningsbeleid** richt zich voornamelijk op de organisaties die de zorg voor en de ontsluiting van cultureel erfgoed als kerntaak hebben. Zij komen in aanmerking voor structurele subsidiëring.

Andere actoren kunnen beroep doen op bepaalde **beschermingsmaatregelen** of worden gestimuleerd of begeleid om hun erfgoed te beschermen of te **borgen** (bv. vrijwilligersverenigingen). Deze tweede groep komt niet in aanmerking voor structurele subsidies, maar kan onder bepaalde voorwaarden andere subsidies aanvragen (bv. voor projecten, de restauratie van een topstuk).

2. Collectiebeheer in de cultureel-erfgoedsector in Vlaanderen

2.1. De collectiebeherende erfgoedinstellingen in Vlaanderen

De kern van de collectiebeherende cultureel-erfgoedwerking bevindt zich in de collectiebeherende instellingen (musea, culturele archiefinstellingen, erfgoedbibliotheken). Zij nemen vier basisfuncties op: verzamelen, behoud en beheer, wetenschappelijk onderzoek en ontsluiten van cultureel erfgoed. De Vlaamse overheid kan collectiebeherende organisaties *erkennen*, op voorwaarde van een minimale professionele erfgoedwerking gebaseerd op internationale standaarden (ICOM, ICA en IFLA). Hoewel aan dit kwaliteitslabel geen subsidie is gekoppeld, vormt het een hoeksteen in het cultureel-erfgoedbeleid. Het is een voorwaarde voor *indeling* op lokaal, regionaal of Vlaams niveau, wat aangeeft welk overheidsniveau voor de ondersteuning verantwoordelijk is. Indelingscriteria zijn o.a. het belang van de collectie, de schaalgrootte en reikwijdte van de werking en de zakelijke organisatie.

2.1.1. De musea

Vlaanderen en Brussel tellen volgens www.erfgoedkaart.be¹⁵ 463 musea. De Vlaamse Gemeenschap heeft er daarvan **68 erkend**, waarvan er **21 Vlaams** zijn ingedeeld, 25 regionaal, 9 lokaal en 13 niet-ingedeeld. De Vlaamse overheid heeft drie eigen musea: **KMSKA**, **M HKA** en **Kasteel van Gaasbeek**¹⁶. M HKA en KMSKA hebben een landelijke werking^{17 18}. Het Kasteel van Gaasbeek is regionaal ingedeeld.

De grootste Belgische musea bevinden zich in Brussel. Dit gaat in de eerste plaats over de 'federale wetenschappelijke instellingen': de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen en het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. In andere federale departementen zijn er nog relevante spelers (bv. Legermuseum bij Defensie, Train World bij NMBS). De Vlaamse overheid is niet bevoegd voor deze musea. Het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) is een belangrijke federale onderzoeksinstelling die is belast met de documentatie, studie en conservatie-restauratie van het cultureel erfgoed van ons land. Hun expertise en interdisciplinair spitsonderzoek naar materialen en technieken en naar producten en methodes voor conservatie-restauratie staan (tegen betaling) ten dienste van het hele veld, dus ook van Vlaamse instellingen.

Een belangrijke tendens is dat meer **private kunstinitiatieven** dezelfde functies opnemen als gevestigde musea (bv. Stichting Herbert, Van Haerents Art Collection, FIBAC, Collection Van Moerkerke). Dankzij meer middelen en efficiënte structuren slagen ze er o.a. beter in om aan kwaliteitsvolle

¹⁵ Erfgoedkaart is een instrument waarbij organisaties zelf kunnen aangeven welk soort cultureel-erfgoedorganisatie ze zijn. Omdat er geen controle gebeurt op de registratie is het wel zo dat een aantal organisaties niet voldoen aan de opgegeven indeling als museum, cultureel archief of erfgoedbibliotheek.

¹⁶ Landscommanderij Alden Biesen is een historische site met cultureel-toeristische werking en wordt niet meegenomen in de museumgegevens.

¹⁷ Qua indeling zitten KMSKA en M HKA in de groep van niet-ingedeelde musea. Dit komt doordat er decretaal geen mogelijkheid is voorzien om eigen instellingen in te delen bij het Vlaamse niveau.

¹⁸ Wegens de sluiting van het KMSKA is het momenteel weinig zinvol om de eigen instellingen te vergelijken met de Vlaams ingedeelde musea. Er worden daarom geen aparte cijfers vermeld voor de eigen instellingen (behalve voor bezoekersaantallen). De cijfers over de eigen instellingen met een landelijke werking zijn wel terug te vinden in de tabel in bijlage 1 en 3.

collectievorming te doen. Zij stellen hun collecties ook open voor het publiek. Recentelijk zijn er ook private initiatieven opgestart inzake depotwerking, zoals Katoen Natie, Deweer Storage, IPARC. Op deze initiatieven kunnen ook musea tegen betaling een beroep doen.

De Vlaams ingedeelde musea zijn qua **locatie** geconcentreerd in de steden Antwerpen (6 musea), Gent (7 musea) en Brugge (2 musea) (zie bijlage 3). Ook M HKA en KMSKA bevinden zich in Antwerpen. De overige zes Vlaams ingedeelde musea zijn verspreid over de rest van Vlaanderen. Grote musea zijn dus vooral een verhaal van de grotere steden, met hun potentieel aan publiek en toeristische ontsluiting. Dit betekent niet dat er geen potentieel is voor musea buiten de grotere steden. Enkele publiekstrekkers, zoals Bokrijk in Genk, het Gallo-Romeins Museum in Tongeren en het In Flanders Fields Museum in Ieper, liggen niet in een grote stad. Voor het geheel van de erkende musea is de spreiding over Vlaanderen veel breder. Het gaat van Maaseik tot Veurne.

Bijna alle Vlaams ingedeelde musea¹⁹ hangen af van een publiekrechtelijke **inrichtende macht**, die instaat voor het grootste deel van de (werkings)kosten (zie verder). In tegenstelling tot bijvoorbeeld de kunstensector en de andere subsectoren zijn er bij de musea nauwelijks organisaties die niet beheerd worden door een overheid. Enerzijds heeft dit te maken met de vrij recente datum van het Vlaamse museumbeleid (opgestart in 1996). Anderzijds is er het historisch perspectief: naties, steden en later ook provincies namen de verantwoordelijkheid op voor de zorg voor en de toegankelijkheid van collecties. Zonder het langdurige engagement van een financieel stabiele partner, zoals een overheid, is de uitbouw van een landelijk-museale werking niet evident. Eenzelfde beeld tekent zich af voor het geheel van de 68 erkende musea. In sommige gevallen startten musea als een vzw, maar werd de werking op termijn overgenomen door een stad of gemeente (bv. Speelgoedmuseum Mechelen, Erfgoed Lommel, Jakob Smitsmuseum).

Het KMSKA en Kasteel van Gaasbeek worden beheerd als een dienst in afzonderlijk beheer (DAB) en vallen binnen de begroting, personeelsbeheer en infrastructuur van de Vlaamse overheid (CJSM). M HKA werd opgericht door de Vlaamse overheid, maar het beheer is opgedragen aan een vzw. Voor de infrastructuur wordt de concessie eind 2016 overgedragen naar het Fonds Culturele Infrastructuur.

De Vlaams ingedeelde musea hebben diverse **collectieprofielen**: o.a. hedendaagse kunst, moderne kunst, schone kunst, toegepaste kunst, archeologie, technisch-wetenschappelijk, (stads)historisch. De collecties en werking vallen soms onder meerdere profielen. Er is ook weinig verband tussen het collectieprofiel en andere indicatoren, zoals aantal bezoekers, kosten of opbrengsten. Andere factoren, zoals de locatie, de grootte en kwaliteit van het aanbod en grote tijdelijke tentoonstellingen zijn meer doorslaggevend. Een aantal recente publiekstoppers kan ook gerelateerd worden aan een 'event'.²⁰

In totaal ontvingen de Vlaams ingedeelde musea in 2014 ongeveer 2,7 miljoen **bezoekers** (zie bijlage 1 en 3). Een Vlaams ingedeeld museum trekt gemiddeld 131.000 bezoekers, al zijn er grote verschillen en variëren de aantallen van 20.000 tot 480.000²¹. 15 hebben een bezoekersaantal tussen 50.000 en 200.000. Er zijn 3 musea (In Flanders Fields Museum, Middelheim, Bokrijk), met meer dan 200.000 bezoekers. De cijfers vertonen een stijgende trend. In de periode 2009-2013 steeg het totale

¹⁹ Het enige Vlaams ingedeelde museum dat momenteel niet afhankelijk is van een inrichtende macht is Sportimonium. Daarnaast is er ook het Museum Dr. Guislain dat is opgericht en wordt beheerd door de Broeders van Liefde. Alle andere Vlaams ingedeelde musea ressorteren onder een gemeente, stad of provincie.

²⁰ Bijvoorbeeld: In Flanders Fields = herdenking honderd jaar Eerste Wereldoorlog; MAS = opening en tentoonstelling; M Leuven = heropening en tentoonstelling Rogier van der Weyden.

²¹ In Flanders Fields Museum in Ieper trok in 2014 483.741 bezoekers. Dit uitzonderlijk hoge aantal is mede te danken aan de 100-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog.

bezoekersaantal van de (toen) 19 Vlaams ingedeelde musea van 1,9 naar 2,1 miljoen bezoekers. Het bezoekersaantal van dezelfde groep steeg in 2014 naar 2,4 miljoen.²²

Het M HKA ontving in 2014 84.000 bezoekers. Het KMSKA was in 2014 gesloten voor verbouwingen. Het laatste bezoekerscijfer van voor de sluiting (2009) is 134.000 bezoekers. Het Kasteel van Gaasbeek ontving 33.000 bezoekers, maar is regionaal ingedeeld.

De bezoekerscijfers 2014 bij de lokale en regionale musea²³ bedragen gemiddeld respectievelijk 30.000 en 28.000 bezoekers. In totaal trokken deze musea respectievelijk 396.000 en 643.000 bezoekers aan. De bezoekerscijfers liggen gevoelig lager dan die van de landelijke musea, maar toch zijn er ook grote publiekstrekkers (203.000 voor museum Passchendaele 1917²⁴, 161.000 voor het Bruggemuseum). Tussen deze musea onderling zijn er grote verschillen. Het museum Passchendaele 1917 was bijvoorbeeld goed voor bijna één derde van alle bezoekers van de regionaal ingedeelde musea.

Internationaal beschouwd heeft Vlaanderen geen topmusea wat bezoekersaantallen betreft. Geen enkel Vlaams museum komt voor in de top 100 van meest bezochte musea ter wereld (*Art Newspaper* top 100, 2013). De musea in de top 10 – aangevoerd door het Louvre met 9,3 miljoen bezoekers – ontvangen allemaal meer dan 3,5 miljoen bezoekers per jaar. Het enige Belgische museum in de top 100 is de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België op plaats 89 met 662.000 bezoekers.

Ook in vergelijking met Nederland scoren Vlaamse musea lager qua bezoekers. Van de top 15 van best bezocht musea²⁵ in Nederland ontvangen de laagst gerangschikte musea ongeveer 300.000 bezoekers per jaar. Er zijn 3 Vlaamse musea die structureel meer dan 250.000 bezoekers per jaar ontvangen (Bokrijk, In Flanders Fields Museum, Middelheim) en de ondergrens van de Nederlandse toppers benaderen. Tussen de Nederlandse musea zijn er grote verschillen. Er zijn 3 musea ‘buiten categorie’ die meer dan 1 miljoen bezoekers trekken (Rijksmuseum, Van Gogh Museum, Anne Frank Huis). De helft van de musea in de top 15 is ook gelegen in Amsterdam. Er is dus een duidelijke band tussen de bezoekerscijfers en het toeristische potentieel van Amsterdam. Voornamelijk musea die opgenomen zijn in de ‘must see’ lijstjes van toeristen scoren daarbij erg hoge bezoekerscijfers.

Van de bezoekers van de Vlaams ingedeelde musea is 63% betalend. Exclusief Middelheim, dat als publiek toegankelijk beeldenpark gratis is, komen we uit op 72% betalende bezoekers. Opvallend is de correlatie tussen het totale aantal bezoekers en het aandeel betalende bezoekers. De musea die veel bezoekers aantrekken blijken ook een significant hoger aandeel betalende bezoekers te hebben. Omgekeerd geldt dat musea die weinig bezoekers aantrekken een hoog aandeel gratis toegang hebben. Bij een aantrekkelijk aanbod zijn bezoekers dus bereid te betalen.

De Vlaamse overheid kent in totaal 8,4 miljoen euro toe aan de 21 Vlaams ingedeelde musea. Dat komt neer op gemiddeld 400.000 euro per museum. Van het totale budget **werkingssubsidies** op het Cultureel-erfgoeddecreet²⁶ gaat 32% naar de musea (zie bijlage 4). 41% van de landelijke werkingssubsidies gaat naar de musea. In 2003 kende de Vlaamse overheid een werkingssubsidie toe van 250.000 euro per landelijk museum. Het budget voor musea verdubbelde in de periode 2003-2016 (absolute stijging: 103% - reële stijging: 61%).

²² De bijkomende stijging naar 2,7 miljoen bezoekers komt doordat er sinds 2014 meer musea Vlaams zijn ingedeeld

²³ De cijfers die hier vermeld worden voor de lokaal ingedeelde musea zijn inclusief de niet-ingedeelde musea.

²⁴ Dit bezoekersaantal heeft uiteraard ook te maken met de 100-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog.

²⁵ <http://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/musea-aantallen-bezoeken>

²⁶ Exclusief eigen instellingen. Verwijzingen hier en verder naar het budget werkingssubsidies zijn gebaseerd op tabel in bijlage 4.

De gemiddelde kost van een Vlaams ingedeeld museum bedraagt 3,3 miljoen euro²⁷, maar varieert van museum tot museum en gaat van 1,2 tot 7,2 miljoen euro. De kunstmusea hebben een hogere gemiddelde kostprijs dan de andere, namelijk gemiddeld 4,1 miljoen euro. Een verklaring kan enerzijds zijn dat deze musea meer kosten maken voor de zorg en beveiliging van hun collectie. Anderzijds kunnen de hogere kosten ook verklaard worden doordat sommige kunstmusea de kosten voor infrastructuur in rekening brengen. Er is geen duidelijke correlatie tussen het bezoekersaantal en de kostprijs. Hoge werkingskosten impliceren niet automatisch veel bezoekers. Bij musea die het laagste scoren qua bezoekers is er wel een verband: musea met de laagste kostprijs (lager dan 1,5 miljoen euro) hebben de laagste bezoekerscijfers.

De ondersteuning door de Vlaamse overheid dekt slechts een klein deel (gemiddeld +/- 15%) van de werkingskosten van musea. Daar zijn historische redenen voor: het Vlaamse museumbeleid werd pas opgestart eind jaren 1990. In combinatie met de financiële crisis sinds 2008 was er maar weinig gelegenheid voor een toename van de subsidies. Het zijn steeds de inrichtende machten (meestal steden, gemeenten, provincies) die het grootste deel van de werkingskosten dragen (gemiddeld 55%). De rest komt van eigen inkomsten (27%) en andere subsidies (3%). Dit geldt ook voor de Vlaamse overheid waar zij zelf als inrichtende macht optreedt. M HKA (4,6 miljoen euro), KMSKA (5,8 miljoen euro) en Kasteel van Gaasbeek (1 miljoen euro) ontvangen een dotatie voor werking en personeel.

Aan de 25 regionaal ingedeelde musea kennen de provincies een werkingssubsidie toe tussen 75.000 en 125.000 euro. Ook daar dragen de inrichtende machten het merendeel van de kosten. Over de werkingssubsidies die de steden en gemeenten toekennen aan lokale en niet-ingedeelde musea zijn te weinig gegevens bekend om bedragen op te plakken (sommige steden en gemeenten ondersteunen deze ook via inbreng in natura).

De totale **omzet** van de Vlaams ingedeelde musea bedraagt 73 miljoen euro, wat vergelijkbaar is met de (via het Kunstendecreet gesubsidieerde) theatersector²⁸, met zijn omzet van 70 miljoen euro. De theatersector wordt wel voornamelijk door Vlaanderen ondersteund, gemiddeld voor 55%²⁹.

De Vlaams ingedeelde musea realiseren gemiddeld 27% **eigen opbrengsten**, vooral van inkomgeld (61%), gevolgd door de verkoop in bookshop en horeca (18%) en diverse inkomsten³⁰ (13%). Lidgelden en giften (4%), sponsoring (3%) en betaalde dienstverlening (2%) zijn goed voor minder dan 10% van de opbrengsten. Tussen de musea zijn er grote verschillen qua eigen opbrengsten. Deze variëren tussen 2% (Middelheim dat gratis is) en 81% (IFF dat uitzonderlijk veel bezoekers aantrok met de herdenking van WO II). Er is echter geen eenduidig verband tussen het aandeel eigen opbrengsten en het aantal bezoekers.

De **tewerkstelling** in de Vlaams ingedeelde musea varieert van 17 tot 67 VTE. Gemiddeld zijn er per museum 36,9 VTE. De totale tewerkstelling in de Vlaams ingedeelde musea is 776 VTE. De museumsector is ook qua tewerkstelling vergelijkbaar met de theatersector³¹ (698 VTE). De

²⁷ Dit bedrag is een onderschatting. Veel musea zijn onderdeel van een provinciale of gemeentelijke administratie. Kosten die buiten de gewone begroting van een museum vallen, zoals de infrastructuur of het gebruik van gemeenschappelijke diensten (schoonmaak, ICT, beveiliging...), blijven hierdoor vaak buiten beeld.

²⁸ Omzet in 2012 van de organisaties voor Nederlandstalige dramatische kunst en muziektheater. Het vermelde cijfer is exclusief de Instellingen van de Vlaamse Gemeenschap.

²⁹ Dit is hetzelfde percentage als de inrichtende machten (zie hoger) investeren in hun eigen musea. Men zou dus kunnen stellen dat de Vlaamse overheid voor de theatersector van het Kunstendecreet optreedt als inrichtende macht.

³⁰ Dit gaat boekhoudkundig over financiële, uitzonderlijke en diverse opbrengsten, evenals voorraadwijzigingen. Op deze post worden vermoedelijk een aantal personeelssubsidies geboekt als kostenrecuperaties.

³¹ Tewerkstelling in 2012 van de organisaties voor Nederlandstalige dramatische kunst en muziektheater. Het vermelde cijfer is exclusief de Instellingen van de Vlaamse Gemeenschap.

tewerkstelling bij de eigen musea ligt hoger dan bij de Vlaams ingedeelde musea. Voor het M HKA is dit 68,2 VTE, voor het KMSKA 80 VTE.

Naast de Vlaams ingedeelde musea worden ook drie **samenwerkingsverbanden van musea** ondersteund voor de internationale profilering van kunstcollecties. Zij worden deels gefinancierd door de Vlaamse overheid met in totaal een werkingssubsidie van 451.000 euro (2% van totaalbudget werkingssubsidies). Het gaat om de Vlaamse Kunstcollectie (VKC), Contemporary Art Heritage Flanders (CAHF) en Lukas, Art in Flanders, die samen voor een tewerkstelling zorgen van 6,6 VTE.

VKC (drie musea voor Schone Kunsten: Groeningemuseum Brugge, MSK Gent en KMSK Antwerpen) en CAHF (vier musea voor hedendaagse kunst: M HKA, SMAK, Mu.ZEE en Middelheimmuseum) opereren ten dele als backoffice voor de partners. Hun opdracht bestaat er hoofdzakelijk in de kunstcollecties en de werking van de partners gezamenlijk te ontsluiten en internationaal sterker te profileren. Lukas, Art in Flanders staat in voor de internationale ontsluiting en vermarkting van de beelden van kunstwerken uit verschillende musea en andere erfgoedspelers.

Tenslotte worden er ook twee zogenaamde ‘**memorialen**’ ondersteund door de Vlaamse overheid: het IJzertorenmemoriaal te Diksmuide en Kazerne Dossin te Mechelen. De subsidiëring van het IJzertorenmemoriaal wordt geregeld door het Memoriaaldecreeet waarin zowel de cultureel-erfgoedwerking als de onroerend-erfgoedwerking (beheer en instandhouding monument) zijn opgenomen. Voor de cultureel-erfgoedwerking wordt een jaarlijkse subsidie toegekend van 376.000 euro vanuit het departement CJSM. De subsidie voor de onroerend-erfgoedwerking bedraagt 145.000 euro. Kazerne Dossin te Mechelen wordt gesubsidieerd vanuit het departement Kanselarij en Bestuur en ontvangt voor 2016 een werkingssubsidie van 2,5 miljoen euro. Dit bedrag is inclusief een éénmalige verhoging met 1 miljoen euro voor infrastructuurwerken. De Vlaamse overheid is mede inrichtende macht van Kazerne Dossin³².

2.1.2. De culturele archiefinstellingen

Culturele archieven zijn archiefinstellingen met een culturele archiefwerking. Zij benaderen archieven vanuit een cultuurhistorische, geschiedkundige of wetenschappelijke invalshoek. Zo wordt het onderscheid gemaakt met een louter bestuurlijke archiefwerking³³ waar geen culturele ontsluiting mee gepaard gaat. Dit neemt niet weg dat ook de door stads-, gemeente-, provincie- en rijksarchieven beheerde archieven een cultureel-erfgoedwaarde kunnen vertegenwoordigen en een cultureel-erfgoedwerking kunnen ontwikkelen.

In Vlaanderen en Brussel zijn er veel archiefinstellingen. Op de Erfgoedkaart hebben zich 56 privaatrechtelijke en 182 publiekrechtelijke archiefinstellingen geregistreerd. Het gaat over een breed spectrum, gaande van het Rijksarchief, provincie-, gemeente- en stadsarchieven tot archieven van universiteiten, (hoge)scholen, verenigingen en bedrijven.

Momenteel zijn er **16 erkende culturele archiefinstellingen**. Dit geringe aantal is enerzijds te wijten aan de vrij recente (sinds 2009) uitbreiding van het instrument ‘kwaliteitslabel’ naar archiefinstellingen³⁴. Anderzijds hebben heel wat archieven geen (voldoende) actieve culturele werking of – in het geval van bestuurlijke archieven – kunnen ze hun collectie cultureel erfgoed en de werking errond onvoldoende afbakenen binnen de totale collectie en de daaraan verbonden werking. De Vlaamse overheid is niet

³² De Algemene Vergadering van Kazerne Dossin bestaat uit 15 leden, hiervan worden er 6 voorgedragen door de Vlaamse overheid.

³³ Op het bestuurlijk-administratieve archiefbeheer in de openbare sector is het Vlaamse Archiefdecreet van toepassing.

³⁴ Deze mogelijkheid kwam er met het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008. De erkenning van musea bestaat al sinds 1996.

bevoegd voor tweetalige archiefinstellingen in Brussel en voor federale instellingen, zoals het Rijksarchief.

Van de 16 erkende archieven zijn er **zes Vlaams ingedeeld**. Zij ontvangen werkingssubsidies van de Vlaamse overheid: KADOC (Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving), Amsab–Instituut voor Sociale Geschiedenis, ADVN (Archief, Documentatie- en Onderzoekscentrum voor het Vlaams-nationalisme), Liberaal Archief, Letterenhuis en CAVA (Centrum voor Academische en Vrijzinnige Archieven). De ondersteuning van de eerste vier instellingen heeft een vrij lange voorgeschiedenis, die teruggaat tot het Archiefdecreet van 1985. Toen kwam een beperkt aantal (privaatrechtelijke) archiefinstellingen in aanmerking voor subsidiëring op basis van maatschappelijk-filosofische strekking. De beperking werd opgeheven in het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008. Het Letterenhuis wordt sinds 2013 als culturele archiefinstelling ondersteund³⁵, CAVA vanaf 2016 (dus nog niet meegenomen in Cijferboek 2014).

Daarnaast zijn er drie archiefinstellingen ingedeeld bij het regionale niveau. Zij ontvangen een werkingssubsidie van hun respectievelijke provincies die variëren tussen 25.000 en 50.000 euro.

De **kostprijs**³⁶ van de Vlaams ingedeelde archiefinstellingen schommelt tussen 1,6 en 2,7 miljoen euro. De gemiddelde werkingskosten bedragen 2 miljoen euro.

De **subsidiëring** van KADOC, Amsab–ISG, ADVN en het Liberaal Archief (tussen 862.000 en 1.946.000 euro) wijkt af van die van musea (gemiddeld 400.000 euro) en van andere archiefinstellingen (tussen 150.000 en 324.000 euro).³⁷ Deze archieven hebben, zoals vermeld, enerzijds een langere traditie qua ondersteuning door de Vlaamse overheid³⁸. Zo kon er een groei gerealiseerd worden dankzij tewerkstellingssubsidies die geïntegreerd werden in de structurele subsidies. Anderzijds hebben deze organisaties geen (publieke) inrichtende macht³⁹ die instaat voor het grootste deel van de werkingskosten, zoals dat bij de meeste musea het geval is. De situatie van het Letterenhuis is wel vergelijkbaar met de musea. Hier is de stad Antwerpen de inrichtende macht. De werking van CAVA werd recent opgestart binnen de VUB en moet zich nog verder ontwikkelen.

Van het budget werkingssubsidies op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet gaat 23% naar de culturele archiefinstellingen (inclusief Archiefbank). Deze zijn in de periode 2003-2016 licht toegenomen (in reële termen gaat het om een stijging van 7%). De culturele archiefinstellingen maken 31% uit van de landelijke werkingssubsidies (zie bijlage 4).

De totale **omzet** van de vijf in 2014 Vlaams ingedeelde archiefinstellingen (dus excl. CAVA) bedraagt 10,5 miljoen euro. Dit komt neer op gemiddeld 2,1 miljoen euro per archief. Bij culturele archiefinstellingen ligt de nadruk in de werking eerder op het bewaren van cultureel erfgoed, meer dan op het ontsluiten. De ontsluiting gebeurt vooral door onderzoekers en andere actoren toegang te verlenen tot het erfgoed en door eigen onderzoek en publicaties. Een tendens is dat culturele archiefinstellingen hun erfgoed meer gaan ontsluiten door samen te werken met andere partners die een bredere toegang hebben tot het grote publiek. Voorbeelden zijn vormen van samenwerking met omroepen of met partners die over een geschikte tentoonstellingslocatie beschikken.

³⁵ Voordien werd het AMVC-letterenhuis wel ondersteund als cultureel thema-archief op basis van het Archiefdecreet van 2002. Dit was echter eerder voor een dienstverlenende dan voor een collectiebeherende functie.

³⁶ Alle vermelde cijfergegevens hebben betrekking op 2014 en zijn bijgevolg exclusief CAVA.

³⁷ Bij een vergelijking van de subsidiebedragen is het echter belangrijk te kijken naar de totale financiering en geen abstractie te maken van de inbreng van de respectievelijke inrichtende machten.

³⁸ Deze archieven werden van 1985 tot 2002 vanuit een beleid voor openbare bibliotheken ondersteund en werden nadien overgedragen naar het cultureel-erfgoedbeleid.

³⁹ KADOC is onderdeel van de KU Leuven en wordt door haar mee ondersteund. Amsab-ISG, ADVN en het Liberaal archief zijn vzw's.

De toegang tot archieven is in bijna alle gevallen gratis. Dit verklaart waarom culturele archieven maar weinig **eigen inkomsten** halen uit hun activiteiten: slechts 2% van de omzet. Subsidies zijn goed voor 93% van de opbrengsten, lidgelden en schenkingen voor 1% en 4% is afkomstig uit diverse inkomstenbronnen (financiële, uitzonderlijke en andere bedrijfsopbrengsten).

De **tewerkstelling** bij de in 2014 Vlaams ingedeelde archiefinstellingen (dus excl. CAVA) bedraagt in totaal 124 VTE. De tewerkstelling per archief varieert tussen 16 en 35 VTE, met gemiddeld 24,8.

Vanwege de specifieke Brusselse situatie ondersteunt de Vlaamse overheid één archiefinstelling die geen landelijke werking heeft: het **Archief en Museum van het Vlaamse leven te Brussel** (AMVB) (324.000 euro). De tewerkstelling bedraagt 7,5 VTE. Het AMVB is een belangrijke speler in het lokale cultureel-erfgoedbeleid van de VGC en ontvangt daarom ook middelen van de VGC.

Tot slot steunt de Vlaamse overheid de **Archiefbank Vlaanderen** met een werkingssubsidie van 278.000 euro. Dit is het register van private archieven in Vlaanderen en wordt beheerd door een samenwerkingsverband van culturele archiefinstellingen. Het register brengt archieven, archiefcollecties, fondsen en verzamelingen virtueel bijeen, met oog op de vrijwaring en de publieksgerichte en wetenschappelijke valorisatie ervan. Archiefbank Vlaanderen telt 4,5 VTE.

2.1.3. De erfgoedbibliotheken

Op de Erfgoedkaart zijn er 157 erfgoedbibliotheken, bibliotheken met een bewaarcollectie, geregistreerd. Dit veld is moeilijk af te bakenen. De bewaarcollecties maken deel uit van diverse soorten organisaties, en vormen vaak niet het voorwerp van een 'autonoom' beleid. De meeste erfgoedbibliotheken ressorteren onder universiteiten, hogescholen, conservatoria, academies en wetenschappelijke instellingen, archiefinstellingen en musea. Documentair patrimonium bevindt zich ook bij kloosters en kerkelijke instellingen, verenigingen, bedrijven, onderwijsinstellingen, etc. De profilering als sector is een recent gegeven. Een structureel beleid voor 'erfgoedbibliotheken' kwam er pas vanaf het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 dat het kwaliteitslabel 'erkende erfgoedbibliotheek' en de ondersteuning van het samenwerkingsverband 'Vlaamse erfgoedbibliotheek' introduceerde.

De belangrijkste erfgoedbibliotheek in België is de Koninklijke Bibliotheek met onder meer 6 miljoen boeken en 45.000 handschriften. De KB staat ook in voor de deponeringsplicht waarbij een exemplaar van alle in België verschenen boeken, en van Belgische auteurs die in het buitenland publiceren, moeten neergelegd worden. De Vlaamse overheid is niet bevoegd voor de KB als federale instelling.

Momenteel zijn er 9 erfgoedbibliotheken erkend, waaronder de 6 leden van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Behalve het feit dat de mogelijkheid om een kwaliteitslabel aan te vragen recent is (sinds 2009), ligt de drempel ook hoog. Collecties maken doorgaans deel uit van een groter geheel of zijn (te) beperkt qua omvang, waardoor er vaak geen volwaardige erfgoedwerking is uitgebouwd.

De Vlaamse overheid kent geen werkingssubsidie toe aan individuele erfgoedbibliotheken. Een indeling bij het Vlaamse niveau is niet mogelijk. Dit beleidsveld wordt ondersteund via het samenwerkingsverband **Vlaamse Erfgoedbibliotheek** (5,8 VTE) met een werkingssubsidie van 300.000 euro (1% van het totale budget voor werkingssubsidies).

De Vlaamse Erfgoedbibliotheek groepeerde, rekening houdend met geografische spreiding, de voornaamste erfgoedbibliotheken in Vlaanderen: de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen, de Universiteitsbibliotheek Antwerpen, de Openbare Bibliotheek Brugge, de Universiteitsbibliotheek Gent, de Provinciale Bibliotheek Limburg in Hasselt en de Universiteitsbibliotheek Leuven. De Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience (inrichtende macht is stad Antwerpen), is de enige instelling waar cultureel-erfgoedwerking de hoofdtaak is. De overige

bibliotheken maken deel uit van openbare of universiteitsbibliotheken en ontvangen geen afzonderlijke financiering voor hun cultureel-erfgoedwerking.

Naast de Vlaamse Erfgoedbibliotheek subsidieert de Vlaamse overheid ook structureel het **Studiecentrum voor Vlaamse Muziek** (SVM) (87.000 euro). Deze organisatie heeft als doel het Vlaamse muziekpatrimonium van de 19de en 20ste eeuw te vrijwaren en bekend te maken. De werking ligt in het verlengde van de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium te Antwerpen.

2.2. Andere collectiebeherende instanties / collectiebeheerders

Naast musea, archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken zijn er nog vele andere actoren die erfgoedcollecties verzamelen, beheren en al dan niet voor publiek of gebruikers toegankelijk stellen.

De **Vlaamse overheid** beheert een omvangrijke collectie kunstwerken onder de naam **Collectie van de Vlaamse Gemeenschap**. Deze over een periode van meer dan 150 jaar opgebouwde collectie bevat meer dan 18.000 werken.

Vanaf 1965 kocht de toenmalige 'Dienst voor Nationale Opvoeding en Nederlandse cultuur', later de Vlaamse overheid, met een afzonderlijk budget kunstwerken aan. Tot eind jaren 1980 was het aankoopbeleid voornamelijk gericht op de financiële ondersteuning van kunstenaars. Deze doelstelling verloor aan belang door de toenemende *rechtstreekse* subsidiëring van hedendaagse beeldende kunstenaars vanaf midden jaren 1980. Vanaf begin jaren 1990 werd een collectiebeleid uitgebouwd met een focus op de verwerving van oeuvres die mee het gezicht van de beeldende kunst in Vlaanderen bepaalden en bepalen. In 2006 werd de aankoopregeling hedendaagse beeldende kunst stopgezet. Met de implementatie van het Topstukkendecreet en Topstukkenfonds werden sindsdien enkel nog 'topstukken' en 'sleutelwerken' aangekocht. Daarnaast blijft een budget beschikbaar voor de aankoop van werken voor het M HKA. Een ander deel van het aankoopbudget werd toegevoegd aan de werkingsmiddelen van Mu.ZEE en SMAK. Ook het KMSKA heeft een eigen aankoopbudget. Het nieuwe Kunstendecreet (2013) voorziet in de herinvoering van een aankoopregeling hedendaagse beeldende kunst. Deze regeling wordt nu uitgewerkt.

De museumwaardige stukken uit de Collectie Vlaamse Gemeenschap worden zoveel als mogelijk in langdurig beheer gegeven aan musea. De overige worden gebruikt om regeringszalen, kabinetten en andere openbare gebouwen in te richten en een deel van de collectie zit in depot. Grosso modo is 25% van de collectie in bewaring gegeven aan een collectiebeherende instelling (vnl. musea), zit ongeveer 60% in openbare gebouwen en bevindt 15% zich in het depot (in hoofdzaak werken op papier). In 2014 werd ook het beheer van de collectie kunstwerken (vnl. vaak mixed media) die tot stand kwamen in het kader van 'Kunst in opdracht' en eigendom zijn van de Vlaamse overheid, overgedragen aan het departement CJSM (voorheen bij de Vlaams Bouwmeester). Deze kunstwerken werden gerealiseerd in navolging van de decretale verplichting voor bouwheren van publieke gebouwen om 1% van het bouwbudget te besteden aan kunst.

Ook andere overheden, zoals **steden, gemeenten en provincies**, en het **Vlaams Parlement** beheren eigen collecties. Ook hier worden delen beheerd door een (eigen) archief, museum of erfgoedbibliotheek.

Een heel andere groep zijn de zowat 2000 **lokale erfgoedverenigingen** (bv. heemkringen, genealogische verenigingen). Zij bewaren/borgen en ontsluiten heel wat documentair, archivalisch, museaal of immaterieel erfgoed. Ze doen dat met de hulp van vele vrijwilligers. De erfgoedcellen en landelijke organisaties voor volkscultuur die het verenigingsleven overkoepelen nemen een belangrijke rol op in de ondersteuning van deze vrijwilligersverenigingen (zie punt 3).

Daarnaast wordt erfgoed ook, vaak onbewust, beheerd door uiteenlopende actoren en organisaties uit **diverse maatschappelijke domeinen**. Het gaat onder meer om kunstorganisaties en kunstenaars, jeugdbewegingen, openbare bibliotheken, muziek- en sportverenigingen, verenigingen, scholen en universiteiten, kerkfabrieken en kloosters, welzijnsorganisaties, bedrijven. Voor hen is het erfgoedbeheer vaak geen hoofdopdracht. Deze erfgoedvormers en -gemeenschappen worden gesensibiliseerd, ondersteund en begeleid door een netwerk van professionele erfgoedorganisaties.

België staat bekend om zijn vele **private verzamelaars**. Vooral de collecties hedendaagse kunst springen daarbij in het oog. Maar in Vlaanderen worden nog vele andere, uiteenlopende en soms unieke erfgoedcollecties bewaard. Op dit moment is de samenwerking tussen privéverzamelaars en niet-commerciële actoren nog beperkt. Een aantal instellingen neemt wel een voortrekkersrol op. Veel privéverzamelaars hebben er vrede mee dat met hun overlijden ook hun collectie zal verdwijnen. Anderen geven er de voorkeur aan dat hun collectie na hun dood samenblijft. De Vlaamse overheid biedt deze mensen maar weinig tegemoetkomingen. Sinds 2015 is zij zelf bevoegd voor de betaling van erfbelasting met kunstwerken. Een bijzondere commissie adviseert de minister van Financiën en Begroting of de aangeboden kunstwerken tot het Vlaams roerend cultureel erfgoed behoren en of ze internationale faam genieten. De regeling laat geen voorafgaande 'ruling' met de erflater toe.

In Vlaanderen en Brussel zijn er ook belangrijke **bedrijfscollecties**, al dan niet toegankelijk voor het brede publiek. Het bekendst zijn de Dexia-collectie, de Belfius-collectie, de collectie van de Nationale Bank, de KBC-collectie (o.a. Rockoxhuis Antwerpen) en de collectie van Katoen Natie (Antwerpen).

Ook de **Koning Boudewijnstichting** is eigenaar van een belangrijke erfgoedcollectie. Die is deels verworven via schenkingen en deels via aankopen door het eigen Erfgoedfonds dat het behoud en de verwerving nastreeft van erfgoed met bijzonder belang voor de Belgische erfgoedgemeenschap. Deze werken worden in langdurige bruikleen gegeven aan Belgische musea. Een recent voorbeeld is de *Absintdrinkster* van Léon Spilliaert, dat in bewaring is gegeven aan MSK Gent.

Daarnaast zijn er veel **actoren** actief die collecties verzamelen of beheren met commerciële doeleinden. Denk maar aan antiekhandelaars, kunsthandelaars, kunstexperts en veilinghuizen. Deze erfgoedactoren komen in het kader van deze nota niet in beeld, maar het cultureel-erfgoedbeleid heeft wel effecten op hen. Niet-commerciële actoren doen op hen ook een beroep bij hun collectie-uitbouw. Ook het beschermingsbeleid inzake cultuuroederen heeft een impact op deze spelers. Nationaal zowel als internationaal is er sprake van een gevoelige toename van erfgoedbeschermende maatregelen waaraan zij onderworpen worden. Het gaat zowel om het Topstukkendecreet en de EU-reglementering inzake de bescherming en uitvoer van cultuuroederen als om de toepassing van de UNESCO-verdragen inzake illegale handel in cultuuroederen en inzake de bescherming van cultuuroederen bij conflicten.

2.3. Topstukken in Vlaanderen

Op basis van het Topstukkendecreet wordt het cultureel erfgoed aangeduid dat van uitzonderlijk belang ('zeldzaam' en 'onmisbaar') is voor Vlaanderen, de zogenaamde **topstukken**. Voor topstukken gelden beschermende maatregelen die erop gericht zijn dit erfgoed voor Vlaanderen te behouden. Voorafgaandelijk moet toelating gevraagd worden om fysische ingrepen te plegen op deze stukken en hun conservatie en restauratie kunnen worden gesubsidieerd tot 80% van de kosten. Er is ook een toelatingsplicht om ze buiten Vlaanderen te brengen. Het weigeren van een dergelijke toelating impliceert dat de Vlaamse overheid moet overgaan tot de aankoop van het cultuuroed tegen de internationale marktwaarde. De door de EU sinds 1993 opgelegde vergunningsplicht voor het buiten de

EU brengen van cultuurobjecten werd ingevoegd in het Topstukkendecreet. Hiermee worden geen nieuwe administratieve lasten opgelegd.

Ter financiering van eventuele aankopen en restauraties van topstukken werd het **Topstukkenfonds** opgericht (jaardotatie 2016: 563.000 euro). De middelen kunnen ook aangewend worden voor de verwerving van 'sleutelwerken' voor musea, archieven en erfgoedbibliotheken ingedeeld bij het Vlaamse niveau. Sleutelwerken zijn cultuurobjecten die een cruciale aanvulling vormen voor het collectieprofiel van de instellingen, maar waarvan de prijs de draagkracht van de instelling overstijgt. Voorbeelden zijn de aankoop van het schilderij *Kinderen aan het ochtendtoilet* (James Ensor) voor het MSK Gent of het archief van Willem Elsschot voor het AMVC-Letterenhuis.

Eigenaars of hun gemachtigden kunnen aan de Vlaamse overheid een certificaat van niet-bescherming als topstuk aanvragen. Dit garandeert dat het roerend goed of de verzameling, waarvoor het certificaat werd afgeleverd, geen beschermd statuut geniet en vrij buiten Vlaanderen gebracht kan worden.

Momenteel bevat de Topstukkenlijst **559 topstukken**: 511 objecten en 48 verzamelingen. Deze topstukken zijn verspreid over 161 bewaarplaatsen en bevinden zich hoofdzakelijk in grote steden (75% in de kunststeden) (zie bijlage 5). **Professionele bewaarinstellingen** beheren 70% van de topstukken (47% van de bewaarplaatsen, gemiddeld 5,5 topstukken per instelling). Er is een duidelijk verband tussen de schaalgrootte en professionele mogelijkheden van de instelling en het aantal beheerde topstukken. Van de 75 professionele bewaarinstellingen die topstukken beheren zijn er 42 erkend. Deze erkende bewaarinstellingen beheren 342 topstukken of 8,1 per instelling (versus 2,2 topstukken per instelling voor de niet-erkende). De 7 instellingen (4% van de bewaarplaatsen) die meer dan 10 topstukken beheren hebben een landelijke werking als museum of zijn erfgoedbibliotheken die zijn ondergebracht binnen wetenschappelijke instellingen. Samen beheren ze 44% van alle topstukken.

Heel wat topstukken bevinden zich ook in niet-professionele bewaarinstellingen. Daarbij springt het aandeel van de **kerkelijke actoren** (o.a. kerken, kloosters) in het oog die goed zijn voor 38% van de bewaarplaatsen van topstukken en 23% van de topstukken beheren. Deze groep omvat veel actoren die relatief weinig topstukken beheren (gemiddeld 2,1 topstukken per bewaarplaats). De niet-professionele beheerders van topstukken zijn niet altijd op de hoogte van de basisnoden inzake behoud en beheer van cultureel erfgoed, en bieden geen aangepaste omstandigheden wat klimaat en beveiliging betreft. Dit vormt een belangrijke uitdaging voor het beleid.

Een niet onbelangrijke groep van actoren die topstukken beheren zijn de **private actoren**: het gaat om 38 topstukken (17%). Dit zijn niet in hoofdzaak private verzamelaars, maar eerder semi-private actoren, zoals bijvoorbeeld oudheidkundige kringen en stichtingen. Er zijn slechts 11 privépersonen die topstukken beheren (samen goed voor 12 topstukken).

2.4. Immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen

Vlaanderen kent een rijkdom aan **immaterieel cultureel erfgoed** (ICE). Denk maar aan de vele tradities, gebruiken, vaardigheden, feesten, stoeten, processies, etc. Specifiek aan ICE is dat een private actor het bezit ervan niet kan claimen. Dit erfgoed hoort toe aan een **erfgoedgemeenschap** die het actief in stand houdt, laat evolueren en doorgeeft aan de volgende generaties. Dat is wat we 'borgen' noemen. De betrokken erfgoedgemeenschappen kunnen heel breed samengesteld zijn, waardoor ze moeilijk te omschrijven en te benaderen zijn. Typerend is dat zij veelal niet op professionele basis bezig zijn met erfgoed en zich er zelfs soms niet van bewust zijn dat hun activiteiten erfgoedwaarde hebben. Dit specifieke erfgoed moet dynamisch mee kunnen evolueren met de tijd en de maatschappij, zo niet

dreigt het te verdwijnen door gebrek aan interesse. ICE en het bereiken van de beheerders ervan vereisen dan ook een specifieke benadering.

Sinds 2010 voert de Vlaamse overheid een actief immaterieel cultureel erfgoedbeleid. De **Inventaris ICE** Vlaanderen brengt sinds 2008 een scala van immaterieel cultureel-erfgoedelementen in beeld waarvoor een erfgoedgemeenschap 'borgingsmaatregelen' neemt. Aan de opname is een erkenning door de Vlaamse overheid verbonden. De inventaris telt momenteel 43 elementen.

Het **digitale platform** www.immaterieelerfgoed.be omvat een databank, maar is breder en dynamischer van opzet dan de inventaris. De databank bevat 68 ICE-elementen die geregistreerd worden op initiatief van de erfgoedgemeenschappen zelf. Ze bundelt ook erfgoedzorgvoorbeelden en informatie over gemeenschappen en organisaties die bij ICE zijn betrokken. Het platform geeft ICE een gezicht en sensibiliseert over erfgoedzorg. Tapis plein kreeg in 2009 als expertisecentrum voor erfgoed en participatie een trekkersrol voor de moderatie van het platform en het ICE netwerk, dit op basis van een opdracht van de Vlaamse overheid (jaarlijkse vergoeding van 67.000 euro).

Op voordracht van Vlaanderen staan ook 8 elementen op de Representatieve lijst van het ICE van de Mensheid van **UNESCO**. Op het Register van Voorbeeldpraktijken staan er 2 en er worden nog 3 elementen actief voorgedragen.

De beleving van ICE is ook gelinkt aan fysieke objecten (bv. kostuums, relictten, vaandels) en wordt gedocumenteerd en gecontextualiseerd. Het borgen van ICE en het beschermen van roerend erfgoed liggen in elkaars verlengde. Immateriële gebruiken vormen vaak de basis voor materiële collecties.

Voor de professionele omkadering en begeleiding van deze erfgoedgemeenschappen ondersteunt de Vlaamse Gemeenschap expertisenetwerken en kernen, volgens de UNESCO-domeinen⁴⁰ waarin ICE veelvuldig voortkomt. De netwerken bestaan uit landelijke expertisecentra, organisaties voor volkscultuur, archiefinstellingen en musea. De praktijk is zo gegroeid dat per domein een expertisecentrum (zie 3.2.) het voortouw neemt. Samen verenigden ze zich in het ICE-trekkersnetwerk, dat de expertise en kennis rond ICE over de domeinen heen bundelt en deelt.

Behalve de vergoeding voor de moderatie van het platform worden er geen specifieke subsidies toegekend voor ICE. Verschillende organisaties die een werkingssubsidie ontvangen zijn echter in – in meer of mindere mate – bezig met immaterieel cultureel erfgoed. Projecten rond immaterieel cultureel erfgoed komen ook in aanmerking voor projectsubsidies.

3. Dienstverlening voor een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen

Hoewel de collectiebeherende instellingen ook in dienstverlening inzake erfgoedwerking moeten voorzien, hebben we het hier over de niet-collectiebeherende erfgoedorganisaties met een dienstverlenende rol als kerntaak. In het cultureel-erfgoedveld zijn veel organisaties actief die geen collectie beheren of dit niet als hun kerntaak hebben. Veel van deze organisaties bieden een dienstverlening aan die zich richt op erfgoedbeherende actoren, zowel professionelen als niet-professionelen. Het gaat hier voornamelijk om:

- ondersteuning (inhoudelijk of technisch) van *thematisch* afgebakende erfgoedgemeenschappen en deelsectoren (Landelijke Expertisecentra (LEOVs), VEB, Archiefbank Vlaanderen, ICE-platform);

⁴⁰ Deze domeinen zijn: (1) oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage (2) performing arts (3) social practices, rituals and festive events (4) knowledge and practices concerning nature and the universe (5) traditional craftsmanship. (artikel 2.2, Unesco-conventie 2003)

- ondersteuning van *geografisch* afgebakende erfgoedgemeenschappen (erfgoedcellen, provinciale consulentschap);
- ondersteuning van *partnerorganisaties* (VKC, CAHF, Lukas. Art in Flanders, VEB);
- overkoepelende dienstverlenende rol door het Vlaams *steunpunt* voor cultureel erfgoed (FARO).

3.1. Vlaams steunpunt voor Cultureel Erfgoed

Het Vlaams steunpunt voor Cultureel Erfgoed, FARO, is de grootste dienstverlenende organisatie in het veld (18,5 VTE). Het steunpunt vervult een intermediaire functie, tussen de Vlaamse overheid en het veld in. Hoofddoel is erfgoedorganisaties, openbare besturen en andere erfgoedbeheerders te ondersteunen en de ontwikkeling van het veld te stimuleren, dit via verschillende activiteiten (o.a. advies en vorming, sectormomenten, gegevensverzameling en -ontsluiting, informatiedeling).

FARO ontvangt een jaarlijkse werkingssubsidie van 1,7 miljoen euro (6% van het budget voor werkingssubsidies). In 2003 waren er nog 2 erfgoedsteunpunten (Culturele Biografie Vlaanderen en het Vlaams Centrum voor Volkscultuur), toen goed voor 13% van alle landelijke werkingssubsidies. De totale omzet van FARO bedroeg in 2014 2,1 miljoen euro⁴¹. De 0,3 miljoen euro opbrengsten die FARO verwerft, naast de werkingssubsidie, is voor de helft afkomstig van tewerkstellingsubsidies en voor de helft uit eigen inkomsten (6% van de omzet) uit o.a. sponsoring en inkomsten uit vormingsaanbod.

3.2. Landelijke expertisecentra en organisaties volkscultuur

Het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 heeft de ondersteuning van dienstverlenende organisaties geïntroduceerd om te kunnen inspelen op de vraag naar gespecialiseerde kennis. Er worden momenteel 9 landelijke expertisecentra en 2 organisaties voor volkscultuur (LEOV's) ondersteund. Deze organisaties zetten een werking op voor noden in het veld waarvoor (nog) geen Vlaams ingedeelde collectiebeherende instelling een rol opneemt, of als de noden te omvangrijk zijn.

Het belangrijkste verschil tussen landelijke expertisecentra en organisaties voor volkscultuur is dat die laatste zich op een georganiseerde achterban van vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties richten (heemkundige of familiekundige kringen). De thema's van de organisaties voor volkscultuur zijn heemkunde en familiekunde. De 9 thema's van de landelijke expertisecentra zijn religieus erfgoed, agrarisch erfgoed, digitaal erfgoed, architecturaal erfgoed, muzikaal erfgoed, immaterieel erfgoed, industrieel en wetenschappelijk erfgoed, erfgoed podiumkunsten en erfgoed van alledag.

LEOV's brengen cultureel erfgoed in kaart en ondersteunen de betrokken gemeenschap(pen) op basis van de gedetecteerde noden. De organisaties beschikken over expertise en zetten een werking op:

- voor de zorg voor en ontsluiting van thematisch afgebakend erfgoed (bv. religieus, agrarisch);
- rond een basistaak binnen de zorg voor of ontsluiting van erfgoed (bv. digitalisering, participatie);
- gericht op een specifieke cultureel-erfgoedgemeenschap (bv. heemkunde, familiekunde).

Collectiebeheer is voor deze organisaties geen kerntaak, maar de noden nopen soms tot het voorzien in noodopvang. In totaal gaat er vanuit Vlaanderen 2,8 miljoen euro naar de LEOV's (10% van de werkingssubsidies). De gemiddelde subsidie per organisatie is 258.000 euro. De subsidiebedragen variëren tussen 182.000 en 385.000 euro. De LEOV's kenden in de periode 2003-2016 de grootste toename van middelen (reële stijging: 78%). In 2003 werden er nog volksculturele semi-professionele organisaties ondersteund met een erg kleinschalige werking (1 VTE). Anno 2016 is de schaalgrote

⁴¹ De subsidie bedroeg in 2014 1,8 miljoen euro.

toegenomen (gemiddeld 5,2 VTE) en gaat het over organisaties die professioneel met erfgoed bezig zijn.

De LEOV's zijn privaatrechtelijke vzw's en worden niet ondersteund door een inrichtende macht. Ze hebben een personeelsbezetting van gemiddeld 5,2 VTE. De jaarlijkse omzet varieert tussen 200.000 en 500.000 euro. Ongeveer 85% van de opbrengsten bestaat uit subsidies waarbij de Vlaamse overheid instaat voor het leeuwendeel daarvan (81% van de omzet). De eigen opbrengsten (15% van de totale opbrengsten) worden hoofdzakelijk gegenereerd uit betaalde dienstverlening (57%). Hoewel de meeste dienstverlening kosteloos is, bieden bepaalde expertisecentra ook betaalde dienstverlening aan voor specifieke opdrachten of trajecten op maat. Lidgelden zijn goed voor gemiddeld 18% van de eigen opbrengsten, maar komen enkel voor bij de organisaties voor volkscultuur.

3.3. Dienstverlening vanuit de provincies

Sinds de implementatie van het Museumdecreet (1996) hebben de provincies en later ook de VGC het consulentchap georganiseerd met het oog op de professionalisering van museumwerking. Later evolueerden bepaalde museumconsulenten naar erfgoedconsulenten voor begeleiding van diverse erfgoedactoren inzake erfgoedwerking. Andere vormen van dienstverlening vanuit de provincie omvatten het aanbieden van vorming en het uitlenen van apparatuur (bv. voor klimaatmeting).

Sinds de wijzigingen t.g.v. het Planlastendecreet, opgenomen in het Cultureel-erfgoeddecreet van 2012, werd de bevoegdheid van de provincies decretaal bepaald. Voor de VGC veranderde er niets.

In het kader van de regiefunctie in het depotbeleid deden de provincies onderzoek naar depotmogelijkheden en -noden en bouwden ze een netwerk van depotinfrastructuur uit. Daarnaast zijn er in alle provincies en bij de VGC depotconsulenten aangesteld die advies en ondersteuning bieden bij het behoud en beheer van erfgoed. De opzet is dienstverlening aan te bieden die inspeelt op de noden inzake het deponeren en bewaren van cultureel erfgoed. Gezamenlijk wordt sinds 2011 Depotwijzer.be uitgebouwd, als informatieplatform m.b.t. geïntegreerde risicobeheersing van collecties. De provincies beheren ook digitale registratie- en aggregatieplatformen die zij ter beschikking stellen om erfgoed te registreren en te ontsluiten (Erfgoedinzicht, Erfgoedplus, Donnet).

De totale tewerkstelling in kader van het regionale depotbeleid en de erfgoeddatabanken bedraagt 18,3 VTE (gemiddeld 3,66 VTE per provincie). Per provincie is er ook één museumconsulent actief.

Zoals reeds vermeld zijn de provincies ook de inrichtende macht van heel wat erfgoedinstellingen en kennen zij werkingssubsidies toe aan (regionaal ingedeelde) musea en culturele archiefinstellingen. Ten slotte kennen de provincies ook subsidies toe aan erfgoedprojecten met een regionale relevantie.

De provincies financieren de dienstverlening die ze aanbieden en de hiervoor benodigde infrastructuur hoofdzakelijk met eigen middelen. Sinds het Cultureel-erfgoeddecreet van 2012 ontvangen zij van de Vlaamse overheid subsidies voor de realisatie van Vlaamse beleidsprioriteiten⁴². Het gaat in totaal over 1,4 miljoen euro (5% van het totale budget voor werkingssubsidies). Deze subsidies worden verdeeld onder de provincies rekening houdend met het aantal inwoners. Antwerpen ontvangt het hoogste bedrag (389.000 euro) en Limburg het laagste (204.000 euro). In de praktijk gaan de meeste middelen naar het depotbeleid.

⁴² Dit zijn de beleidsprioriteiten:

- het ontwikkelen van een regionaal netwerk van cultureel-erfgoeddepots voor het duurzaam bewaren van cultureel erfgoed;
- het ontwikkelen van een dienstverlening voor cultureel-erfgoedbeheerders m.b.t. het duurzaam bewaren van cultureel erfgoed;
- het coördineren en opzetten van regionale aggregatie- en preservatie-initiatieven voor digitaal cultureel erfgoed met het oog op duurzame toegankelijkheid.

Voor de depotinfrastructuur zijn er middelen voorzien via FoCI. De voorbije jaren werd in elke provincie één project voor de bouw en inrichting van een nood- en transitdepot goedgekeurd. In Vlaams-Brabant werd geïnvesteerd in Sportimonium en Museumsite Tienen en in West-Vlaanderen wordt Potyze Ieper gerealiseerd. In de andere provincies bevinden projecten zich nog in de ontwerpfase. Door de beslissing over het afslanken van de provincies werden ze on hold gezet.

3.4. Dienstverlening vanuit de steden en gemeenten

Sinds 2000 sluit de Vlaamse overheid cultureel-erfgoedconvenants met steden en gemeenten, en later ook met intergemeentelijke samenwerkingsverbanden en met de VGC. Ze doet dat met het oog op de ontwikkeling van een lokaal cultureel-erfgoedbeleid. Het instrument daarvoor zijn de erfgoedcellen. In Vlaanderen en Brussel zijn er **22 erfgoedcellen** actief met als taak op lokaal niveau acties te ondernemen en dienstverlening aan te bieden rond de zorg voor en ontsluiting van lokaal cultureel erfgoed. In de beginjaren zetten de erfgoedcellen sterk in op het verbreden van het draagvlak voor cultureel erfgoed. De voorbije jaren hebben ze hun werking zowel verbreed als verdiept. Hun rol en taak kunnen nu als volgt gedefinieerd worden:

- spil in lokale netwerken d.m.v. ondersteuning van collectiewerking en -afspraken;
- speler in bovenlokale netwerken met aandacht voor een goede rolverdeling;
- motor van vernieuwing en experiment in samenwerking met andere beleidsdomeinen.

Sinds de wijzigingen t.g.v. het Planlastendecreet zijn er Vlaamse beleidsprioriteiten bepaald voor de 5 kunststeden. Met deze steden wordt daarom geen convenant meer afgesloten. De Vlaamse overheid sluit wel nog convenants met 16 intergemeentelijke samenwerkingsverbanden en de VGC. In Antwerpen en Gent is de werking van de erfgoedcellen geïntegreerd in MAS en STAM. In de andere steden, bij de VGC en in de samenwerkingsverbanden zijn er erfgoedcellen actief. In totaal worden 130 van de 327 (308 Vlaamse + 19 Brusselse) gemeenten (40%) bereikt, en 53% van de Vlaamse bevolking.

De Vlaamse overheid financiert de steden, gemeenten en de VGC voor in totaal 5,8 miljoen euro ter ondersteuning van hun lokale erfgoedbeleid (21% van de werkingssubsidies). De middelen worden vooral gebruikt voor de werking van de erfgoedcellen. Hun werkingssubsidie bedraagt gemiddeld 264.000 euro. In het Cultureel-erfgoeddecreet zijn er minimale subsidiebedragen bepaald, gekoppeld aan het inwonersaantal. Antwerpen ontvangt het hoogste bedrag (472.000 euro), het samenwerkingsverband CO7 (Ieper, Poperinge en 5 omliggende gemeenten) het laagste (178.000 euro). In totaal werken er 96,8 VTE in de erfgoedcellen. De gemiddelde tewerkstelling per cel is 4,4 VTE.

Het globale lokale cultureel-erfgoedbeleid is veel breder dan de werking van de erfgoedcellen. Als dat mee in rekening wordt genomen, blijkt dat lokale besturen de belangrijkste financiers zijn van cultureel erfgoed in Vlaanderen. Dit is vooral het geval voor de grote steden en de provincies, waar de lokale overheid de inrichtende macht is van heel wat musea, archieven en erfgoedbibliotheken.

3.5. Publicaties

Binnen het Cultureel-erfgoeddecreet worden **4 tijdschriften** structureel gesubsidieerd: OKV, Orgelkunst, Volkskunde en De Gulden Passer. De subsidiebedragen variëren sterk, al naargelang het bereik van de publicatie (van 7.000 euro voor Volkskunde tot 67.000 euro voor OKV). Het budget voor publicaties bedraagt 0,3% van het totale budget voor werkingssubsidies. Via projectsubsidies is daarnaast ook de ondersteuning van niet-periodieke publicaties mogelijk.

3.6. Andere dienstverleners

Zeker het vermelden waard hier zijn de dienstverlening en ondersteuning door de **Koning Boudewijnstichting**, als bruggenbouwer tussen privé-initiatieven en openbare instellingen en als beheerder van individuele fondsen die zijn opgericht door mecenasen, elk met een specifiek erfgoeddoel. Bekend is het Fonds Inbev-Latour ter ondersteuning van restauratieprojecten. Via haar Centrum voor Filantropie wil de KBS giften aanmoedigen en professionele diensten en advies op maat verlenen aan schenkers en tussenpersonen die zich bekommeren om erfgoed. In die zin kan de KBS een belangrijke rol spelen als kenniscentrum inzake 'fiscale stimuli en erfgoed- en artistieke nalatenschappen'. In 2015 ontwikkelde de KBS de culturele mecenaatsrekening – musea met oog op de herwaardering en ontsluiting van openbare erfgoedcollecties.

Daarnaast is Herita, de netwerkvereniging voor de onroerende erfgoedsector, een belangrijke dienstverlener binnen de erfgoedsector. Zo beschikt Herita ook over de mogelijkheid tot het uitreiken van fiscale attesten voor erfgoedprojecten en heeft ze op dat vlak al heel wat expertise opgebouwd die ook voor de cultureel-erfgoedsector relevant is.

Ook vermeldenswaardig is Monumentenwacht als partner in het behoud en beheer van waardevol erfgoed in Vlaanderen. Monumentenwacht streeft met zijn dienstverlening een integrale erfgoedbenadering na met ook aandacht voor onder meer waardevolle interieurs en roerend en varend erfgoed. Het aanbod van private dienstverlening in de erfgoedsector is erg uitgebreid en wordt hier dan ook niet in detail besproken. Voor alle aspecten van erfgoedwerking kan men een beroep doen op **private aanbieders**, die minder of meer gespecialiseerd zijn (o.a. consultants, restaurateurs, aanbieders van depotruimte, aanbieders van materialen, transporteurs, art handlers, curatoren, copywriters, redacteurs, beveiligingsfirma's, producenten van audiogidsen, tentoonstellingsbouwers).

4. Actuele uitdagingen voor cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen

4.1. Gedeelde noden op het vlak van collectiebeleid

4.1.1. Zorgen voor collecties

Het kwaliteitsvol bewaren en beheren van fysieke collecties is een vaak onzichtbare maar **cruciale taak** van collectiebeherende organisaties. De afgelopen decennia is de aandacht voor behoud en beheer gegroeid en geprofessionaliseerd, o.a. door het inschrijven van (erkenning)voorwaarden in de regelgeving, de ondersteuning door het steunpunt, expertisecentra en het provinciale consultantschap en Monumentenwacht, vormingen en de behoud- en conservatiespecifieke opleidingen. Ook het private aanbod – consultants, restaurateurs, depotaanbieders – groeide sterk.

Toch blijft een inhaalbeweging voor collectiezorg nodig. Zo zijn er grote achterstanden in de **collectieregistratie** en zijn inventarissen lang niet altijd volgens de regels van de kunst opgesteld. Van de bevraagde instellingen in 2014⁴³ gaf 14% aan niet te beschikken over een beschrijving van de fysieke toestand van de collectie, wat nochtans de basis is voor de uitvoering van andere taken. Waar er een beschrijving is van de collectie, is het zicht erop niet optimaal: 71% van de instellingen weet niet welk aandeel van de collectie zich in bedreigde of kwetsbare toestand bevindt. Van de minderheid van instellingen die hier wel een zicht op hebben geven vooral de musea aan kwetsbare of bedreigde

⁴³ Bron: bevraging cijferboek Cultureel Erfgoed 2014

stukken te beheren: gemiddeld schatten zij dit op 34% van de totale collectie. Bij archieven en erfgoedbibliotheken is dit 4%.

Ook het tekort aan **kwaliteitsvolle bewaaromgevingen** is vooral voor de musea een prangende kwestie. Er is het plaatsgebrek (de beschikbare depotcapaciteit bedroeg in 2014 ongeveer 8%, in 2009 was dit nog 14%) en het gros van de depots beschikt niet over de nodige faciliteiten voor klimaatregeling. Steeds vaker wordt dan ook een beroep gedaan op depotruimten bij private dienstverleners. In 2014 moest 23% van de musea beroep doen op een commerciële aanbieder van depotruimte. Om het hoofd te bieden aan deze uitdagingen namen de provincies een regiefunctie op inzake depotbeleid. Door de bestuurlijke veranderingen moet deze regierol nu worden overgenomen. Voor culturele archieven en erfgoedbibliotheken is de depotproblematiek minder stringent. Voor 2014 gaven deze organisaties aan gemiddeld nog te beschikken over 20% en respectievelijk 27% van hun depotcapaciteit.

4.1.2. Noden vanwege lokale erfgoedverenigingen en andere erfgoedvormers

Gelijkaardige uitdagingen zijn er voor het erfgoed dat bewaard en beheerd wordt door **lokale erfgoedverenigingen** (bv. heemkundige kringen) of door **andere cultureel-erfgoedvormers** (bv. privépersonen, religieuze instellingen, kunstorganisaties, erven van nalatenschappen). Zij beschikken vaak niet over de nodige expertise. Voor collectiebeherende organisaties is het geen evidentie om, naast de zorg voor de eigen collecties, in te spelen op de verwachtingen van al deze actoren voor een professionele ondersteuning en begeleiding, of voor de bewaarneming van dat erfgoed. Erfgoedconsulenten, expertisecentra, organisaties voor volkscultuur en erfgoedcellen nemen een belangrijke ondersteunende functie op voor deze verenigingen en erfgoedvormers, maar zij kunnen niet alle noden tegelijk en in hun eentje verhelpen. Er moeten principiële afspraken worden gemaakt over samenwerking en gedeelde verantwoordelijkheid.

4.1.3. Nood aan collectiewaardering

Een doordacht verzamel-, selectie- en afstotingsbeleid is een voorwaarde voor een duurzaam collectiebeleid. Dit vereist een collectieoverzicht en een kwaliteitsvol opgesteld collectieplan, wat nu vaak ontbreekt. Ook **collectiewaardering**, in principe een onderdeel van een goed collectieplan, staat nog in de kinderschoenen. De afgelopen jaren werden diverse initiatieven ontwikkeld, zowel in individuele instellingen als op interprovinciaal niveau, zoals de oprichting van een werkgroep rond waardering en selectie van roerend erfgoed. Toch hebben de meeste erfgoedinstellingen op dit moment (nog) geen onderbouwd collectiebeleid dat aan objecten of deelcollecties, omwille van hun belang, voorrang geeft op het vlak van goed behoud en beheer of dat een basis biedt om objecten of deelcollecties te herbestemmen. Naast een degelijk en afgebakend collectiebeleid op organisatieniveau zijn ook verregaande collectieafspraken tussen organisaties en op Vlaamse schaal nodig. Een globale aanpak dringt zich op.

4.1.4. Versterken van collecties

De pijnpunten inzake verwerving verschillen sterk per sector of per type instelling. Voor heel wat instellingen is de uitdaging om de grote instroom van analoge of digital born collecties onder controle te houden (bv. archieven ontvangen vooral schenkingen). Voor kunstmusea is het gebrek aan middelen om een proactief aankoopbeleid te voeren het belangrijkste probleem. De helft van de Vlaams ingedeelde musea beschikt over minder dan 35.000 euro per jaar, waardoor ze hun collecties niet kwaliteitsvol kunnen versterken en geen werken met internationale allure kunnen verwerven. Het **Topstukkenfonds** en de **Koning Boudewijnstichting** bieden de mogelijkheid om 'sleutelwerken' voor

publieke collecties te verwerven, maar ook dit is ontoereikend om een actief beleid te kunnen voeren. Een meer aangepaste erfenisregeling zou voor museale collecties de rol kunnen spelen die de tax shelter op dit vlak speelt in de filmsector.

Ook op **collectiemobiliteit** kan meer ingezet worden om de collecties te versterken. Dat vereist naast een praktische regeling een mentaliteitswijziging bij instellingen. Er schuilt ook nog een groot potentieel in de samenwerking met **private verzamelaars**. Zo'n samenwerking is veelal gebaseerd op een vertrouwensrelatie en blijft vaak nog beperkt tot (langdurige) bruiklenen. Naast het ontbreken van aantrekkelijke fiscale voordelen met het oog op schenkingen en legaten werpt o.a. de gebrekkige infrastructuur (depot, presentatieruimten) van veel erfgoedorganisaties een belangrijke drempel op.

4.1.5. Onderzoek gezocht

M.b.t. de **onderzoeksfunctie** hebben slechts enkele instellingen de mankracht, de juiste profielen en fondsen om op dit vlak enig beleid te ontwikkelen, terwijl ze fundamenteel is om collecties te valoriseren en toegankelijk te maken. Erfgoedinstellingen ervaren voor onderzoeksfunctie te weinig ondersteuning vanuit het beleid. Specifiek voor musea zijn collectiewerking en onderzoek vaak van ondergeschikt belang in vergelijking met het tijdelijk tentoonstellingsbeleid. Er is dan ook nood aan een meer structurele samenwerking tussen collectiebeherende instellingen en onderzoeksgroepen en universiteiten.

4.2. Cultureel-erfgoedwerking in het digitale tijdperk

Digitalisering en online toegang, mee aangestuurd door de Europese Digitale Agenda, bieden nieuwe mogelijkheden maar plaatsen de erfgoedorganisaties ook voor grote uitdagingen. De digitale ontwikkelingen gaan erg snel en grijpen in op alle facetten van erfgoedwerking (nl. het aanmaken, verzamelen, duurzaam bewaren, delen en uitwisselen van digitale erfgoedbronnen). De wijze waarop in het digitale tijdperk met informatie wordt omgegaan en de verwachtingen van het publiek zijn sterk gewijzigd, wat ook om een andere organisatie van de dienstverlening of ontsluiting vraagt.

4.2.1. Macro- en mesoniveau

De afgelopen jaren werden diverse inspanningen geleverd en initiatieven ontplooid die een meerwaarde betekenen voor het implementeren van de digitale realiteit in de sector. Op macroniveau gaat het om de impulsen die de EU gaf met een project zoals Europeana. Op Vlaams niveau gaat het om onderzoeksprojecten in de schoot van iMinds, die tot het **Vlaamse Instituut voor Archivering (VIAA)** hebben geleid. VIAA digitaliseert op kostenefficiënte wijze het audiovisueel erfgoed van erkende en gesubsidieerde organisaties. Op mesoniveau werd **PACKED**, het expertisecentrum voor digitaal erfgoed, ondersteund, inclusief de ontwikkeling en implementatie van instrumenten zoals CEST en TRACKS die richtlijnen en best-practices verspreiden rond digitalisering en de zorg voor cultureel erfgoed in andere sectoren. Er werden ook initiatieven genomen door provincies en steden (o.a. provinciale aggregatieplatformen, databanken van erfgoedcellen, digipolis) en universiteiten (o.a. LIAS⁴⁴).

⁴⁴ LIAS is een systeem dat archivariissen en andere erfgoedbewaarders een samenhangend geheel van oplossingen biedt voor het beschrijven, het beheren en het valoriseren van digitaal en analoog erfgoed, en voor de bewaring van digitale erfgoedobjecten op lange termijn.

4.2.2. Microniveau

Op het niveau van de organisaties zelf vonden zinvolle en belangrijke initiatieven plaats. Archieven, musea en bibliotheken zetten de afgelopen jaren in op het digitaliseren van hun collecties, om ze zo via elektronische weg toegankelijk te maken. Het meeste erfgoedmateriaal is echter nog niet online consulteerbaar. Uit cijfergegevens van 2014 blijkt dat van de collecties **19% gedigitaliseerd** is, waarvan ongeveer de helft online toegankelijk is. Bovendien is heel wat (documentair) erfgoed dat nu wordt gecreëerd van oorsprong digitaal. Hoewel dit aandeel digital born collecties exponentieel groeit, zijn de erfgoedinstellingen niet uitgerust (financieel noch technisch) om digitale publicaties systematisch te verwerven en duurzaam te bewaren. Initiatieven rond duurzame digitale langetermijnpreserving zijn schaars. Ook het op punt stellen van een digitale strategie, het uitwisselbaar maken en ook houden van bestanden en databanken en het delen van data voor hergebruik (op basis van de richtlijn 'hergebruik overheidsinformatie') blijven grote uitdagingen.

4.2.3. Knelpunten

De inspanningen op de verschillende niveaus zijn **te versnipperd** en verlopen in verspreide slagorde. Een bijkomend probleem is dat de vertaalslag van ondersteunende initiatieven als PACKED en VIAA naar de erfgoedsector niet evident is, omdat de expertise om technische of strategische effecten van digitaliseringsprojecten in te schatten vaak niet (of te weinig) aanwezig is bij erfgoedorganisaties. De toepassing van het **auteursrecht**, die op gespannen voet staat met de digitale realiteit, blijft ook een knelpunt. Voor veel musea dreigt op het internet een digitaal zwart gat voor collecties uit de 20ste eeuw, en zeker voor collecties uit de 21ste eeuw.

Er zijn dus nog belangrijke knelpunten, zoals ook bleek uit het rapport⁴⁵ van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren uit 2013 over het Nederlands-Vlaamse beleid voor het Nederlandstalig digitaal erfgoed. Dit adviesrapport, waarbij relevante actoren uit de praktijk en het beleid waren betrokken, spreekt zich uit over de situatie in Vlaanderen én Nederland. In de analyse worden de knelpunten als volgt samengevat:

- de projectmatige aanpak staat op gespannen voet met structurele behoeften;
- institutionele belangen overheersen op gezamenlijke belangen;
- waardecreatie is onvoldoende onderbouwd;
- geschikte verdien- en businessmodellen voor het langetermijnbeheer zijn nog niet voorhanden.

4.3. Publiekswerking en participatie

Publiekswerking en educatie hebben de afgelopen jaren, zowel in het cultureel-erfgoedbeleid⁴⁶ als in de erfgoedinstellingen zelf, een belangrijke plaats verworven. Alle erfgoedorganisaties realiseerden in 2014 samen 31.435 activiteiten, gaande van rondleidingen, tentoonstellingen, lezingen en vertoningen tot grote events. Vanwege hun publieke rol organiseerden musea het overgrote deel daarvan. Alles samen bereikten deze initiatieven 4,2 miljoen bezoekers (waarvan 3,9 miljoen voor de musea).

Het publieksbereik van archieven en erfgoedbibliotheken, goed voor 256.000 bezoekers, ligt lager dan bij musea, omdat dit bezoek veeleer gericht is op studie en onderzoek. Participatie wordt in deze

⁴⁵ *Waardeer samenwerking*. Advies over Nederlands-Vlaams beleid voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed, pp. 8-11

⁴⁶ Voor musea, archieven en erfgoedbibliotheken is een uitgebouwde publiekswerking een voorwaarde voor erkenning.

gevallen beter uitgedrukt door het gebruik van de collecties. Zo werden in 2014 ongeveer 4,1 miljoen⁴⁷ raadplegingen geregistreerd van de collecties, waarvan het overgrote deel voor publicaties en documenten in de leesalen van archieven en erfgoedbibliotheken.

Hoewel de uitbouw van een omvangrijke publiekswerking niet de hoofdtaak is van dienstverlenende organisaties, zetten ook erfgoedcellen, expertisecentra en organisaties volkscultuur publieksacties op gericht op het vergroten van de maatschappelijke aandacht voor cultureel erfgoed. De jaarlijkse Erfgoeddag, gecoördineerd door FARO, is wat publieksparticipatie betreft het belangrijkste evenement van de cultureel-erfgoedsector met jaarlijks tussen de 200.000 en 250.000 deelnemers.

4.3.1. Groot potentieel

De erfgoedsector realiseert met andere woorden een groot aanbod aan publieksactiviteiten en bereikt daarmee een ruim publiek. Die **breed gedragen erfgoedparticipatie en interesse in erfgoed** blijken ook uit cultuurparticipatieonderzoeken en uit het bevolkingsonderzoek⁴⁸ dat FARO in 2010 voerde. Een belangrijke vaststelling uit dit onderzoek is de discrepantie tussen de interesse in erfgoed en de participatie aan erfgoed: er zijn meer mensen geïnteresseerd dan dat er (actieve) participanten zijn. Zowel op het vlak van receptieve als actieve participatie zijn er dus kansen voor het erfgoedveld. Om dit potentieel te benutten is een beleid op basis van grondige publieksanalyses een belangrijke voorwaarde. Een uniforme bezoekersregistratie en systematisch publieksonderzoek ontbreken nog vaak.

4.3.2. Maatschappelijk en cultureel divers?

Het streven naar een brede participatie blijft ook een belangrijke uitdaging in een context waarin het publiek steeds meer divers wordt en sociale ongelijkheid weegt op de deelname aan cultuur. **Klassieke drempels** – opleiding, sociale of culturele achtergrond, financiële drempels – zijn nog lang niet geslecht. Ondanks de beleidsaandacht voor culturele diversiteit worden mensen met een cultureel diverse achtergrond minder bereikt als publiek en zijn ze ook in het aanbod, bestuursraden, adviesraden, personeel en de vrijwilligerswerking minder vertegenwoordigd. De aandacht voor deze thematiek is voornamelijk projectmatig en incidenteel en blijft nog beperkt tot publiekswerking.

4.3.3. Actieve burger

Publiekswerking krijgt door maatschappelijke ontwikkelingen steeds meer een **actieve invulling**, wat ook de relatie tussen erfgoedorganisaties en hun publiek verandert. De inbreng van de burger komt centraler te staan. De publieksbegeleiding en educatieve werking zijn bij collectiebeherende organisaties vaak nog op een traditionele leest geschoeid. Een actieve participatie met een intenser tweerichtingsverkeer tussen publiek en instelling, waarbij de burger ook als co-creator of -producent wordt betrokken, is een ingrijpende uitdaging voor erfgoedactoren die lang top-down hebben gewerkt. Het aanvoelen leeft dat het beleid dit ook weinig stimuleert, doordat de publieksgerichte functie in de regelgeving veeleer receptief wordt ingevuld en niet de hedendaagse werking dekt.

Zoals al aangegeven, wijzigen ook in een digitale context de verwachting van het publiek t.a.v. vrije toegankelijkheid en het hergebruik van culturele bronnen. Voor musea, archieven en

⁴⁷ In de vermelde cijfers voor archieven en erfgoedbibliotheken zit een overschatting doordat de Universiteitsbibliotheek Gent al zijn bezoekers rapporteert en dus niet enkel diegene van de erfgoedbibliotheek.

⁴⁸ *Vlamingen en het verleden, een bevolkingsonderzoek naar erfgoedbeleving in Vlaanderen* (FARO, 2010)

erfgoedbibliotheken betekent dit een andere organisatie van de dienstverlening of ontsluiting (o.a. ontwikkeling van virtuele leeszaal, (vrij) ter beschikking stellen van data).

4.3.4. Verenigingen en vrijwilligers op scharniermoment

Het ruime veld van de **lokale erfgoedverenigingen** speelt een belangrijke rol in het sensibiliseren van burgers voor cultureel erfgoed en het creëren van een maatschappelijk draagvlak. Vele duizenden vrijwilligers zijn in deze verenigingen actief en dragen op een dynamische manier bij aan de zorg voor of het borgen van cultureel erfgoed. Voor erfgoedverenigingen is het aantrekken van nieuwe en jonge(re) bestuursleden een uitdaging. Het gebrek aan diversiteit binnen verenigingsbesturen (weinig vrouwen, jongeren en personen met een andere etnisch-culturele achtergrond) is een van de meest frappante vaststellingen uit het onderzoek⁴⁹ van FARO naar lokale verenigingen (2011). Verenigingen worden bovendien geconfronteerd met een geleidelijke vergrijzing van hun leden en het wordt steeds moeilijker om nieuwe leden te vinden. Het veld van de erfgoedverenigingen bevindt zich op een scharniermoment: een actieve stimulering en ondersteuning is nodig om de bestaande en waardevolle dynamiek van erfgoedverenigingen te behouden en versterken. Een dynamisch verenigingsleven binnen de cultureel-erfgoedsector, met aandacht voor verjonging en vernieuwing, veronderstelt echter wel dat de erfgoedverenigingen proactief inspelen op actuele maatschappelijke ontwikkelingen en thema's die nieuwe en jonge(re) leden aanspreken.

Ook in professionele instellingen nemen vrijwilligers een belangrijke ondersteunende rol op. Dit potentieel kan nog sterker aangeboord worden.

4.4. Internationale werking van cultureel-erfgoedorganisaties

Internationale samenwerking is onontbeerlijk voor de dynamiek en ontwikkeling van de cultureel-erfgoedsector in Vlaanderen. Het is belangrijk voeling te houden en zich te meten met wat internationaal gebeurt. Het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid verwacht van erfgoedorganisaties en -professionals dat ze zich in een internationale context begeven en stuurt aan op internationale positionering, samenwerking en netwerking, om internationale expertise binnen te brengen in Vlaanderen en voor de uitstraling van Vlaams erfgoed in het buitenland.

Ook collecties dragen bij tot de internationale uitstraling en werking van onze erfgoedinstellingen. Zo omvat de Collectie Vlaanderen diverse collectiestukken van buitenlands origine. Ook is het belangrijk in te zetten op internationale bruiklenen vanuit en naar Vlaanderen. Op deze manier tonen we via cultureel erfgoed Vlaanderen een venster op de wereld en brengen we Vlaanderen naar de wereld.

Erfgoedprofessionals uit zowel collectiebeherende als dienstverlenende erfgoedorganisaties volgen internationale ontwikkelingen op, zijn in toenemende mate betrokken in internationale netwerken en vakverenigingen en trachten actief het voortouw te nemen in internationale projecten.

De internationale netwerking en samenwerking worden ondersteund via de structurele subsidiëring van collectiebeherende en dienstverlenende organisaties. Sinds 2012 biedt ook een subsidiereglement ondersteuning aan erfgoedwerkers voor een leerperiode in het buitenland. Met oog op internationale profilering van Vlaamse kunstcollecties voorziet het Cultureel-erfgoeddecreet in samenwerkingsverbanden. Ook kan er steun gevraagd worden voor projecten die de normale werking overstijgen en voor (Europese) matching-fundsprojecten. Voor netwerken is geen rechtstreekse

⁴⁹ Prisma – Enquête lokale erfgoedverenigingen. Resultaten van het onderzoek (FARO, oktober 2011).

subsidie voorzien, een financiële bijdrage aan Codart, het internationaal netwerk van curatoren van Vlaamse en Nederlandse kunst, gebeurt bijvoorbeeld indirect via de subsidiëring van VKC⁵⁰.

4.4.1. Internationale drempels

Het ondersteuningsinstrumentarium is divers, maar niet optimaal, dit omwille van een aantal drempels die een duurzame internationale werking bemoeilijken. Zo blijft, ondanks de matching funds, de barrière om deel te nemen aan Europese programma's hoog vanwege het tijdrovende karakter en de **complexe regelgeving**. Ook de **schaalgrootte** van organisaties, het gebrek aan **(gekwaliceerd) personeel** en **achterstanden in de basiswerking** van collectiebeherende organisaties⁵¹ maken het niet altijd mogelijk om actief te participeren aan internationale netwerken en om de eigen expertise of collecties internationaal te profileren. Internationale werking blijft hierdoor vaak incidenteel en een zaak van individuen.

Daarnaast is ook de **complexe bestuursstructuur** van Vlaanderen en België nadelig. Voor internationale partners zijn federale instellingen een eerste aanspreekpunt, waardoor het voor Vlaamse erfgoedinstellingen niet evident is zich op Europese of internationale fora te profileren.

4.4.2. Volwaardige partner

Het ontbreken van een **indemniteitsregeling** voor buitenlandse bruiklenen maakt het voor Vlaamse musea moeilijker om zich als volwaardige partner te profileren bij het opzetten van internationale tentoonstellingen. Onze instellingen dreigen hierdoor gereduceerd te worden tot aanleveraars van 'bruikleenmateriaal' voor buitenlandse tentoonstellingen. Dat biedt mogelijkheden om op kosten van de bruiklenende instantie de achtergebleven conservatie en restauratie van de bruikleen aan te pakken, maar geeft weinig uitzicht op een betere internationale profilering van onze instellingen.

4.4.3. Overleg

Voor de internationale profilering van de erfgoedsector zijn **Toerisme Vlaanderen en Vlaanderen Internationaal** belangrijke partners, waarmee de banden verder aangehaald moeten worden. Een duurzaam strategisch overleg en afstemming van Cultuur met Toerisme Vlaanderen en Vlaanderen Internationaal ontbreekt momenteel nog.

4.5. Uitdagingen voor het beleid inzake immaterieel cultureel erfgoed

Onder impuls van de UNESCO-Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed (2003) en de beleidsontwikkeling die daarop in Vlaanderen volgde, is het bewustzijn rond immaterieel cultureel erfgoed (ICE) in het Vlaamse erfgoedveld sterk gegroeid. De inventaris, het platform en het netwerk spelen een belangrijke rol in de toenemende aandacht voor ICE in Vlaanderen. Het parcours dat de Vlaamse Gemeenschap heeft afgelegd wordt internationaal opgemerkt en inspireert anderen. Deze **internationale voortrekkersrol** en de geleverde inspanning verdienen een voortzetting. In de *Visienota Immaterieel Cultureel Erfgoed* (2010) worden tal van acties geformuleerd die het beleid verder vorm kunnen geven. Tegelijk komen uit de ervaringen een aantal lacunes naar voren.

⁵⁰ VKC voorziet 5.000 euro op jaarbasis om de werking van Codart financieel te ondersteunen.

⁵¹ Ook voor de samenwerkingsverbanden is het, door de achterstanden in de basiswerking van de partnermusea, geen evidentie om hun opdracht voor internationale profilering, te vervullen.

4.5.1. Integratie

Zo is een **geïntegreerde erfgoedbenadering** ondanks de verwevenheid van immaterieel en roerend erfgoed nog geen evidentie. Het huidige beleidsmatige onderscheid tussen roerend en immaterieel erfgoed, resulteerde in opdelingen in het erfgoeddenken. In de praktijk zijn het voornamelijk de actoren uit het ICE-trekkersnetwerk die zich actief inzetten voor dit type erfgoed. Het borgingsbeleid voor ICE is nog onvoldoende geïntegreerd in het hele cultureel-erfgoedbeleid.

4.5.2. Nood aan actualisering

ICE manifesteert zich **in alle domeinen en geledingen** van de maatschappij. Om de werking met dit erfgoed te activeren is er een brede sensibilisering en begeleiding nodig die de dragers van het ICE attent maakt op de mogelijkheden van een kwaliteitsvolle borging voor hun traditie. Met het oog op de levensvatbaarheid van ICE en rekening houdend met de uiteenlopende overheids- en maatschappelijke standpunten over gebruiken en tradities moeten de dragers in gesprek gaan met betrokkenen uit diverse domeinen (o.a. landbouw en visserij, dierenwelzijn, welzijn).

De **inventaris** voor ICE is aan actualisering toe. Hij weerspiegelt te weinig de diversiteit van de maatschappij. De huidige invulling ervan focust ook te weinig op actieve borgingspraktijken en het opnemen van een voorbeeldrol daarin.

4.6. Bestuurlijke veranderingen met een belangrijke impact op het cultureel-erfgoedveld

De bestuurlijke context in Vlaanderen is in beweging. Zo is er de zesde staats hervorming met nieuwe bevoegdheden, worden de persoonsgebonden bevoegdheden van de provincies herverdeeld, krijgen steden en gemeenten meer bevoegdheden en autonomie en zal de regelgeving rond intergemeentelijke samenwerking worden herbekeken. Deze wijzigingen hebben belangrijke gevolgen voor het veld en het model van **complementair cultureel-erfgoedbeleid**. De bestuursniveaus streefden daarin naar beleidsafstemming. Afspraken over ieders verantwoordelijkheden vonden hun neerslag in een protocol. De huidige bestuurlijke bewegingen betekenen een heroriëntering van de rol van de Vlaamse overheid én van de relatie met andere besturen.

4.6.1. Voortzetting provinciale taken

De belangrijkste bestuurlijke verandering die momenteel loopt, is de **afslanking van de provincies**. Als gevolg hiervan hebben de provincies niet langer culturele bevoegdheden. Er moet daarom bekeken worden hoe de culturele instellingen die zij beheren en de culturele taken die zij opnemen, voortgezet kunnen worden door het meest geschikte overheidsniveau. Concreet gaat het over:

- een overheveling van de instellingen waarvan de provincies de inrichtende macht zijn naar het lokale of Vlaamse niveau;
- de voortzetting van het ondersteuningsbeleid (indeling en subsidiëring) van collectiebeherende organisaties op het regionale niveau;
- het continueren van provinciale subsidies ter ondersteuning van de zorg voor en de ontsluiting van erfgoed (o.a. projectreglementen, investeringssubsidies);
- het consulentschap ten dienste van cultureel-erfgoedbeheerders en -actoren;
- het depotbeleid waarvoor de provincies, op vraag van de Vlaamse overheid, een regiefunctie hebben opgenomen: in dit kader zetten de provincies in op consulentschap inzake behoud en beheer, depotwijzer.be, publicaties en vormingen, uitleendiensten, groepsaankopen, een

gecentraliseerd registratie- en ontsluitingsbeleid en in enkele provincies is ook de bouw van depotinfrastructuur opgestart.

4.6.2. Zesde staatshervorming

Conform de bijzondere wet met betrekking tot de Brusselse Instellingen van 12 januari 1989, zoals aangepast na de zesde staatshervorming, oefent Brussel de bevoegdheden uit op het vlak van schone kunsten, het cultureel patrimonium, de musea en de biculturele aangelegenheden voor zover deze van gewestelijk belang zijn.

In het Vlaams regeerakkoord is ook opgenomen dat er een **regioscreening** uitgevoerd zal worden en dat de ondersteuning van het lokale niveau vanuit Vlaanderen hierop afgestemd zal worden. Voor de cultureel-erfgoedconvenants betekent dit dat er een afstemming zal gebeuren met de resultaten van deze regioscreening.

IV. BELEIDSLIJNEN

1. Een gevarieerde aanwezigheid van cultureel erfgoed in Vlaanderen waarborgen

Het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid heeft aandacht voor erfgoed in al zijn verschijningsvormen en uit alle maatschappelijke geledingen. Het erfgoed in Vlaanderen representeert de diversiteit in de samenleving. In deze beleidslijn focussen we op het benoemen en behouden van erfgoed. Er zijn keuzes nodig: wat van het vele erfgoed wordt verzameld, geïdentificeerd, bewaard en doorgegeven en wat niet (meer)? Om deze keuzes te kunnen maken – op niveau van de instellingen, erfgoedgemeenschappen en Collectie Vlaanderen (het geheel van publieke collecties in Vlaanderen) – is er nood aan een waarderingskader en -methodologie, én aan afstemming en inspraak. Dit is een randvoorwaarde om voor het talrijke roerende erfgoed efficiënte en duurzame bewaaroplossingen te vinden.

Om het erfgoed door te geven moeten we ook inzetten op een sterk verwervingsbeleid (i.h.b. van musea), blijvend aandacht schenken aan het beschermen van cultuurgooederen van uitzonderlijk belang, erfgoedgemeenschappen ondersteunen bij de zorg voor en omgang met roerend en immaterieel erfgoed en inzetten op digitalisering.

1.1. Cultureel erfgoed kwaliteitsvol waarderen

Niet al het erfgoed kan bewaard worden. Er moeten keuzes gemaakt worden. Dat doen erfgoedvormers, -gemeenschappen en -instellingen al, bewust en soms minder bewust. Erfgoedgemeenschappen⁵² kiezen ervoor om bepaalde (aspecten van) tradities voort te zetten en andere niet. Erfgoedvormers kiezen ervoor om zorg te dragen voor bepaalde objecten, documenten, archieven en om ze over te dragen, in bewaring te geven, te schenken. Erfgoedinstellingen kiezen ervoor om, in samenspraak met hun erfgoedgemeenschappen, erfgoed wel of niet in hun collecties op te nemen, later op te nemen of uit hun collecties te laten verdwijnen.

1.1.1. Sensibilisering van erfgoedvormers en erfgoedgemeenschappen

Het is belangrijk erfgoedgemeenschappen en -vormers te overtuigen van de nood om zorgvuldig met het (deels toekomstige) erfgoed om te gaan. Anders dreigt dit erfgoed verloren te gaan zonder dat iemand ooit overwoog of het om uitingen ging die het waard zijn om aan volgende generaties door te geven. Bijzondere aandacht moet gaan naar 'digital born' materiaal, digitale creaties en documenten, maar ook naar erfgoed van nieuwkomers. Zowel professionele erfgoedactoren als actoren in andere domeinen en zeker ook vrijwilligers spelen hierbij een belangrijke rol.

1.1.2. Inventariseren en registreren

Het identificeren, inventariseren en documenteren van het aanwezige erfgoed in Vlaanderen is een vereiste om te kunnen oordelen over wat bewaard en geborgen moet worden, wat minder prioritair is en wat niet bewaard en geborgen moet worden. Het gaat daarbij zowel om erfgoed in bewaarinstellingen als om erfgoed dat zich nog bij de erfgoedvormers en -gemeenschappen als dragers van ICE bevindt.

⁵² Erfgoedgemeenschappen in de betekenis van dragers van ICE-elementen.

Registratie- en inventarisatieachterstanden moeten weggewerkt worden. Dit vereist een gestandaardiseerde aanpak die een betere uitwisseling en ontsluiting van gegevens mogelijk maakt. Platformen zoals het ICE-platform, Archiefbank Vlaanderen, Flandrica en provinciale erfgoeddatabanken kunnen hier een belangrijke rol spelen. Ook voor de depotproblematiek is een overzicht van het erfgoed, zowel op collectieniveau als collectie-overschrijdend, nodig om keuzes te maken en bewaaroplossingen te zoeken. Het gaat hier óók om het identificeren en inventariseren van ICE, dat door de betrokken erfgoedgemeenschappen dikwijls onbewust levendig wordt gehouden.

1.1.3. Waarderen, selecteren en herbestemmen

Keuzes over wat we willen bewaren zijn aan de orde. Erfgoedgemeenschappen en erfgoedprofessionelen moeten hiervoor samenwerken. Bewaarinstellingen moeten selectief omgaan met het erfgoed dat aangeboden wordt voor opname in hun collecties. Essentieel daarbij is een doordacht collectieplan, alsook de beschikbaarheid van een instrument voor het waarderen en eventueel herbestemmen van collectiestukken. Dergelijk waarderingsinstrument overstijgt per definitie de individuele erfgoedvormers.

In Vlaanderen is er weinig ervaring met systematische collectiewaardering en herbestemming. Een gecoördineerd, Vlaams-breed collectiebeleid dringt zich op. De ambitie is om vanuit de Vlaamse overheid, samen met de erfgoedorganisaties, een haalbaar, praktisch en financierbaar waarderingskader en -methodiek op maat van de diverse subsectoren uit te tekenen, als basis voor een duurzaam collectiebeleid. Het traject dat FARO momenteel begeleidt kan hiervoor een kader bieden. Uiteraard wordt hierbij vertrokken van de individuele collectieplannen en het in kaart brengen van collecties, wordt er nagedacht over collectieprofielen en wordt er werk gemaakt van afstemming en collectiemobiliteit.

Bij het uitwerken van subsidie-instrumenten inzake collectiegericht denken op vlak van roerend erfgoed, wordt een doordacht waarderingsbeleid een voorwaarde.

1.2. Een duurzaam collectiebeleid voor roerend erfgoed uitbouwen

1.2.1. Gefaseerd uitwerken van een gecoördineerd Collectieplatform Vlaanderen

Samen met de erfgoedvormers en -gemeenschappen, en met de Vlaamse overheid in een regierol, wordt stapsgewijs een Collectieplatform Vlaanderen opgezet. In een eerste fase kan dit per 'soort' cultureel erfgoed en binnen groepen van bij elkaar aansluitende erfgoedorganisaties. Het FARO-traject rond waardering biedt een kader voor selectie, afstemming en collectiemobiliteit en zou kunnen leiden tot dergelijk platform.

Het doel van een Collectieplatform Vlaanderen is:

- onderzoeken hoe organisaties kunnen komen tot een onderling afgestemd collectieplan dat vertrekt van een duidelijk waarderingskader en selectiebeleid;
- het op elkaar afstemmen van het collectiebeleid en het stimuleren van collectiemobiliteit;
- oplossingen bieden voor de uitdagingen waar (publieke) erfgoedcollecties mee geconfronteerd worden inzake collectievorming (waarderen, herbestemmen, verwerven) en collectiebehoud (depots, preservatie, digitalisering), bijvoorbeeld via het realiseren van een Vlaams depotnetwerk (i.s.m. Onroerend Erfgoed).

1.2.2. Verwerven van collectiestukken

Collectiebeherende instellingen die hun collecties willen uitbreiden worden vaak geconfronteerd met hoge marktprijzen. Het gaat in veel gevallen om belangrijke cultuurgoederen, sleutel- en/of topwerken. Er zullen vanwege de Vlaamse overheid initiatieven genomen worden om museale collecties, en zo de Collectie Vlaanderen, doordacht te versterken:

- nagaan hoe het aankoopbudget van musea kan versterkt worden;
- opzetten van een flankerend beleid om de samenwerking tussen verzamelaars en publieke bewaarinstellingen te stimuleren met oog op langdurige bruiklenen en gezamenlijke presentaties;
- stimuleren van schenkingen en legaten aan erfgoedinstellingen en mecenaatsinitiatieven;
- inzetten van de aankoopregeling hedendaagse kunst (binnen het Kunstendecreet) ter verrijking van de Collectie van de Vlaamse Gemeenschap (hedendaagse kunst);
- inzetten van het Topstukkenfonds (zie ook 1.3.) voor de verwerving van sleutelwerken (al dan niet topstukken) die een essentiële aanvulling vormen voor de Collectie Vlaanderen en die door hun hoge financiële waarde buiten het verwervingsbereik van erfgoedinstellingen vallen; deze sleutelwerken worden ter beschikking gesteld van een erfgoedinstelling met kwaliteitslabel;
- initiatieven op het vlak van crowdfunding, geïnspireerd door de Toolbox 'Veel Kleintjes' (i.h.b. het crowdfundingplatform Boekensteun van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en het VFL).

1.2.3. Uitbouw van een gedegen fysieke depotinfrastructuur

Samen met erfgoedorganisaties en hun inrichtende machten (steden, private initiatiefnemers) zet Vlaanderen vanuit een regierol in op de uitbouw van kwalitatief toereikende en afdoende beveiligde depots voor de bewaring van cultureel erfgoed (in de eerste plaats erfgoed in publiek toegankelijke instellingen). De uitbouw van een gedegen depotinfrastructuur is een gedeelde opdracht waarin ook de collectie-eigenaars en -beheerders een verantwoordelijkheid hebben. De Vlaamse overheid wil wel een voorbeeld- en regierol opnemen en een stimulerend beleid voeren om antwoorden te bieden op de depotproblematiek. Het kwaliteitsvol waarderen en een duurzaam collectiebeleid zijn hierbij cruciale voorwaarden.

Om tegemoet te komen aan de fysieke infrastructuurnoden stelt Vlaanderen de volgende initiatieven voor die zullen meegenomen worden bij het bepalen van nieuwe beleidsprioriteiten voor het FoCi-reglement 'Investeren in bovenlokale infrastructuur':

- een landschapstekening Depotinfrastructuur, waarin alle informatie wordt verzameld (o.a. uit de provinciale onderzoeken en het Cijferboek Cultureel Erfgoed), om een inschatting te maken van de vrije beschikbare ruimte om noden op te vangen;
- een verbetering van de bewaaromstandigheden in bestaande permanente depotinfrastructuur, d.m.v. consulentschap en ondersteuning voor ingrepen ter verbetering van deze infrastructuur;
- stimuleren van (semi-)permanente gezamenlijke depotinfrastructuur d.m.v. thematische proefprojecten die tot stand kunnen komen vanuit collectieplatformen en bijdragen tot een depotnetwerk;
- inzetten op samenwerking met private initiatieven op het vlak van depotinfrastructuur en -uitbating;
- voorzien in tijdelijke infrastructuuroplossingen bij calamiteiten en tijdelijke noden, dit via een Vlaams depotnetwerk en steun aan depotprojecten met nood- en transitruimte voor diverse erfgoedvormers;
- een depot voor de Collectie Vlaamse Gemeenschap, geïntegreerd in een Kennissite waar o.a. ook het centraal archief van de Vlaamse overheid, de depotruimte voor Onroerend Erfgoed en de

Geotheek Vlaanderen worden ondergebracht; ook de mogelijkheden van een nooddepot worden hier onderzocht;

- investeren in een kwaliteitsvolle bewaaromgeving voor de instellingen van de Vlaamse Gemeenschap (M HKA en KMSKA) die een voorbeeld- en trekkersrol opnemen voor het brede cultureel-erfgoedveld.

Vlaanderen waakt er ook over dat de bestaande initiatieven en de expertise van de provincies, die tot nu inzake depots een regiefunctie opnamen, worden voortgezet.

1.3. Een adequaat Vlaams beschermingsbeleid voor het erfgoed van uitzonderlijk belang

Vlaanderen heeft mooie resultaten bereikt in de bescherming van cultuurgoederen van uitzonderlijk belang. Het evenwicht tussen het publieke en private belang blijft een oefening die een belangrijke rol speelt via de aankoopclausule bij weigering van een vraag tot definitief buiten Vlaanderen brengen. Er werden topstukken en sleutelwerken aangekocht die onze publieke collecties verrijken en de restauratie van uniek erfgoed werd mogelijk gemaakt (bv. restauratie van het Lam Gods-retabel en de Mechelse Besloten Hofjes).

Het Topstukkendecreet vormt de basis van dit beschermingsbeleid. Ter versterking van het topstukkenbeleid dringen zich wel enkele maatregelen op:

- verhogen van de zichtbaarheid van de sleutelwerkregeling van het Topstukkenfonds;
- een meer performante regeling voor de betaling van successierechten met kunstwerken;
- een gedeeltelijke en voorwaardelijke vrijstelling van successierechten voor in de Topstukkenlijst opgenomen cultuurgoederen en verzamelingen;
- samenwerking met publieke en private partners rond de verwerving van 'topstukken en sleutelwerken' voor de Collectie Vlaanderen, bijvoorbeeld via een stichting of fonds, naar het voorbeeld van de vereniging Rembrandt in Nederland⁵³, of via een PPS-initiatief;
- een marktconforme voorkoopregeling bij publieke veilingen van topstukken en sleutelwerken in Vlaanderen om erfgoed te verwerven⁵⁴.

1.4. Het immaterieel cultureel erfgoedbeleid actualiseren (ICE)

De Vlaamse Gemeenschap voert een ICE-beleid dat gemeenschappen sensibiliseert om gebruiken, tradities, gewoontes, kennis, vaardigheden die ze hebben overgeërfd en willen overdragen aan toekomstige generaties, te herkennen en te benoemen als ICE. Zo kunnen ze acties opzetten om dit erfgoed te ontwikkelen, te actualiseren en door te geven. Door beleidsmatig aan te sturen op voorbeeldwerkingen en goede borgingspraktijken en op kennisdeling worden ook zij belangrijke schakels in het erfgoednetwerk.

De Vlaamse overheid voert sinds haar Visietekst 2010 een (internationaal) innoverend ICE-beleid dat:

⁵³ De Vereniging Rembrandt verenigt meer dan 13.000 kunstliefhebbers. Het is een onafhankelijke, particuliere organisatie rond collectief mecenaat dat zich sinds 1883 inzet voor de versterking, bescherming en behoud van de Collectie Nederland. De ambitie is de uitbouw van een openbare kunstcollectie in Nederlandse musea op wereldniveau. De vereniging steunt Nederlandse musea bij belangrijke kunstaankopen, en kijkt hierbij niet alleen naar het belang van individuele museumcollecties maar naar dat van de Nederlandse openbare kunstcollectie als geheel. Van de musea wordt een cofinanciering van minstens 50% verwacht. Sinds de start werden er meer dan 2.000 kunstwerken aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt. Daarnaast beoogt de Vereniging ook meer publieke belangstelling voor en kennis over dat kunstbezit. Een bijdrage aan de Vereniging neemt diverse vormen aan: via een lidmaatschap, schenking, een testamentaire bepaling, een gift, een legaat. Daarnaast zijn er nog inkomsten uit acties van derden (loterij, Prins Bernard Cultuurfonds) en uit beleggingen en rente. In 2014 bedroegen de inkomsten ruim 9 miljoen euro.

⁵⁴ De veiling verloopt normaal. Op het ogenblik dat het hoogste bod gedaan is, kan de Vlaamse overheid rechtstaan en zeggen dat zij tegen die prijs koopt.

- gemeenschappen de kans geeft om ICE te herkennen, benoemen, ontwikkelen, door te geven en te delen;
- inzet op het identificeren van ICE-elementen, het inventariseren en documenteren ervan;
- expertise en kennis verbindt in Vlaanderen en internationaal.

Op basis van de ervaring van de voorbije jaren komen actiepunten naar voren om het beleid te actualiseren. De Vlaamse overheid initieert op basis hiervan een actualiseringstraject.

Erfgoedgemeenschappen zijn de belangrijkste actoren in de erkenning van en de zorg voor ICE. Het zijn hun borgingsmaatregelen en initiatieven die tradities levendig houden en doen evolueren en vernieuwen. Het is daarom belangrijk maatschappelijke zichtbaarheid en bewustzijn omtrent ICE verder op te bouwen en te verbreden, o.a. door de competenties van de gemeenschappen te versterken via een breed netwerk van professionele erfgoedorganisaties die gerichte ICE-expertise en dienstverlening aanbieden.

Daarnaast streeft de Vlaamse overheid naar een verbreding en verdieping van de Inventaris Vlaanderen voor ICE. Door drempels te verlagen (vereenvoudiging, vorming, sensibilisering en communicatie) en kwaliteitsvolle praktijken te onderscheiden kunnen ICE en ICE-beleid breder bekend gemaakt worden. Door in de Inventaris voorbeeldpraktijken te koppelen aan een actieve borging én aan een engagement voor het opnemen van een voorbeeldrol, kan er meer nadruk gelegd worden op borgingsmaatregelen en het delen van de kennis en ervaringen ervan met andere erfgoedgemeenschappen. De in de inventaris opgenomen tradities moeten dynamisch kunnen blijven evolueren. Ook moet in de mogelijkheid voorzien worden om, op vraag van de gemeenschap, tradities uit de inventaris te schrappen.

Materiële ICE-uitingen (o.a. objecten, instrumenten, artefacten) worden meegenomen in een roerend erfgoedbeleid, en afgetoetst met het waarderingskader dat voor de Collectie Vlaanderen ontwikkeld wordt. Collectiebeleid wordt dus breed geïnterpreteerd. Geen immaterieel erfgoed zonder roerend erfgoed en vice versa. ICE-werking wordt geïntegreerd uitgewerkt in de cultureel-erfgoedsector en naar andere domeinen.

‘Levende menselijke schatten’ zijn personen met unieke kennis en vaardigheden. Naast de waardering of erkenning van deze personen moet ook ingezet worden op het doorgeven van hun kennis en vaardigheden, bijvoorbeeld via ‘meester-leerlingschap’. De beurzen voor kunstenaars binnen het Kunstendecreet kunnen hier inspirerend werken. Idealiter wordt hiervoor samengewerkt met andere beleidsdomeinen. Concreet kan het gaan om: het lanceren van een ‘Living Human Treasures’-opleidingsprogramma (cf. UNESCO), geïnspireerd door het systeem van de *compagnonnage* in Frankrijk⁵⁵, een proefproject rond een Fonds voor Individuele Erfgoedcompetenties, het uitbreiden van de Eretkens van de Arbeid en/of Vlaamse prijzen of ambacht in opdracht (cf. kunst in opdracht).

1.5. Een cultureel-erfgoedwerking in het digitale tijdperk

Een digitale en analoge erfgoedwerking staan niet los van elkaar. Organisaties dienen het digitale denken en handelen in hun strategische beleidsvoering te integreren, op een manier dat digitale technologie hun ‘traditionele’ activiteiten kan versterken door de invulling ervan te actualiseren en ze aan te vullen met nieuwe activiteiten. De Vlaamse overheid verbindt er zich toe de huidige cultureel

⁵⁵ Het systeem van de *compagnonnage* (Les Compagnons du Devoir et du Tour de France) in Frankrijk is een onderwijsmethode om ambachtelijke kennis en vaardigheden over te dragen. De opleiding (gemiddeld 5 jaar) omvat een mix van initiatierituelen, een formele opleiding, een educatieve rondreis of ‘Tour de France’ en een masterproef. Het systeem van de *compagnonnage* is sinds 2010 ingeschreven op de Representatieve Lijst van het ICE: www.compagnons-du-devoir.com.

erfgoedproductie duurzaam digitaal te bewaren, te documenteren en op lange termijn toegankelijk te maken. Deze digitale uitdagingen vergen een integraal ondersteuningsproces waarin diverse functies – productie (zowel digital born als gedigitaliseerd materiaal), bewaring, presentatie en publiekswerking – aan bod komen. Deze cluster van functies vormen een totaalsysteem waarin alle elementen verbonden zijn en een eigen rol hebben. Er wordt hiervoor gestreefd naar een sluitend wetgevend kader voor het gebruik van digitaal materiaal.

Op basis van bestaande gespecialiseerde én gemandateerde kennisinstututen en platformen binnen en buiten de sector (o.a. VIAA, PACKED, DAV, LIAS, Cinematek) wordt – met oog op synergie en kennisuitwisseling – een operationeel netwerkmodel uitgewerkt voor een gecoördineerde en decentrale dienstverlening voor de brede culturele sector. De provinciale erfgoedbanken worden in dit netwerk geïntegreerd. Het netwerkmodel zal garant staan voor een kwalitatieve digitale zichtbaarheid, bruikbaarheid en houdbaarheid van digitaal cultureel erfgoed. De kennisinstututen en platformen zullen, vanuit hun huidige expertise, in dit netwerkmodel een complementaire rol inzake digitale dienstverlening vervullen.

Het is, naar analogie met de bibliotheeksystemen, het moment om een stap voorwaarts te zetten op het vlak van digitaal cultureel erfgoed en om na te gaan of er efficiëntiewinsten kunnen worden gerealiseerd door een betere afstemming, integratie en/of consolidatie van diverse platformen. Zo kan ook de versnippering in de dienstverlening weggewerkt worden. In een haalbaarheidsstudie zal onderzocht worden hoe de integratie en consolidatie gerealiseerd kunnen worden. Dit netwerkmodel zal ook meegenomen worden in een 'Visienota voor een Vlaams cultureel beleid in het digitale tijdperk' (2017) die vanuit een langetermijnperspectief een leidraad zal bieden waarmee de overheid en de sector aan de slag kunnen.

Dit digitale netwerk is toegankelijk voor de cultureel-erfgoedsector, die ervan gebruik kan maken voor digitale processen inzake creatie, bewaring/conservering, catalogisering, online publicatie, uitwisseling en koppeling en hergebruik van digitale content (gedigitaliseerde analoge content én digital born materiaal). Er gelden kwaliteitsregels (o.a. persistente identificatie, auteursrecht) om openheid, transparantie en inpasbaarheid in een modulair model te garanderen en er zijn taakafspraken en rolverdelingen zodat er een fijnmazig netwerk ter begeleiding van de cultureel-erfgoedsector tot stand komt.

Een inhaalbeweging in de digitalisering van analoge erfgoedcontent is ook aan de orde. Als de cultuur-erfgoedsector zijn claim op innovatie, vernieuwing en experiment hard wil maken, is een kritische massa digitale content een uitgangspunt. De overheid sensibiliseert in dit proces over langetermijnbewaring en duurzaamheid, maakt een inhaalbeweging mogelijk voor de digitalisering van analoge content en stelt de toegankelijkheid en uitwisselbaarheid van data centraal. Dit kan via een impulsbeleid, met centrale aansturing vanuit een centrale digitaliseringscluster en via de inzet van consultants.

2. Het cultureel-erfgoednetwerk verder versterken en uitbouwen

De Vlaamse overheid investeert in de verdere uitbouw van het model van een cultureel-erfgoednetwerk. Alle betrokken actoren zorgen middels hun cultureel-erfgoedwerking voor actuele betekenissen van cultureel erfgoed in en voor de samenleving, en voor het doorgeven aan de volgende generaties. Het huidige model is gebaseerd op complementariteit: van bestuursniveaus (lokaal, regionaal/provinciaal, Vlaams), van collectiebeheer en dienstverlening, van professionelen en vrijwilligers. Dit complementaire netwerk wordt als een belangrijke kracht van het Vlaams cultureel-

erfgoedbeleid beschouwd. Er is zowel aandacht voor 'Vlaamsbrede' collecties in grote instellingen als voor cultureel-erfgoedwerking in de brede samenleving, ook op lokaal niveau, en voor kleinere collecties bij private of niet-professionele actoren.

De sensibilisering voor erfgoed in onze samenleving is gegroeid. Erfgoedvormers en -gemeenschappen hebben steeds meer nood aan ondersteuning en gespecialiseerde knowhow. De eisen en noden worden complexer, ook technisch: de 'zachte' cultureel-erfgoedsector heeft te maken met 'harde' technische facetten en er is veel achtergrondkennis nodig. De uitdagingen en eisen overstijgen de mogelijkheden van de individuele organisaties en er zijn niet altijd collectiebeherende instellingen die een trekkersrol kunnen opnemen. In het huidige en toekomstige netwerk krijgen die uitdagingen een antwoord binnen een kader uitgetekend door de Vlaamse overheid. Dienstverlenende organisaties of platformen en het steunpunt nemen op Vlaams niveau een complementaire rol op, het provinciale/regionale niveau speelt een regierol inzake depotinfrastructuur en consulentenschap, en lokaal zijn er de erfgoedcellen.

Bestuursmatige beslissingen in het kader van de interne staatshervorming en de budgettaire context zetten het complementaire model onder druk. Het veld heeft nood aan een 'regisseur' van de verdere uitbouw van dit netwerk. Er moeten keuzes worden gemaakt en daarbij moet blijvend worden ingezet op samenwerking, netwerking en afstemming, vanuit het delen van kennis, expertise en infrastructuur, via collectiemobiliteit.

Dit zal voortaan gebeuren in een nieuwe bestuurlijke complementariteit: de Vlaamse overheid en de steden en gemeenten hebben elk een verantwoordelijkheid en overleggen hierover. Het lokale erfgoedbeleid is een zaak van de steden en gemeenten. Waar Vlaanderen dit nog ondersteunt, is er sprake van een bovenlokale meerwaarde. De Vlaamse overheid structureert, vanuit een nieuwe visie en rekening houdend met de taken die van de provincies worden overgenomen, het geheel van de subsidie-instrumenten binnen Cultuur.

2.1. Samenwerking en netwerking staan centraal in cultureel-erfgoedwerking en -beleid

2.1.1. Duidelijke afspraken over de regie en de aansturing van het cultureel-erfgoednetwerk.

De Vlaamse overheid werkt, in samenspraak met het erfgoedveld en met de steden en gemeenten, een aanpak uit om de uitbouw van een netwerk te monitoren en om hiaten te detecteren en te remediëren. Er wordt ook aansluiting gezocht of samenwerking opgezet met andere initiatieven binnen en buiten het veld, bijvoorbeeld met federale instellingen en internationale netwerken. Een goede opvolging en afstemming van de diverse initiatieven zijn noodzakelijk. De diverse overheden spelen hierin een belangrijke rol. De Vlaamse overheid stemt haar instrumentarium hier ook op af (zie beleidslijn 2.3).

2.1.2. Samenwerking en afstemming met relevante partners is een basisattitude.

Het veld draagt ook zelf verantwoordelijkheid om door samenwerking de slagkracht van organisaties te verhogen. Samenwerking en krachtenbundeling is een krachtlijn van de beleidsnota Cultuur 2014-2019, met als doel een duurzame versterking van het veld. De Vlaamse overheid meent dat erfgoedorganisaties inzake samenwerking zelf initiatieven kunnen nemen binnen hun structurele werking en zal dat in haar regelgeving en beleidsuitvoering ook stimuleren en opvolgen. Door sterker in te zetten op afstemming en samenwerking (bijvoorbeeld via een netwerkmodel rond een bepaalde erfgoedexpertise), beoogt het beleid minder versnippering, meer slagkracht en een versterkte internationale positie.

Samenwerking kan diverse doelen dienen: efficiëntiewinst of kostenbesparing door kennisdeling en de kwaliteitsverhoging van de werking, schaalvergroting, maar ook inhoudelijke kruisbestuiving en expertise-uitwisseling. Samenwerking kan variëren van incidentele of projectmatige samenwerking (o.a. tentoonstellingen, projecten), over expertise-uitwisseling in werkgroepen en netwerken, tot organisatorische/zakelijk-administratieve samenwerking (bv. delen van infrastructuur en personeel ter versterking van de back-office-taken, gezamenlijke marketing en promotie).

2.2. Een herijkt kader voor een complementair cultureel-erfgoedbeleid

2.2.1. Minimumstandaarden en voorbeeldwerkingen bevorderen

Iedereen blijft overtuigd van het belang van het instrument van het kwaliteitslabel voor musea, culturele archieven en erfgoedbibliotheken. Het toepassen van normen en standaarden is belangrijk om, binnen een internationaal referentiekader, te komen tot een kwalitatieve erfgoedwerking. Voor veel actoren is deze minimumstandaard voor een professionele erfgoedwerking een baken. Het schept vertrouwen, zowel naar andere collectiebeherende organisaties (bv. bij schenkingen, bruiklenen) als naar erfgoedgemeenschappen, het publiek en de gebruikers. Er zal bekeken worden hoe de Vlaamse overheid dit in de toekomst organiseert met een minimum aan planlast en een maximum aan zichtbaarheid. Afstemming met andere vormen van kwaliteitslabels/erkenningen binnen cultuur, jeugd en media wordt hierin meegenomen.

In dezelfde lijn zal de Vlaamse overheid, in het kader van de actualisering van het ICE-beleid, bekijken hoe ook daar goede voorbeeldpraktijken meer zichtbaar kunnen gemaakt worden.

In beide gevallen moet er overleg en afstemming zijn met steden en gemeenten over de ondersteuning van erfgoedactoren en -gemeenschappen, met het oog op hun zichtbaarheid en hun verdere professionalisering.

2.2.2. Garanties voor het kwaliteitsvol voortzetten van de provinciale initiatieven

Bij de overname van de provinciale taken garandeert de Vlaamse overheid dat de kwaliteit van de opgebouwde cultureel-erfgoedwerking en ondersteuning gecontinueerd kan worden. Dit geldt in de eerste plaats voor de overname van erfgoedinstellingen, hetzij door de lokale, hetzij door de Vlaamse overheid. Bij de vereffening van de collecties, infrastructuur, mensen en middelen wordt alles zo nauwkeurig mogelijk in kaart gebracht en rekening gehouden met 'onzichtbare' overheadkosten (bv. onderhoud, IT, administratieve en logistieke ondersteuning). Hetzelfde geldt voor provinciale taken en dienstverlening inzake erfgoedwerking: werkings- en projectsubsidies, investeringsmiddelen, consulentschap, regiefunctie inzake depotbeleid en ondersteunende instrumenten zoals Depotwijzer.be en de erfgoeddatabanken (incl. digitale aggregatie-initiatieven). Deze worden overgenomen door de Vlaamse overheid.

Voor de subsidies zal vanaf 2017 een overgangperiode (van 1 of 2 jaar) voorzien worden van warme overdracht, waarin het provinciale cultureel-erfgoedbeleid zonder meer zal gecontinueerd worden. Alle initiatieven die subsidies ontvingen van de provincies, zullen die dan ook nog ontvangen. Daarnaast zullen de aangegane engagementen van de provincies verder gehonoreerd worden, zoals bijvoorbeeld de herdenking 1914-1918, die om evidente redenen doorloopt tot in 2018.

Na deze overgangperiode zullen de provinciale taken en bevoegdheden in nieuwe Vlaamse regelgeving geïntegreerd worden. Dit zal enerzijds gebeuren door verankering in bestaande sectorale decreten zoals het Cultureel-Erfgoeddecreet, waar bijvoorbeeld de regionaal ingedeelde musea en archieven in

opgenomen zullen worden. De timing van het nieuwe decreet en het project afslanking provincies lopen hierin parallel, wat goed is. Anderzijds zal een nieuw regionaal decreet uitgeschreven worden om een wettelijk kader te creëren voor de overige provinciale taken en bevoegdheden die Vlaanderen zal overnemen. Met dit nieuwe instrument zal de Vlaamse overheid vanuit een geïntegreerde visie inzetten op organisaties en initiatieven met minstens een regionale relevantie. In dit decreet zal een regiogericht cultuurbeleid, met ruimte voor zowel werkings- als projectsubsidies voor bovenlokale initiatieven, een plaats krijgen. Ook zullen specifieke regionale initiatieven via dit decreet verankerd worden. Meer hierover volgt in een afzonderlijke nota die de Vlaamse overheid voorbereidt.

De erfgoeddatabanken en aggregatieplatformen en de daaraan verbonden mensen en middelen worden op termijn geïntegreerd in een breder digitaal verhaal op Vlaams niveau (zie beleidslijn 1.5). Voor dienstverlenende initiatieven, zoals het consultantschap en Depotwijzer.be, zal gekeken worden waar deze kennis en expertise het best een plek kunnen krijgen: centraal, decentraal of bij een actor in het veld. Voor de regiefunctie die Vlaanderen zal opnemen inzake depotproblematiek wordt ingezet op kwaliteitsvol waarderen en het uitbouwen van een duurzaam collectiebeleid voor Vlaanderen (zie beleidslijn 1.2).

2.2.3. Ondersteunen van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden als brug tussen lokale en landelijke cultureel-erfgoedwerking

Cultureel-erfgoedconvenants hebben sinds 2000 een belangrijke boost gegeven aan erfgoedsensibilisering en de ontwikkeling van een lokaal cultureel-erfgoedbeleid. Erfgoedcellen zijn de spil in bovenlokale netwerken. Zij dragen zorg voor het lokale erfgoed en vergroten het draagvlak. Zij ondersteunen lokale erfgoedactoren, diverse erfgoedvormers en -gemeenschappen en zijn de motor van vernieuwing, verbreding en samenwerking.

De Vlaamse overheid wil via het Cultureel-erfgoeddecreet de intergemeentelijke samenwerkingsverbanden d.m.v. convenants blijven ondersteunen. Op deze manier wil ze de expertiserol die erfgoedcellen hebben ontwikkeld verduurzamen en valoriseren, dit in het belang van een brede erfgoedzorg in heel Vlaanderen.

Met het oog op een performante bovenlokale cultureel-erfgoedwerking wil de Vlaamse overheid bekijken welke scherpere inhoudelijke profielen en expertises er bij erfgoedvormers en erfgoedgemeenschappen nodig zijn en hoe deze via de convenants afgestemd kunnen worden. De beleidsprioriteiten inzake cultureel-erfgoedwerking (o.a. collectiewaardering, participatieve erfgoedwerking, samenwerking), die in deze Conceptnota worden toegelicht, vormen hierbij uiteraard een belangrijke basis. Dit geldt ook voor de 5 kunststeden waarvoor, sinds de wijzigingen t.g.v. het Planlastendecreet, Vlaamse beleidsprioriteiten werden bepaald

2.2.4. Nieuwe afspraken over taakverdeling en samenwerking met steden en gemeenten

Het Vlaams Regeerakkoord voorziet in een grotere autonomie voor steden en gemeenten. Vanuit die invalshoek lijkt het logisch dat ze de verantwoordelijkheid die ze al opnemen in het cultureel-erfgoedbeleid voortzetten. Sommige steden en gemeenten nemen instellingen/diensten van de provincies over. Dit leidt tot een nieuwe relatie tussen de Vlaamse overheid en deze steden en gemeenten. Er worden niet enkel afspraken gemaakt over wie welke taken opneemt in het hertekende veld, maar ook over hoe samenwerking en wederzijdse versterking van erfgoedorganisaties mogelijk is. Bij beslissingen over werkingssubsidies aan collectiebeherende instellingen willen we dan ook duidelijke afspraken maken met de betrokken steden en gemeenten.

2.3. Versterken van de cultureel-erfgoedorganisaties die een rol opnemen in het netwerk

Een structurele versterking van het cultureel-erfgoedveld impliceert het maken van keuzes. Het veld vraagt hieromtrent duidelijkheid en wil dat de Vlaamse overheid een regierol speelt en strakker keuzes expliciteert en opvolgt. De integratie van subsidiereglementen van de provincies, de autonomie van lokale besturen maar ook de kerntakenoefening binnen de Vlaamse overheid zelf, nopen tot het uittekenen van een nieuw Vlaams cultureel subsidiebeleid. Er zal hierbij zowel aandacht zijn voor een Vlaamse sectorale reglementering (bv. Cultureel-erfgoeddecreet, ICE-reglement) als een cultuurbrede regiogerichte reglementering (bv. Regiodecreet) met een focus op regionale culturele initiatieven en actoren.

2.3.1. Werkingssubsidies voor collectiebeherende instellingen van landelijk en internationaal belang

De Vlaamse overheid zal een grotere verantwoordelijkheid opnemen voor een aantal collectiebeherende instellingen met een kwaliteitsvolle voorbeeldwerking en een impact, bereik en relevantie op landelijk en internationaal niveau: de zogenaamde basisinfrastructuur. Deze instellingen ontvangen een substantiële subsidie voor hun werking⁵⁶. Hiermee brengen zij de uitvoering van hun erfgoedtaken op een excellent niveau, spelen zij actief in op nieuwe ontwikkelingen en uitdagingen in de samenleving en hebben zij een voorbeeldrol inzake goed bestuur, samenwerking en expertisedeling. Deze ontwikkeling moet leiden tot sterke en duurzame instellingen, die zich wat hun expertise en praktijk betreft aan een internationale benchmark kunnen meten.

Voor deze collectiebeherende erfgoedinstellingen gelden specifieke voorwaarden en criteria. Naast het belang van de eigen collectie zal ook gekeken worden naar:

- de wijze waarop ze een verantwoordelijkheid opnemen voor collecties van 'derden' en voor erfgoedvormers en -gemeenschappen;
- de professionaliteit en de kwaliteit van de organisatie en de inhoudelijke werking;
- de schaalgrootte en de reikwijdte van de werking;
- samenwerking en netwerking;
- hun plaats in de samenleving;
- kennis- en expertisedeling;
- de internationale dimensie van hun werking.

Voor de procedure wordt planlastvermindering gerealiseerd, bijvoorbeeld via een accreditatiesysteem (cf. onderwijs) waarbij wordt vertrokken van een zelfevaluatie en een advisering door een (internationale) visitatiecommissie. Bij de beslissing over deze instellingen zal inhoudelijke dialoog en afstemming met de betrokken steden en gemeenten georganiseerd worden, dit met het oog op duidelijke afspraken inzake financiering.

Ook de eigen instellingen van de Vlaamse Gemeenschap, namelijk Kasteel van Gaasbeek, KMSKA en M HKA, komen hier in beeld.

KMSKA en M HKA werken momenteel aan een nieuwe toekomstvisie. Daarbij kregen ze de opdracht ook na te denken over een intensifiëring van de onderlinge afstemming en samenwerking, zowel rond back office-functies als over de afstemming van hun collectievorming en -werking. De Collectie van de Vlaamse Gemeenschap en het beheer daarvan staan daarbij centraal (zie ook 6.1.). Tegelijk wordt ook de rol van KMSKA en M HKA voor en in het cultureel-erfgoedveld en voor en in de samenleving

⁵⁶ Dit naar het voorbeeld van de Basisinfrastructuur in Nederland waar de rijksoverheid een hoogwaardig aanbod van instellingen van (inter)nationale betekenis ondersteunt. De groep instellingen die het rijk rechtstreeks subsidieert, wordt de culturele Basisinfrastructuur (BIS) genoemd.

geëxpliciteerd. Op basis van deze toekomstvisies zal de Vlaamse overheid in de loop van 2016 een beleidskader uittekenen dat toelaat de rol en positionering van het M HKA en KMSKA, als instellingen van de Vlaamse Gemeenschap, scherp te stellen, dit in afstemming met andere kunstmusea. In het kader van de interne staatshervorming is het KMSKA gevraagd het voortouw te nemen in het verdiepen van de inhoudelijke samenwerking met de musea die worden toegevoegd aan de Vlaamse overheid. Het blijft ook de ambitie van de Vlaamse overheid om M HKA uit te bouwen tot een kerninstrument voor kunstenaarsarchieven.

2.3.2. Werkingssubsidies voor collectiebeherende instellingen van minstens regionaal belang

Naast de beperkte groep collectiebeherende instellingen van landelijk en internationaal belang (de zgn. basisinfrastructuur) zal de Vlaamse overheid een verantwoordelijkheid opnemen voor een bredere groep collectiebeherende erfgoedinstellingen met een kwaliteitslabel en minstens een regionale werking en relevantie. Ze zal dit onder meer doen via de toekenning van werkingssubsidies.

In deze groep komen niet alleen de huidige landelijk ingedeelde collectiebeherende instellingen in aanmerking voor werkingssubsidies. Ook de huidige regionaal ingedeelde musea en archieven met een toonaangevende regionale werking en uitstraling kunnen op deze manier geïntegreerd worden in het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid. Zo wordt een sterk complementair beleid, met verbindingen tussen het lokale en Vlaamse niveau en met ruimte voor regiospecifieke collectiebeherende noden en expertises, gegarandeerd.

Voor deze collectiebeherende instellingen gelden eveneens voorwaarden en criteria m.b.t. het belang van de collectie, de kwaliteit van de organisatie en de inhoudelijke werking, de schaalgrootte en de reikwijdte en de plaats in de samenleving. Dit alles minstens met een regionale relevantie.

2.3.3. Werkingssubsidies voor het opnemen van cultureel-erfgoedfuncties en -rollen.

Er is in het huidige Cultureel-erfgoeddecreet een specifiek instrument voor dienstverlening in de sector: de landelijke expertisecentra en organisaties volkscultuur. Daarnaast is er ook dienstverlening door het steunpunt, collectiebeherende organisaties, erfgoedcellen en samenwerkingsverbanden. De cultureel-erfgoedorganisaties zijn vragende partij voor meer focus en regie vanwege de Vlaamse overheid. Er zal worden voorzien in een substantiële structurele ondersteuning van professionele organisaties of -netwerken die een specifieke dienstverlenende functie (o.b.v. erfgoedtaken) of rol (o.b.v. thema's) opnemen m.b.t. de zorg voor en omgang met cultureel erfgoed in Vlaanderen.

Functies zijn een of meerdere erfgoedtaken die opgenomen worden ten gunste van meerdere erfgoedactoren, -vormers en -gemeenschappen vanuit een welbepaalde expertise of infrastructuur die een erfgoedorganisatie of -netwerk heeft uitgebouwd (bv. restauratie, (internationale) promotie, depotfunctie).

Rollen zijn ondersteunende erfgoedtaken die bij voorkeur binnen een netwerk opgenomen worden, ook ten gunste van meerdere erfgoedactoren, -vormers en -gemeenschappen. Het gaat om bepaalde complexe of grootschalige erfgoednoden die de draagkracht van individuele organisaties overstijgen en waarvoor diverse vormen van kennis, expertise, infrastructuur, moeten worden samengebracht. Voorbeelden zijn erfgoednoden inzake kunsten-, religieus, agrarisch, architecturaal en immaterieel erfgoed, vrijwilligerswerking, digitalisering maar ook platformen als de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, Archiefbank Vlaanderen en het ICE-platform moeten hier een plek krijgen.

Het bepalen van deze functies en rollen is nog voorwerp van onderzoek, en zal verder geconcretiseerd worden in het traject naar het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet.

Deze organisaties en/of netwerken hebben voldoende (operationele) slagkracht, voldoende schaalgrootte en een landelijke en zelfs internationale relevantie. Het gaat om netwerken waarin de verschillende spelers complementair zijn aan elkaar. Behalve gesubsidieerde erfgoedorganisaties kunnen ook andere actoren, zoals erfgoedvormers en -gemeenschappen, privéactoren en andere beleidsniveaus er deel van uitmaken. Dit betekent niet noodzakelijk dat er nieuwe structuren worden opgericht, tenzij dat juridisch of technisch noodzakelijk is. Er wordt duidelijk afgesproken wie welke (deel)taken op zich neemt. De netwerken kunnen tijdelijk van aard zijn, maar de resultaten moeten bij de partners duurzaam verankerd worden. De Vlaamse overheid onderzoekt of ze voor de toekenning van werkingssubsidies met verdeelsleutels kan werken, rekening houdend met de inbreng van andere actoren.

Het steunpunt opereert als draaischijf voor praktijkontwikkeling en -ondersteuning en beeldvorming, onder meer door kennisdeling, opleiding en vorming in het veld. Voor het volledige cultuurbeleid wordt tegen medio 2016 de bovenbouw (steunpunten en belangenbehartigers) in zijn geheel bekeken en zal er een coherent voorstel worden uitgewerkt. Op basis van dit voorstel en het overleg hieromtrent zal al dan niet een aangepast concept worden gepresenteerd voor de respectievelijke deelgebieden van het cultureel landschap.

2.3.4. Projectmatige subsidies

Binnen het Cultureel-erfgoeddecreet blijven projectsubsidies een belangrijk instrument voor het ondersteunen van nieuwe, vernieuwende of tijdelijke initiatieven met een meerwaarde voor het cultureel-erfgoedveld. Projecten die samenwerking bevorderen (bv. publiek-privaat), die bijdragen aan de internationale profilering van erfgoedorganisaties (die erfgoed zichtbaar maken in het buitenland), die expertise-uitwisseling mogelijk maken, die experimenteren met vernieuwende erfgoedwerking en nieuwe methodieken (bv. inzake publiekswerking) of die inspelen op actuele, maatschappelijke ontwikkelingen hebben hier bijvoorbeeld een plaats.

Via tijdelijke impulslijnen voor Vlaamse thematische projecten (vb. digitalisering, inventarisatie, waardering, kunstenerfgoed, publiek-private samenwerking) kan gewerkt worden aan het inhalen van achterstanden.

3. Een participatieve en open cultureel-erfgoedwerking realiseren

Het is belangrijk zoveel mogelijk mensen te enthousiasmeren voor cultureel erfgoed en hen waar mogelijk te betrekken bij alle aspecten van erfgoedwerking met oog op een breed draagvlak. Cultureel erfgoed bestaat bij gratie van de samenleving die er betekenis en waarde aan hecht. Dit veronderstelt dat cultureel-erfgoedorganisaties inspelen op en mee evolueren met de snel veranderende maatschappij en een rol opnemen in het maatschappelijke debat. De Vlaamse overheid voert daarom een beleid dat cultureel erfgoed midden in de samenleving plaatst en waarin participatie en diversiteit centraal staan. Iedereen moet de kans krijgen om met erfgoed in al zijn verschijningsvormen in aanraking te komen, ervan te genieten of te leren, erover te reflecteren. Dat kan door het actualiseren en/of herbevestigen van betekenissen, door te experimenteren met nieuwe vormen en inhouden, door tussenkomsten in het publieke domein, door activiteiten intra en extra muros.

Erfgoed bestaat alleen als het een zichtbare en tastbare, fysieke plaats heeft in de samenleving: o.a. in musea, in publicaties, in stoeten, op feesten. Tegelijk kunnen mensen ook virtueel van erfgoed genieten, en het raadplegen en gebruiken waar en wanneer ze maar willen. Erfgoed is nog nooit zo 'beschikbaar' geweest. Dat biedt mogelijkheden voor een grotere verspreiding, meer betrokkenheid en

nieuwe betekenislagen. Voor erfgoedorganisaties is het wel vaak moeilijk om de juridische (bv. auteursrecht) en financiële problematiek die hiermee gepaard gaat te overwinnen. Samenwerking en netwerking spelen ook hier een grote rol.

3.1. De samenleving actief betrekken bij cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking

Cultureel-erfgoedwerking is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Niet alleen de eigenaar of beheerder staat hiervoor in. Bij alle aspecten van erfgoedwerking kan de samenleving betrokken worden. Zo worden erfgoedgemeenschappen meer en meer betrokken als actieve participanten, bijvoorbeeld bij erfgoedwaardering of als aanbrengrer van collecties. Dikwijls staan ze ook in voor het in stand houden van erfgoed, tradities, ambachten. Ook op vlak van onderzoek en het verrijken van inhoud, is de inbreng van externen (o.a. academici, heemkundigen, vrijwilligers) onontbeerlijk. Bij erfgoedbeheerders is er nood aan bewustmaking en aanmoediging om deze rollen op te nemen en aan aangepaste instrumenten, methodieken, competentieopbouw en voorbeeldpraktijken. De Vlaamse overheid verwacht van erfgoedorganisaties dat ze in hun hele werking actieve vormen van participatie en mede-eigenaarschap bevorderen. Zij staan open voor expertise van buitenaf en vergroten de betrokkenheid van burgers, gemeenschappen, groepen en organisaties bij alle handelingen van erfgoedwerking: als betrokkene, deelnemer, toeschouwer, bezoeker, vrijwilliger, gebruiker, aanbrengrer van collecties, bestuurslid.

Cultureel erfgoed is een onuitputtelijke bron om aansluiting te vinden bij actuele maatschappelijke thema's, en zo individuen, groepen en gemeenschappen bij de eigen erfgoedwerking te betrekken. Cultureel-erfgoedorganisaties zijn, op grond van hun kennis en expertise, bij uitstek goed geplaatst om verbanden te leggen tussen het diverse erfgoed en hedendaagse ontwikkelingen en fenomenen. De sector bemiddelt in deze tussen erfgoedgemeenschappen en andere actoren en sectoren, en zet waar nodig een dialoog op. Dat is het geval als tradities en cultuuruitingen op gespannen voet staan met maatschappelijke ontwikkelingen en met de ervaring van andere groepen. Actuele vraagstukken hebben bijvoorbeeld te maken met mensenrechten, maatschappelijke trauma's, dierenwelzijn, religie.

Vaak zal het erfgoed zélf centraal staan in een maatschappelijk debat, omdat het gecontesteerd is, omdat er spanning is tussen actualisering en authenticiteit, omdat er door verschillende groepen conflicterende betekenissen aan worden toegekend. Van erfgoedorganisaties wordt niet in de eerste plaats verwacht dat ze in debatten zelf positie innemen, wel dat ze vanuit hun expertise de meerstemmigheid op een toegankelijke manier vertalen en duiden. Dit is belangrijk met oog op de maatschappelijke relevantie van cultureel-erfgoed(werking). Erfgoedorganisaties krijgen dan ook expliciet de opdracht hierop in te zetten.

3.2. Naar een breed bereik voor cultureel-erfgoedwerking

3.2.1. Instaan voor een gediversifieerd aanbod en brede toegankelijkheid

Zeker publieke en gesubsidieerde organisaties moeten het cultureel erfgoed delen met een zo breed mogelijk publiek⁵⁷. Zoveel mogelijk mensen moeten zich kunnen terugvinden in cultureel-erfgoedwerking. Bijzondere aandacht gaat daarbij naar groepen voor wie erfgoed(werking) mogelijk 'nieuw' is: kinderen en jongeren, kansengroepen, nieuwkomers. Dat vraagt om een open houding, heldere en gerichte communicatie en samenwerking met organisaties die in andere domeinen actief zijn. Van erfgoedorganisaties wordt verwacht dat ze inzetten op het wegnemen van (fysieke, mentale

⁵⁷ Publiek in de brede zin van het woord, fysieke en virtuele bezoekers, gebruikers,...

en digitale) drempels en op het diversifiëren van het aanbod, gericht op de doelgroepen die men wil bereiken. Een breed bereik wil niet zeggen 'één product dat voor alle doelgroepen past', wel een aangepast aanbod voor diverse doelgroepen, met aandacht voor verbreding én verdieping. Dit veronderstelt ook een aangepaste communicatie en een aangepast gebruik van media en digitale toepassingen.

Om het publieksbereik te verhogen moet er een duidelijk zicht zijn op het huidige publieksbereik en de redenen waarom mensen en groepen (niet) participeren. Dit veronderstelt bezoekersregistratie of andere methodes om het publiek in kaart te brengen en publieksonderzoek (bv. participatiesurvey). Onder invloed van ICT is de samenleving in een permanente staat van innovatie, wat gevolgen heeft voor het gedrag van gebruikers van digitaal erfgoed. Om de veranderingen in verwachtingen en mediagedrag van digitale bezoekers van erfgoedinstellingen te kunnen duiden, is ook onderzoek nodig.

3.2.2. Sensibiliseren en versterken van het draagvlak voor cultureel erfgoed

Naast de sensibilisering door erfgoedorganisaties, -gemeenschappen en individuen wordt ook geïnvesteerd in overkoepelende initiatieven die het maatschappelijk draagvlak voor erfgoed versterken. Bekende voorbeelden zijn de Museumnachten, diverse stadsprojecten, evenementen zoals de herdenking van 50 jaar migratie of van de Eerste Wereldoorlog. De media maken ook steeds meer gebruik van erfgoedmateriaal uit onze archieven, erfgoedbibliotheken en musea en van immaterieel cultureel erfgoed.

Erfgoeddag blijft behouden als belangrijkste publieksinitiatief van het cultureel-erfgoedveld over heel Vlaanderen, met een duidelijke nadruk op sensibilisering en het creëren van een draagvlak voor cultureel-erfgoedwerking. Het blijft de ambitie om, samen met Onroerend Erfgoed, dit initiatief te verbinden met Open Monumentendag, om kruisbestuiving tussen de diverse types erfgoed te garanderen

Voor een brede (digitale) communicatie en promotie van de sector, werkt het erfgoedveld nauw samen met Cultuurnet. Ook Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen en initiatieven zoals Lukas Art in Flanders, VIAA (bv. Testbeeld) en Europeana dragen bij tot een breder draagvlak voor en de verspreiding van cultureel erfgoed.

De Vlaamse overheid zal met een geïntegreerd tijdschriftenbeleid de zichtbaarheid en impact van de tijdschriften verhogen, en een aantal structurele zwaktes aanpakken. Dit moet lacunes of overlappings wegwerken, en inzetten op samenwerking, internationalisering en digitalisering. Folio kreeg, als ondersteunend platform voor alle tijdschriften, het mandaat om synergievoordelen te begeleiden. Binnen de context van een geïntegreerd tijdschriftenbeleid moeten we ook de vraag stellen hoe Vlaamse erfgoedtijdschriften zich verhouden tot het bredere publicatie- en communicatielandschap.

3.3. Ruimte voor experiment en het ontwikkelen van nieuwe vormen en inhouden

Het actief betrekken van burgers en gemeenschappen, en het diversifiëren van het aanbod en de communicatie veronderstellen aangepaste en vaak nieuwe methodieken. Die ontstaan niet vanzelf en zullen niet altijd bij de eerste poging succesvol zijn. Daarom is het belangrijk ruimte te voorzien voor experiment. Erfgoedorganisaties worden aangemoedigd om op een vernieuwende manier om te gaan met het erfgoed. Dit kan betrekking hebben op de inhoud van hun werking, de manier waarop ze instaan voor participatie en interactie, en op de presentatie en publieksgerichte werking. Vaak zullen deze experimenten zich op het raakvlak met andere beleidsdomeinen bevinden en de grenzen

verkennen van wat cultureel-erfgoedwerking is of kan zijn. Het zoeken naar vernieuwende methodes, invullingen en cross-overs staat hierbij voorop, eerder dan het streven naar onmiddellijk inzetbare resultaten. De Vlaamse overheid bekijkt of dergelijke projecten met impulssubsidies kunnen ondersteund worden.

Nieuwe productie- en distributiemodellen die op de digitale realiteit inspelen hebben een grote impact op collectie- en publiekswerking en moeten gestimuleerd worden. Erfgoedcontent wordt steeds meer via diverse (nieuwe, digitale) dragers verspreid en geconsumeerd, en de publieksverwachtingen evolueren voortdurend. De Vlaamse overheid wil, bijvoorbeeld via voorbeeldprojecten, actief inzetten op openheid en connectiviteit om de impact van erfgoedorganisaties in de samenleving te vergroten. Hiervoor geldt als uitgangspunt de herbruikbaarheid en duurzaamheid van wat er is, zowel inzake collectie als creatie, inclusief contexten en processen (*'sharing is caring'*). De omzetting van de nieuwe EU-richtlijn rond *'Public Sector Information'* in de richtlijn op de openbaarheid van overheidsinformatie, waaronder ook musea, archieven en bibliotheken zullen vallen, zet alvast stappen in de richting van nieuwe vormen van hergebruik van culturele data. Dit zal leiden tot nieuwe inzichten, methodes en samenwerkingsverbanden. Hierbij dient ook de dialoog met de privésector opgezocht te worden, zodat die ook actief aan de slag kan gaan met cultureel materiaal, in een duurzame relatie met de cultuursector.

Zoals bovenstaand EU-initiatief aangeeft, is Europa een belangrijke actor op het vlak van auteursrecht. In deze federale materie is de Vlaamse overheid voor Cultuur vertegenwoordigd in de Raad voor intellectuele eigendom. Zo engageert ze zich om waar mogelijk, de standpunten van de cultureel-erfgoedsector, zoals ook verwoord door SA&S⁵⁸, in het Belgische (en internationale) debat in te brengen.

4. Cultureel erfgoed in de samenleving valoriseren

Cultureel erfgoed getuigt over gisteren, krijgt vandaag betekenis en biedt inspiratie voor morgen. Het is tegelijk een grondstof voor en een wezenlijk onderdeel van ontwikkelingen in de samenleving. Al wat een samenleving vandaag doet, denkt, produceert en creëert is mogelijk het erfgoed van morgen. De 'productie en creatie' van cultureel erfgoed blijven dan ook niet beperkt tot het erfgoedveld. Het is belangrijk dat erfgoedvormers uit diverse domeinen zich daar bewust van zijn en verantwoordelijkheid dragen voor hun erfgoed. De erfgoedsector kan hierin een ondersteunende rol spelen. Een kwalitatieve en duurzame erfgoedwerking in diverse domeinen van de samenleving in samenspraak met het erfgoednetwerk vraagt echter de nodige investeringen en een gedeelde zin voor verantwoordelijkheid van de betrokken partijen.

Het 'gebruik' van cultureel erfgoed buiten het erfgoedveld heeft een enorm potentieel. Erfgoed is een grondstof voor formeel en niet-formeel leren, onderzoek en innovatie, toerisme, culturele en creatieve sectoren, al dan niet met commerciële inslag. Het is een bron van inspiratie en informatie voor de samenleving. Bovendien genereert het een belangrijke economische impact (bv. tewerkstelling). Wil de samenleving haar erfgoed blijvend kunnen inzetten in haar diverse domeinen en tegelijk uitputting tegengaan, dan moet de omgang met cultureel erfgoed ook duurzaam zijn.

⁵⁸ SA&S: samenwerkingsverband auteursrecht en samenleving waarin diverse organisaties uit cultuur, erfgoed, onderwijs en wetenschap samen, de positie willen versterken van instellingen die opkomen voor de gebruiker en voor het publieke domein als het gaat over auteursrechten.

4.1. Met en in andere beleidsdomeinen een kwalitatieve erfgoedwerking uitbouwen

Veel (potentieel) erfgoed bevindt zich buiten het cultureel-erfgoedveld. Denk aan kunstenerfgoed, sociaal-cultureel erfgoed, cultuurgoederen in monumenten, culturele archieven en erfgoedbibliotheken in onderwijsinstellingen, agrarisch erfgoed, religieus erfgoed, bedrijfserfgoed, etc. Immaterieel erfgoed is inherent ingebed in andere maatschappelijke domeinen. Het is belangrijk dat andere domeinen zich van die aanwezigheid bewust zijn en hun verantwoordelijkheid inzake erfgoedwerking opnemen. Dit vergt van alle stakeholders een bewustwordingsproces, de juiste ingesteldheid en draagkracht. Ook moet voor de financiering een gezamenlijke inbreng (bv. op basis van een verdeelsleutel) van de betrokken beleidsdomeinen en ook de privésector worden onderzocht.

Door in het beleidskader samenwerking, uitwisseling en netwerking tussen het erfgoedveld en andere domeinen te stimuleren en erin te investeren, zullen kennis en expertise inzake erfgoed(werking) onderling worden uitgewisseld en ingezet. Dit is ook een manier om het erfgoed te verrijken, te actualiseren en te verklaren. Openstaan voor elkaars competenties, ze inzetten in erfgoedwerking en het vinden en realiseren van gezamenlijke doelstellingen, met respect voor elkaars sterktes en belangen, biedt een meerwaarde voor alle partijen, het erfgoed en de samenleving.

Er kunnen 'Erfgoedambassadeurs' in het leven geroepen worden die in andere domeinen werken en van daaruit de dialoog en samenwerking stimuleren en een netwerkfunctie vervullen. Ruimte voor experimentele samenwerking en voorbeeldprojecten kunnen een belangrijke stimulans geven aan gezamenlijke initiatieven. In de regelgeving van andere domeinen kan men overwegen om de verantwoordelijkheid voor het eigen waardevol erfgoed een plaats te geven, naar het voorbeeld van de subsidievoorwaarde in het Kunstendecreet om zorg te dragen voor het eigen archief.

Door de subsidievoorwaarde in het Kunstendecreet⁵⁹, TRACKS⁶⁰ en de ondersteuning vanuit de steunpunten, expertisecentra en collectiebeherende instellingen groeide het erfgoedbewustzijn bij kunstenaars en kunstenuorganisaties. Om de zorg voor het kunstenerfgoed performanter te maken beoogt men de bestaande expertise binnen het kunsten- en erfgoedveld (o.a. musea, culturele archieven, expertisecentra, steunpunten, documentatiecentra, archieven en bibliotheken in hogescholen en universiteiten) te verbinden. Bij dergelijk samenwerkingsmodel moeten er linken gelegd worden tussen de dienstverlenende en collectiebeherende actoren, om zo de hele keten van erfgoedtaken te ondersteunen. Vanwege de diverse situatie per kunstdiscipline – waarin veel actoren een rol (kunnen) spelen – kunnen samenwerkingsmodellen op een uiteenlopende manier vorm krijgen. Specifiek in de beeldende kunst moet men ook oog hebben voor de noden van erfgenamen van artistieke nalatenschappen. Voor gedeelde aspecten (bv. zorg voor immateriële componenten, digitalisering) blijven dwarsverbanden nodig en is een discipline-overschrijdende aanpak cruciaal, met o.a. aandacht voor de (her)gebruiksrechten van gedigitaliseerd en bewaard erfgoed.

Dit samenwerkingsmodel voor de kunsten kan voor diverse domeinen uitgetekend worden. Zo zijn er ook al aanzetten rond o.a. agrarisch erfgoed en immaterieel erfgoed (zie ook beleidslijn 2). De zorg voor elk type erfgoed moet bekeken worden in relatie tot de ontwikkeling van een kader en methodiek voor de waardering, selectie en (her)bestemming van het erfgoed, een depotbeleid, een digitaliseringsbeleid en een ICE-beleid.

⁵⁹ Zorg dragen voor het eigen archief is een subsidievoorwaarde voor kunstenuorganisaties die in het kader van het Kunstendecreet (2013) een vijfjarige werkingssubsidie ontvangen.

⁶⁰ TRACKS is een toolbox met richtlijnen voor de archiefzorg in de kunsten. Het is een project van PACKED dat tot stand kwam in samenwerking met Archiefbank Vlaanderen, CVAA, FARO, Forum voor Amateurkunsten, Het Firmament, het Kunstenpunt en Resonant.

4.2. Erfgoed als katalysator voor de samenleving

Zoals we eerder al stelden: cultureel erfgoed is voor de samenleving een bron van inspiratie, informatie, kennis, vermaak, reflectie, inkomsten, onderzoek. De erfgoedsector zelf, maar ook andere sectoren (bv. toerisme, onderwijs, culturele en creatieve industrieën, onderzoek en innovatie) én privéondernemingen gebruiken deze bron. Cultureel erfgoed levert de inhoud voor bestaande en nieuwe 'interfaces', zoals apps, games en erfgoedbeleving. Die kunnen in het teken staan van inspireren, reflectie, leren en/of vermaak en van het actualiseren en doorgeven van betekenissen. Wederzijdse dialoog, afstemming en afspraken met diverse beleidsdomeinen en stakeholders inzake het beleidskader, de instrumenten en de inzet van publieke en private middelen zijn dan ook noodzakelijk.

4.2.1. Toerisme

Het toeristisch belang van erfgoed is evident. Het inzetten van erfgoed voor toerisme is dan ook een belangrijk aandachtspunt⁶¹ in het ondersteuningsbeleid van Toerisme Vlaanderen. Via hefboomprojecten zoals Vlaamse Meesters (voorheen herdenking Wereldoorlog I) worden aanzienlijke budgetten geïnvesteerd in beleving van cultureel erfgoed. Dit werkt versterkend naar de erfgoedsector, maar vraagt – met het oog op geslaagde en duurzame projecten – afstemming. Een cultureel-erfgoedbeleid gaat uit van het duurzaam inzetten van erfgoed en het laten zien van de diversiteit en de uitstraling ervan, zonder het behoud en beheer of andere erfgoedwaarden in het gedrang te brengen. Om die reden is afstemming tussen erfgoed en toerisme belangrijk.

4.2.2. Wetenschap en innovatie

Onderzoek is een basisfunctie in cultureel-erfgoedwerking, maar het ontbreekt vaak aan fondsen en mogelijkheden om dit ten volle te ontwikkelen. Het is dan ook belangrijk om samen te werken met Wetenschapsbeleid en Innovatie, enerzijds met oog op het inzetten en toepassen van nieuwe technologische ontwikkelingen inzake erfgoedwerking, anderzijds om vanuit erfgoedwerking nieuwe technologische ontwikkelingen en onderzoek te stimuleren. Interdisciplinair onderzoek (kunsthistorisch, materiaal-technisch, sociologisch, agogisch, technologisch) mag hierbij niet uit het oog verloren worden. De samenwerking van de cultureel-erfgoedsector met onderzoeksgroepen wordt idealiter versterkt door de financiering van gemengde onderzoeks- en erfgoedprojecten, bijvoorbeeld via specifieke onderzoeksprogramma's of -fondsen⁶². Op die manier kunnen erfgoedorganisaties ook meedingen naar Vlaamse, Belgische en Europese onderzoeksbeurzen en -programma's.

4.2.3. Onderwijs

Als het gaat om kennisoverdracht en -uitwisseling, competentieontwikkeling, vorming en opleiding blijft Onderwijs een belangrijke partner. De cultureel-erfgoedsector is een gewaardeerde partner inzake kennisontwikkeling en -overdracht, zowel in formele als niet-formele leeromgevingen. Om die rol nog beter waar te maken voelt de sector de noodzaak om nauwer samen te werken en erfgoed blijvend in de eindtermen op te nemen. Het onderwijs is immers een krachtige omgeving om zoveel mogelijk kinderen, jongeren en ook volwassenen te laten kennismaken met en bijdragen aan de betekenissen van erfgoed(werking). Op die manier wordt via het onderwijs ook het draagvlak van en de toekomst voor cultureel erfgoed versterkt. Verder zit er veel erfgoedkennis in de sector die wacht op ruime

⁶¹ Thematische impulsprogramma's. Hefboomprojecten. Handleiding 2015. Toerisme Vlaanderen. P. 17.

⁶² Voor archieven en erfgoedbibliotheken was het Max Wildiersfonds – dat niet langer bestaat – een belangrijke stimulans voor toegepast onderzoek.

verspreiding. Er moet blijvend ruimte zijn om te investeren in kennisprogramma's en mensen en instrumenten die het mogelijk maken om erfgoed te delen met de samenleving.

In een cultureel-erfgoedwerking worden zowel gespecialiseerde als generieke competenties en kennis (inhoudelijk, methodologisch, materiaal-technisch, technologisch) ingezet. Om kwaliteitsvol en duurzaam te kunnen werken, is er nood aan voldoende competente profielen. Bij de inrichting en hervormingen van het onderwijs in Vlaanderen moet er dan ook blijvende aandacht zijn voor het behoud van curricula en beroepsprofielen die van belang zijn voor de erfgoedwerking in Vlaanderen. In het kader van levenslang leren zijn naast formele opleidingen aan hogescholen, universiteiten en het deeltijds onderwijs ook stages en werkplekleren in binnen- en buitenland krachtige en noodzakelijke leeromgevingen voor erfgoedwerkers.

Het waardevolle erfgoed dat in universiteits- en conservatoriumbibliotheken zit, de rol die de erfgoedsector kan opnemen, de verantwoordelijkheden die onderwijsinstellingen zelf kunnen dragen, en mogelijke financieringsmechanismen zijn ook thema's waarover afgestemd moet worden.

4.2.4. Culturele en creatieve industrieën

Erfgoed is voor culturele en creatieve industrieën een inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen, producties en creaties, alsook voor nieuwe '*interfaces*'. De uitdaging hier is om experimenteerruimte te creëren voor gezamenlijke initiatieven en projecten die ook duurzaam ingezet kunnen worden, zowel in de erfgoedsector als in de samenleving. Er moet daarbij rekening worden gehouden met de mogelijkheden en drempels inzake eigenaarschap, auteursrecht, beheer en ontwikkelingspotentieel.

Concreet moeten er gesprekken worden opgestart met diverse stakeholders om juridische en administratieve drempels te verlagen en om nieuwe verdien-, productie- en distributiemodellen en alternatieve vormen van valorisatie mogelijk te maken. Het is ook belangrijk om afspraken te maken over een win-winmodel, dat ook de erfgoedsector en het beleid ten goede komt. Op die manier vloeit het spill-over-effect van het gebruik van cultureel erfgoed ook (deels) terug naar erfgoedwerking. Er moet in dit verband werk gemaakt worden van modelcontracten, juridische ondersteuning, te ontwikkelen instrumenten en beleidskaders die dat mee mogelijk maken.

4.2.5. Levende menselijke schatten

Er wordt onderzocht of er in Vlaanderen een draagvlak gecreëerd kan worden voor initiatieven rond 'Levende menselijke schatten' ('Living Human Treasures')⁶³ (zie ook beleidslijn 1.4.), samen met beleidsdomeinen als Kunsten, Onderwijs, Economie, Toerisme en Werk. Centraal in dit gegeven staan de erkenning, valorisatie en borging van meesterschap, kennis en vaardigheden bij beroepen met wortels in de traditie. Authentiek vakmanschap (o.a. inzake vorm, materiaal, techniek) met aandacht voor lokale/regionale tradities en kleinschalige economieën wordt binnen onze samenleving steeds belangrijker. Vlaanderen is altijd gekend geweest omwille van kwalitatief vakmanschap of meesterschap, en kan zich hier ook vandaag in onderscheiden. Ambachten kunnen tegelijk inspiratiebron en broedplaats zijn voor innovatie. Het is dan ook belangrijk dit vakmanschap als waardevol immaterieel erfgoed te koesteren.

⁶³ Virtuosoos Vlaanderen. Naar een Living Human Treasures programma in Vlaanderen en Brussel. 2014. 132p. Pp. 110-116.

5. Een toonaangevend internationaal erfgoedbeleid nastreven

De Vlaamse overheid laat zich in haar beleid inspireren door internationale ontwikkelingen. In afstemming en samenwerking met de sector, andere beleidsdomeinen, Gemeenschappen en de federale overheid weegt ze ook op internationale beleidsdebatten en is ze een sterke internationale speler, bijvoorbeeld inzake immaterieel erfgoed. Met het oog op de internationale valorisatie van cultureel erfgoed (beleid) wordt samengewerkt met andere domeinen, zoals Buitenlandse Zaken, Economie, Onroerend Erfgoed, Internationaal Vlaanderen en Toerisme. De Vlaamse overheid brengt waar mogelijk de noden van de erfgoedorganisaties naar voren in onderhandelingen over internationale initiatieven.

Daarnaast stimuleert de Vlaamse overheid met een gericht ondersteuningsbeleid de aanwezigheid en zichtbaarheid van Vlaams cultureel erfgoed in het buitenland en de internationale uitwisseling en kruisbestuiving van expertise. Cultureel-erfgoedorganisaties en experts krijgen internationaal een forum, begeven zich in netwerken en kunnen leerervaringen opdoen. Naast aandacht voor het naar buiten brengen ('de export') van Vlaamse erfgoedexpertise wil de Vlaamse overheid de instroom van internationale erfgoedexpertise, experts en erfgoed uit het buitenland ('de import') stimuleren.

5.1. Een actieve inbreng van de Vlaamse overheid in Belgische en internationale beleidsvorming en netwerking

De Vlaamse overheid stemt voor haar rol in internationale settings inzake cultuur af met de andere beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid, de Gemeenschappen en Gewesten in België en in bepaalde gevallen ook met de federale overheid. Ze zet blijvend in op beleidsdialoog met deze actoren en met de diverse internationale instellingen en organisaties.

5.1.1. Vlaams niveau

Op Vlaams niveau zijn samenwerking en afstemming met Onroerend Erfgoed vanzelfsprekend. 'Cultureel erfgoed' omvat internationaal immers zowel roerend, immaterieel als onroerend erfgoed. Ook tussen Cultuur, Internationaal Vlaanderen en Toerisme is periodiek strategisch en operationeel overleg noodzakelijk om te komen tot afstemming van de beleidsdoelstellingen. Zo zijn musea vragende partij om betrokken te worden bij het beleid van Toerisme Vlaanderen en bij het opzetten van grote evenementen met internationaal toeristisch potentieel (zie beleidslijn 4.2.). Inzake relevante UNESCO-onderwerpen wordt verder afgestemd met het beleid van Internationaal Vlaanderen. Met Financiën en Begroting lopen momenteel gesprekken over indemniteit (zie beleidslijn 5.3).

5.1.2. Andere overheden in België

Afstemmen met andere overheden in België om te komen tot een optimaal beleid, beheer en toegankelijkheid van het cultureel erfgoed in Vlaanderen en Brussel is een must. Daarom is het aangewezen werk te maken van een samenwerkingsakkoord dat een gemeenschappelijke sokkel van bescherming garandeert voor de verplaatsing van cultuurgoederen binnen België en voor het buiten België brengen van cultuurgoederen

De diverse koninklijke musea, de Koninklijke Bibliotheek, de Rijksarchieven in Vlaanderen en Brussel, het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) en andere federale instellingen beheren een belangrijk deel van het Vlaams erfgoed. Er wordt gestreefd naar een (structurele) samenwerking met deze instellingen op vlak van onder meer digitalisering, behoud en beheer, digitale deponering en collectiemobiliteit.

5.1.3. Internationale organisaties

UNESCO, de Raad van Europa en de EU bieden voor erfgoed, erfgoedwerking en erfgoedbeleid in Vlaanderen richtinggevende en soms bepalende kaders. Deze organisaties hebben ook een belangrijke functie als 'multilaterale ontmoetingsfora'. De Raad van Europa en UNESCO hebben verdragen uitgewerkt die een belangrijke bron van internationale wetgeving voor cultureel erfgoed vormen. Sommige zijn door België (en dus ook Vlaanderen) ondertekend en geratificeerd, en houden dan ook verplichtingen in. Behalve met verdragen werken internationale organisaties ook met 'zachte wetgeving': aanbevelingen, charters en '*codes of conduct*'. Ook hier blijft Vlaanderen actief en zal er samengewerkt worden met andere beleidsdomeinen, de Gewesten, Gemeenschappen en de federale overheid om tot internationale standpunten te komen.

De omzettingwet voor het UNESCO '70-verdrag (illegale handel en restitutie cultuurobjecten), de realisatie van de Haagse Conventie (1954) en haar beide protocollen, en het omzetten van initiatieven inzake auteursrechten zijn prioritaire dossiers.

Het optreden van de EU inzake cultuur is geregeld in artikel 167 van het Verdrag betreffende de werking van de EU (VWEU)⁶⁴. Inzake Cultuur is de EU bevoegd om het optreden van de lidstaten te ondersteunen, te coördineren of aan te vullen. Daarnaast zijn ook veel van de voor erfgoed relevante wetgeving en subsidiestromen te vinden in andere beleidssegmenten, zoals Innovatie, Infrastructuur en Onderwijs. Het beleid in andere domeinen heeft ook impact op erfgoed(werking) (bv. energie, auteursrechten).

De EU heeft, naast richtlijnen, 'zachte wetgeving', instrumenten en platforms (bv. Europeana, Europees Erfgoedlabel, Europa Nostra Award) ook ondersteuningsprogramma's waar erfgoedorganisaties op kunnen intekenen (bv. Horizon 2020, Creatief Europa, Europa voor de Burger, Erasmus+). Cultureel erfgoed is momenteel een prioriteit in het EU-werkprogramma Cultuur (2015-2018). Bepaalde erfgoedgerelateerde uitdagingen uit dit programma worden via OMC-werkgroepen⁶⁵ opgenomen. Hier blijkt opnieuw de noodzaak aan verbinding, samenwerking en overleg. De Vlaamse overheid, als initiatiefnemer en secretariaat van de internationale denkgroep 'EU en erfgoed', blijft streven naar meer aandacht voor het potentieel en de transversale aspecten van erfgoed in alle beleidsdomeinen van de EU.

5.1.4. Culturele verdragen en diplomatie

Het blijft belangrijk bilaterale en multilaterale verdragen met andere Gemeenschappen en landen af te sluiten waar Vlaamse cultureel-erfgoedorganisaties en het erfgoedbeleid bij te winnen hebben. Dat vereist voldoende werkmiddelen. Inzake culturele diplomatie dient men rekening te houden met de doelstellingen van het cultureel-erfgoedbeleid en de belangen van de erfgoedorganisaties. Via de Algemene Afgevaardigden van de Vlaamse Regering in het buitenland wil de Vlaamse overheid enerzijds informeren over haar cultureel-erfgoedbeleid. Anderzijds gaat het er ook om via deze kanalen te weten wat er leeft in het buitenland, om in te kunnen spelen op opportuniteiten.

⁶⁴ (oud artikel 151 VEG). In dit artikel zijn de beginselen en het huidige kader betreffende het cultuurbeleid vastgelegd. Artikel 6 VWEU bepaalt de bevoegdheden van de Europese Unie op het vlak van cultuur. Het cultuurbeleid is in de eerste plaats een taak van de lidstaten. De EU treedt enkel op waar er een echte meerwaarde is voor het Europese niveau (subsidiariteit).

⁶⁵ OMC = open method of coordination. In deze werkgroepen zitten – al naargelang het onderwerp – officiële afgevaardigden van lidstaten. Dat kunnen ambtenaren, maar ook experts uit het veld, de onderzoekswereld, ... zijn.

5.2. Inzetten op de zichtbaarheid, doorstroming en het delen van internationale informatie inzake cultureel erfgoed

Er is een duidelijke nood aan betere en meer gecoördineerde internationale communicatie van en voor cultureel-erfgoedorganisaties. Doel is zowel het versterken van de internationale slagkracht van organisaties als een gecoördineerde aanpak van de zichtbaarheid. Een meer doorgedreven samenwerking met Toerisme Vlaanderen en het onder de aandacht brengen van sectorspecifieke aandachtspunten is aangewezen. De plaats van cultureel erfgoed en erfgoedorganisaties in Arts Flanders – het platform voor de uitbouw van een internationaal cultuurbeleid en culturele diplomatie – moet geëvalueerd en versterkt worden. Ook moeten de kennis en expertise van Vlaamse erfgoedprofessionals die zetelen in internationale comités, raden en werkgroepen systematisch worden gedeeld.

Bij de Vlaamse overheid kunnen diverse diensten geïnteresseerden wegwijs maken in de zoektocht naar subsidies voor Europese en internationale projecten. Er wordt naar gestreefd om deze informatie via digitale communicatiemiddelen te centraliseren en voor erfgoedorganisaties te vertalen en beschikbaar te stellen. Hiervoor werkt het departement samen met o.a. VLEVA, nationale contactpunten⁶⁶ en agentschappen, evenals met het steunpunt. Ook nieuws en kennis over internationale erfgoedinitiatieven (bv. oproepen, nieuwe richtlijnen, wetgeving) worden gebundeld en digitaal ter beschikking gesteld. Waar relevant kunnen specifieke informatiemomenten georganiseerd worden i.s.m. Vlaamse en (inter)nationale actoren (bv. VLEVA, internationale consultants, contactpunten Cultuur of FWO).

5.3. Internationale zichtbaarheid, uitwisseling en netwerking stimuleren

5.3.1. Stimuleren van collectiemobiliteit

De discussie over het al dan niet invoeren van een indemniteitsregeling voor kunstwerken werd in Vlaanderen al op de agenda geplaatst in 2004. Er is sindsdien al heel wat onderzoek ter zake uitgevoerd. Het invoeren van een indemniteitsregeling voor kunstwerken is een belangrijke hefboom voor de werking en imago van de cultureel-erfgoedsector. Met de indemniteitsregeling draagt het bruiklenende museum zijn aansprakelijkheid voor eventuele schade grotendeels over aan een overheid. Die staat garant voor de vergoeding van de eventuele schade aan of het verlies van de in bruikleen gegeven voorwerpen. Het betekent dat musea bij grotere tentoonstellingen de sterk oplopende verzekeringskosten kunnen beperken. Hierdoor worden in Vlaanderen meer tijdelijke expo's van internationaal belang mogelijk waarvoor kunstwerken uit het buitenland worden geleend. Dat blijkt ook uit het Europese rapport en bijbehorende *toolkit* over collectiemobiliteit.⁶⁷

Vlaanderen is nog een van de weinige regio's zonder een indemniteitsregeling. De Vlaamse overheid neemt momenteel in beraad of ze een dergelijke regeling kan implementeren in de Vlaamse regelgeving. Er lopen gesprekken tussen de bevoegde ministers (Cultuur en Financiën en Begroting). Ook de mogelijkheden van een stockverzekering of groepsaankoop worden onderzocht met oog op een reductie van de verzekeringskosten van tijdelijke bruiklenen, dit in vergelijking met de kostenreductie d.m.v. een indemniteitsregeling. Onder meer op basis van deze resultaten, zal een beslissing genomen worden over het al of niet invoeren van een indemniteitsregeling in Vlaanderen.

⁶⁶ Breder dan de contactpunten van de Creative Europe Desk.

⁶⁷ Practical ways to bring down the cost of lending and borrowing cultural objects between the EU members states. 2012. 146p.

Met de federale overheid (Financiën) dient de administratieve afhandeling van de douane-richtlijnen te worden bekeken in het licht van de lastenverlaging voor de aanvrager en van problemen met de mobiliteit van stukken van privéverzamelaars. De Vlaamse overheid blijft internationale afspraken inzake 'vrijwaring van inbeslagname' respecteren.

5.3.2. De internationale zichtbaarheid van erfgoed verhogen

De internationale profilering van cultureel erfgoed (bv. kunstcollecties) als aanvulling op de culturele diplomatie blijft een belangrijk aandachtspunt. Overkoepelend is meer samenwerking met Toerisme en Arts Flanders aangewezen. In de nieuwe regelgeving kan dit ondersteund worden door een organisatie die hiervoor een specifieke rol opneemt. Ook de volgende zaken kunnen in dit licht onderzocht worden: het opzetten van coproducties tussen cultureel-erfgoedorganisaties en buitenlandse organisaties/instellingen, gezamenlijke aankopen van erfgoed, gezamenlijk aantrekken van grote internationale tentoonstellingen. Ook de haalbaarheid van de oprichting van een UNESCO-Categorie II Centrum voor Immaterieel erfgoed in België/Vlaanderen zal onderzocht worden. Dit zal ook meegenomen worden in het kader van de beslissing over de bovenbouw (zie 2.3.3.).

5.3.3. Ondersteuning bij internationale projecten

Om cultureel-erfgoedorganisaties in Vlaanderen alle kansen te blijven geven om deel te nemen aan internationale projecten worden de subsidies voor cofinanciering (zgn. *matching funds*) behouden. Cultureel-erfgoedorganisaties worden in hun internationale praktijk echter ook vaak geconfronteerd met (praktische) problemen. De zoektocht naar internationale subsidies (i.h.b. Europees) kost tijd, mankracht en geld, zonder garantie op resultaat. Bovendien is er vaak een vertaalslag nodig van de subsidieprogramma's naar de beoogde projecten en werking. De huidige communicatie- en begeleidingskanalen, wegwijzers en *online tools* blijken te ver van de organisaties te staan. De Vlaamse overheid wil daarom inzetten op een betere begeleiding en advies op maat van erfgoedorganisaties bij hun zoektocht naar internationale (co)financiering voor projecten en werking. Er is aanvullend op wat al bestaat een grote vraag naar een sectorspecifieke financieringswijzer die de relevante calls en informatie samenbrengt. Daarnaast is er nood aan begeleiding bij het opstellen van subsidiedossiers (bv. bij het schrijven, bij het zoeken naar internationale partners).

5.3.4. Flexibele ondersteuning van internationale netwerking

Het ondersteunen van internationale netwerking kan verschillende vormen aannemen en werkt versterkend. Organisaties en experts worden gestimuleerd om deel te nemen aan internationale netwerken en vakverenigingen (bv. ICOM, ICOMOS, ICA, IFLA, NEMO, Codart, experten-commissies). Zo kunnen ze kennis en expertise internationaal delen én binnenhalen. Ook hier kan gedacht worden aan samenwerking en uitwisseling met andere beleidsdomeinen (bv. academische wereld). De overheid biedt hiervoor incentives die kunnen worden voortgezet, zoals tussenkomsten voor internationale werkverblijven en voor het ontvangen van internationale experts. Deze tussenkomsten zijn er voor cultureel-erfgoedorganisaties met een kwaliteitslabel en een werking op minstens regionaal niveau.

Om voeling en aansluiting te houden bij internationale ontwikkelingen, is het belangrijk dat cultureel-erfgoedorganisaties ook zelf inzetten op een 'internationale attitude' en dat ze in hun werking en voor hun medewerkers de kansen grijpen en geven die zich voordoen. Dat kan zowel op basis van de eigen werkingsmiddelen als door het intekenen op projectmatige subsidies.

6. Een duurzame basis voor cultureel-erfgoedwerking garanderen

De verdere uitbouw van een dynamisch en slagkrachtig cultureel-erfgoedveld dat zijn verantwoordelijkheden kan opnemen voor het cultureel erfgoed in al zijn vormen en hoedanigheden, dat ondersteuning kan bieden aan de diverse erfgoedvormers en -gemeenschappen en dat de beleidslijnen kan realiseren vraagt dat de Vlaamse overheid een regiefunctie opneemt en een aantal basisvoorwaarden realiseert:

- een performant ondersteuningsinstrumentarium voor cultureel erfgoedorganisaties, gekoppeld aan een substantieel budget zodat de slagkracht van organisaties wordt versterkt;
- een divers instrumentarium voor aanvullende financiering, waarbij het samenspel tussen publieke en private financiering wordt gestimuleerd;
- de optimalisering van infrastructuur;
- een verdere professionalisering van erfgoedwerkingen door ondernemerschap aan te scherpen, de toepassing van de principes van goed bestuur te stimuleren en competenties te versterken;
- afspraken maken met steden en gemeenten met oog op een complementair beleid;
- afspraken maken met en afstemmen met andere beleidsdomeinen.

6.1. Een ondersteuningsinstrumentarium dat de slagkracht van de cultureel-erfgoedsector versterkt

De actuele uitdagingen voor cultureel-erfgoedwerking vragen een nieuw Vlaams cultureel-erfgoedbeleid met een coherent en performant instrumentarium gericht op een verhoging van de slagkracht van de cultureel-erfgoedsector. Hiervoor zijn ook afspraken met steden en gemeenten noodzakelijk. De verschillende beleidsinstrumenten die in voorgaande beleidslijnen worden voorgesteld worden hier opgenomen:

- een duurzaam collectiebeleid met aandacht voor collectiewaardering, een versterking van de Collectie Vlaanderen, meer (publieke en private) collectiemobiliteit en een performante sleutelwerkregeling binnen het Topstukkenfonds (zie 1.3);
- actualisering van het ICE-reglement (zie 1.4.);
- een geoptimaliseerd systeem van toekenning van een kwaliteitslabel met een minimum aan planlast en een maximum aan zichtbaarheid (zie 2.2.);
- werkingssubsidies voor slagkrachtige intergemeentelijke samenwerkingsverbanden met scherpe inhoudelijke profielen en expertises (zie 2.2);
- substantiële werkingssubsidies voor collectiebeherende instellingen met landelijke en internationale relevantie met oog op de uitbouw van een performante Vlaamse basisinfrastructuur voor cultureel erfgoed (zie 2.3.);
- werkingssubsidies voor collectiebeherende instellingen van minstens regionaal belang (zie 2.3.);
- werkingssubsidies voor dienstverlenende erfgoedorganisaties en/of -netwerken met voldoende operationele slagkracht en landelijke relevantie voor het opnemen van functies en rollen i.f.v. een duurzaam collectiebeleid (zie 2.3.);
- projectsubsidies voor het ondersteunen van nieuwe, vernieuwende of tijdelijke initiatieven met ruimte voor experiment en met een meerwaarde voor het erfgoedveld (zie 2.3);
- punctuele tussenkomsten voor een duurzame internationale werking met oog op meer internationale zichtbaarheid en samenwerking en een versterkte internationale positie van Vlaamse erfgoedorganisaties (zie 5);
- integratie van provinciale erfgoedinstellingen, subsidieregelingen en taken in een Vlaams cultureel-erfgoedbeleid en -werking met regionale relevantie en accenten (zie 2.2);
- tijdelijke impulslijnen, conform beleidsprioriteiten, met oog op inhaalbewegingen (zie o.a. 1.5.);

- maatregelen om aanvullende, private financiering te stimuleren (cf. Witboek, zie 6.3.).

Bij de uittekening van een nieuw erfgoedbeleidskader wordt binnen het domein Cultuur, Jeugd en Media, in het kader van het kerntakendebat binnen de Vlaamse overheid en i.f.v. de integratie van de provinciale taken en bevoegdheden, ook werk gemaakt van de afstemming van de diverse regelgevingen en procedures. Uitgangspunten zijn planlastvermindering, voor de administratie en voor de sector, een kwaliteitsvolle integratie van nieuwe taken en bevoegdheden vanuit een Vlaamse beleidsvisie. Zo zullen binnen Cultuur de verschillende erkennings- en subsidieprocessen afgetoetst worden en waar mogelijk vereenvoudigd, geautomatiseerd en geharmoniseerd worden. De evaluatie van de nieuwe werkwijze binnen het Kunstendecreet biedt een vertrekbasis.

In dezelfde lijn is het belangrijk om na te denken over een optimalisering van de organisatie van de Vlaamse administratie, na inkanteling van taken en personeel van de provincies. Zo moet onder meer goed nagedacht worden over het efficiënt inzetten van de provinciale consultants, over een juiste plek voor de erfgoeddatabanken, over de aansturing van de erfgoedinstellingen die overgeheveld worden (in afstemming met het beheer van de bestaande buitendiensten) en over het uitbesteden van taken aan instellingen of organisaties in het veld.

Tenslotte wordt ook naar afstemming gezocht in het beheer van de Collectie van de Vlaamse Gemeenschap in samenspraak met KMSKA en M HKA (zie ook 2.3.).

6.2. Afstemming met regelgeving van andere beleidsdomeinen

Met Financiën en Begroting wordt verder gewerkt aan flankerende instrumenten, zoals bijvoorbeeld fiscale stimuli met oog op mecenaat, successie- en schenkingsrechten en de optimalisering van de regeling inbetalinggeving van cultuurgoederen (zie 1.2.).

Met Onroerend Erfgoed zijn er verschillende beleidsmatige raakvlakken en zijn kennisdeling, samenwerking en afstemming aangewezen. Met het nieuwe Onroerenderfgoeddecreet wordt werk gemaakt van een screening van de beschermingsbesluiten, waarbij gestreefd wordt naar een eenduidige verwijzing naar welke cultuurgoederen mee beschermd zijn in een monument. Het nieuwe Onroerend-erfgoeddecreet erkent en subsidieert onroerend erfgoeddepots en voorziet in de uitbouw van een Depotnetwerk Vlaanderen. Vanuit de regiefunctie die de Vlaamse overheid overneemt inzake cultureel-erfgoeddepots wordt hierrond samengewerkt en afgestemd.

Het Memoriaaldecreeet wordt samen uitgevoerd. Het Decreet op het varend erfgoed betreft een gemeenschapsmaterie die uitgevoerd wordt door Onroerend Erfgoed. Over beide decreten vindt overleg en afstemming plaats.

Tenslotte is een grotere synergie mogelijk op vlak van lokaal erfgoedbeleid: zowel vanuit cultuur als onroerend erfgoed wordt er gewerkt met intergemeentelijke samenwerking en ook de samenwerking tussen Open Monumentendag en Erfgoeddag is dikwijls bij de lokale actoren al een feit.

Met Bestuurszaken wordt in de eerste plaats zeer nauw samengewerkt rond de afslanking van de provincies en de wijze waarop de Vlaamse overheid deze oefening op een transparante en kwaliteitsvolle wijze kan realiseren. Anderzijds worden ook de ontwikkelingen gevolgd rond de evaluatie van het decreet op intergemeentelijke samenwerking.

Op vlak van digitalisering ligt er een grote uitdaging in synergie en afstemming tussen de uitbouw van het Digitaal Archief Vlaanderen (DAV) en de digitalisering van cultuur. Het is een historisch momentum om voor Vlaanderen een gecoördineerd digitaal platform uit te bouwen. Het gezamenlijke voortraject tussen DAV en VIAA moet verder geoperationaliseerd worden om tot een genetwerkte structuur te

komen, waarin via samenwerkingsovereenkomsten operationeel samengewerkt wordt. Gesprekken hierover zijn opgestart en moeten nu politiek worden vertaald. Bestuurszaken heeft ook een beleidsmatige impact op cultuur, bijvoorbeeld via het Archiefdecreet en het Decreet over het hergebruik van overheidsinformatie.

6.3. Cultureel ondernemerschap, aanvullende financiering en goed bestuur stimuleren

6.3.1. Inzetten op aanvullende financiering

In het Witboek aanvullende financiering en ondernemerschap worden beleidsopties uitgewerkt inzake aanvullende financiering voor de culturele sector, op korte en op langere termijn. De opzet van het Witboek is om de financiële slagkracht van de cultuursector te verhogen door naast subsidies ook andere, private middelen naar cultuur – en dus ook naar cultureel erfgoed – te laten stromen. De aanvullende middelen komen niet in de plaats van maar naast subsidies te staan. Het Witboek wordt een gids op maat van de financieringsnoden van elke subsector en houdt rekening met de noden van zowel kleine als grote spelers, van profit en not-for-profit, van starters en gevestigden. Concreet wil het Witboek:

- de cultuursector wegwijs maken in het brede financieringsverhaal;
- het samenspel tussen publieke en private financiering stimuleren;
- de zichtbaarheid van de cultuursector verhogen en de betrokkenheid van particulieren en bedrijven stimuleren;
- mogelijkheden creëren voor samenwerkingsverbanden tussen spelers binnen en buiten cultuur, en voor innovatieve economische modellen.

Zo wordt er in het Witboek onder meer ingezet op de uitbouw van een Cultuurbank voor financiering op maat (gaande van microkredieten tot risicokapitaal) en op (fiscale) impulsen aan mecenaat (zie ook beleidslijn 1.2. en 1.3.). Voor dit laatste zullen gesprekken met het federale niveau worden gevoerd. Een aandachtspunt is bijvoorbeeld een vereenvoudiging van de procedure bij FOD Financiën om erkenning te krijgen om fiscale attesten uit te kunnen reiken. Het Witboek beoogt ook om bestaande relevante maar minder gekende financieringsinstrumenten meer zichtbaar en toegankelijk te maken voor de cultuursector. Denk bijvoorbeeld aan initiatieven van de Koning Boudewijnstichting en de toolboxes voor Crowdfunding en Europese Fondsen.

In het Witboek is er ook aandacht voor flankerende beleidsmaatregelen om de sector bij ondernemerschap en de zoektocht naar aanvullende financiering te ondersteunen. Hiermee belanden we bij de volgende beleidsdoelstelling: stimuleren van cultureel ondernemerschap.

6.3.2. Stimuleren van cultureel ondernemerschap

De cultureel-erfgoedsector moet blijvend inzetten op professionalisering van de organisaties. Het management moet hiervoor over de nodige kennis en vaardigheden beschikken, zakelijk én inhoudelijk. Een goede ondernemingszin veronderstelt ook proactief inspelen op innovatieve en alternatieve vormen van presentatie, participatie, financiering en organisatie. Daarnaast omvat ondernemerschap samenwerking en krachtenbundeling, bijvoorbeeld via publieke en private en cross-sectorale samenwerkingsprojecten of door het delen van back-office taken. Ondernemerschap – in de hier beschreven betekenis van het woord – moet inherent zijn aan cultureel-erfgoedorganisaties, en vormt dan ook een belangrijk aandachtspunt bij de beoordelingsprocedures.

Om ondernemerschap in de erfgoedsector te laten bloeien is het belangrijk goede randvoorwaarden voor ondernemingszin en ondernemerschap te creëren en zoveel mogelijk beperkingen weg te nemen.

Zo wil de Vlaamse overheid impulsen geven aan nieuwe organisatievormen zoals bijvoorbeeld de coöperatieve vennootschap, en aan innovatie en samenwerking binnen en buiten de culturele sector. Zoals aangekondigd bij de presentatie van het Witboek zal het Kunstenloket uitgebouwd worden tot een sectorbreed Cultuurloket voor zakelijke en juridische begeleiding en coaching op maat. Met het cultuurloket wil de Vlaamse overheid één centraal aanspreekpunt voor de cultuursector voor zakelijk en juridisch advies om zo de versnippering tegen te gaan en kwaliteit te verzekeren. Samenwerking is ook hier belangrijk. Het Cultuurloket zal de nodige ondersteuning en vorming bieden die het ondernemerschap bij cultureel-erfgoedactoren kan versterken. Zo is het de bedoeling dat de erfgoedsector bij het Cultuurloket terecht zal kunnen voor vragen over bijvoorbeeld auteursrechten, organisatievormen, BTW en schenkings- en successierechten.

6.3.3. Aandacht voor goed bestuur

Een gezonde 'cultural governance', op basis van de principes van goed bestuur, geeft richting aan het besturen en controleren van organisaties. De principes van goed bestuur worden voor de Vlaamse publieke sector bepaald in het decreet Deugdelijk Bestuur van 22 november 2013. Goed bestuur stuurt aan op transparantie, verantwoording en toezicht en vormt een belangrijke hefboom tot professionalisering. Het is belangrijk dat publieke middelen optimaal worden besteed en dat daarover ook verantwoording kan gevraagd worden.

Net zoals bij de Kunsten, wil de Vlaamse overheid goed bestuur ook verankeren in de cultureel-erfgoedsector, dit in functie van de professionalisering van de erfgoedorganisaties. Bij de uitwerking van het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet zullen we dan ook aandacht hebben voor de principes van goed bestuur, i.h.b. bij de criteria voor de meerjarige werkingssubsidies. Van de Vlaamse basisinfrastructuur, zijnde de collectiebeherende erfgoedinstellingen met landelijke en internationale relevantie, wordt inzake cultureel ondernemerschap en goed bestuur een voorbeeldrol verwacht.

6.3.4. Competenties van erfgoedwerkers versterken via opleiding en vorming

Er worden van de erfgoedwerkers steeds hogere eisen gesteld en competenties gevraagd, bijvoorbeeld inzake digitaal archiveren, beheer van born digital, informatiebeheer, omgaan met diversiteit. Er is dan ook een grote nood aan een aanbod van noodzakelijke opleidingen voor het verhogen van bepaalde competenties binnen de cultureel-erfgoedsector (bv. digitale, technologische, agogische, zakelijke competenties). Er is een opleidingsaanbod, zowel via formele opleidingsinstellingen als via aanvullende vormingsreeksen en werkplekleren, dat inspeelt op de behoeften van de cultureel-erfgoedsector. De ondersteuning van een realistische toekomstplan voor relevante opleidingen (rekening houdend met beroepscompetentieprofielen) is nodig.

6.4. Inhaaloperatie voor infrastructuur

De Vlaamse overheid wil werk maken van een gecoördineerd infrastructuurbeleid, vertrekkende van een helicoptervisie. Een goede infrastructuurvisie voor cultureel-erfgoed is enkel mogelijk op basis van een goed infrastructuuroverzicht met aandacht voor de infrastructuurnoden en voor de mogelijkheden voor samenwerking en gedeelde infrastructuur. De resultaten van de landschapstekening Depotinfrastructuur zullen een belangrijke indicator zijn voor het vastleggen van de sectorale beleidsprioriteiten voor de periode 2017 – 2021 (zie beleidslijn 1.2.).

De lopende grootschalige infrastructuurdossiers (bv. KMSKA, Masterplan Gaasbeek, Depot Collectie Vlaamse Gemeenschap in Vilvoorde) worden verder gecontinueerd, en nieuwe infrastructuurtrajecten

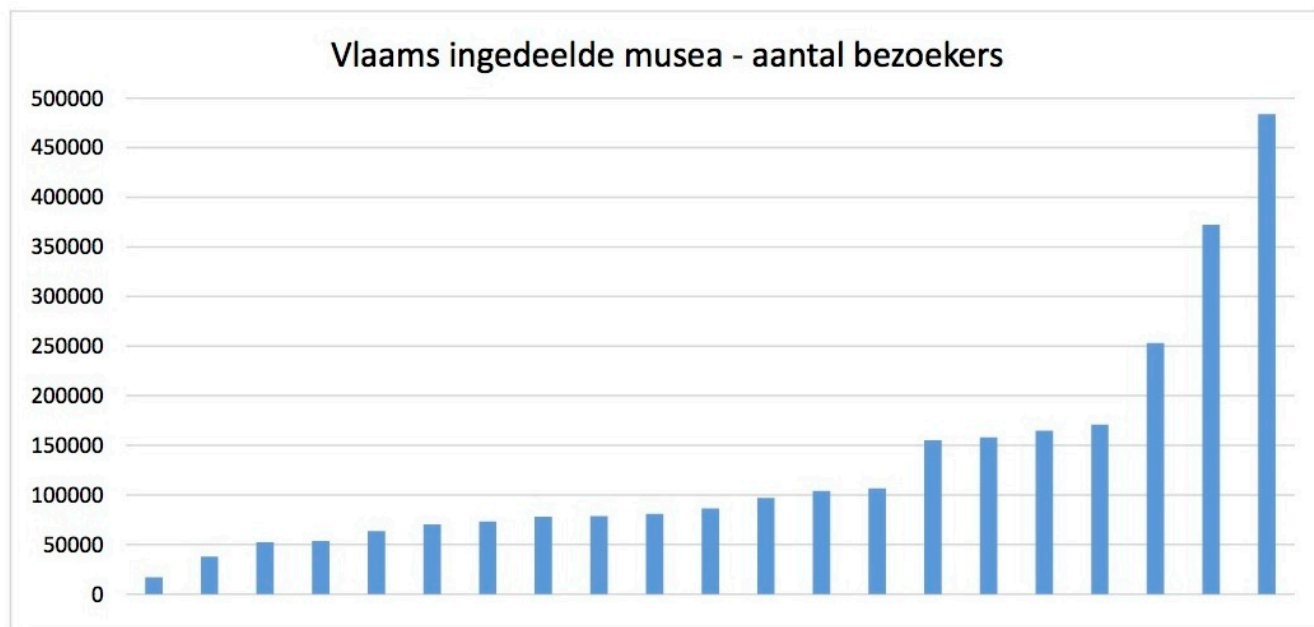
(bv. M HKA) worden onderzocht. Daarnaast is er de bijkomende verantwoordelijkheid voor de gebouwen die samen met de erfgoedinstellingen door de Vlaamse Gemeenschap overgenomen worden van de provincies (bv. Mu.Zee, Roger Raveel Museum).

Een laatste uitdaging betreft de verbetering van de infrastructuur van collectiebeherende instellingen waarvoor de Vlaamse overheid via FOCI bepaalde beleidsprioriteiten naar voren wil schuiven, bijvoorbeeld op vlak van:

- het kwaliteitsniveau inzake veiligheid en beveiliging van (tentoonstellings)infrastructuur (o.a. voor tijdelijke tentoonstellingen); in het kader van het onderzoek naar een eventuele indemniteitsregeling loopt nu een nulmeting van een aantal musea;
- depotinfrastructuur en -inrichting (zie beleidslijn 1.2.);
- duurzaamheid als nieuw accent in FOCI-reglement voor bovenlokale infrastructuur (integratie van bestaande regelingen in provincies wordt hier ook in meegenomen).

V. BIJLAGEN

1. Grafiek aantal bezoekers Vlaams ingedeelde musea

2. Landschapstekening Vlaams cultureel-erfgoedveld

ERKENDE ORGANISATIES / LANDELIJK GESUBSIDIEERDE ORGANISATIES / ERFGOEDCELLEN

TYPE ORGANISATIE : MUSEUM		
INDELING	NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE
landelijk ingedeeld	Design Museum Gent	268.788
landelijk ingedeeld	FotoMuseum Antwerpen	194.870
landelijk ingedeeld	Groeningemuseum	527.974
landelijk ingedeeld	Hospitaalmuseum Brugge	287.987
landelijk ingedeeld	Huis van Alijn	280.306
landelijk ingedeeld	Kunstmuseum aan Zee Oostende (MuZee)	317.744
landelijk ingedeeld	Modemuseum Antwerpen	403.180
landelijk ingedeeld	Museum Dr. Guislain	607.651
landelijk ingedeeld	Museum In Flanders Fields	455.978
landelijk ingedeeld	Museum Plantin-Moretus	353.264
landelijk ingedeeld	Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (MIAT)	335.024
landelijk ingedeeld	Museum voor Schone Kunsten Gent	687.328
landelijk ingedeeld	Openluchtmuseum Bokrijk	304.305
landelijk ingedeeld	Openluchtmuseum voor Beeldhouwkunst Middelheim	383.983
landelijk ingedeeld	Provinciaal Gallo-Romeins Museum (PGRM)	469.418
landelijk ingedeeld	Samenwerkingsverband Kunstmusea Antwerpen	354.224
landelijk ingedeeld	Sportimonium	272.628
landelijk ingedeeld	Museum aan de Stroom (MAS)	239.989
landelijk ingedeeld	Stadsmuseum Gent (STAM)	239.989
landelijk ingedeeld	M - Museum Leuven	361.903
landelijk ingedeeld	Stedelijk Museum voor Actuele Kunst (SMAK)	1.139.467
regionaal ingedeeld	Speelgoedmuseum Mechelen	125.000
regionaal ingedeeld	Stedelijke Musea Mechelen	125.000
regionaal ingedeeld	TRAM 41	125.000
regionaal ingedeeld	Modemuseum Hasselt	100.000
regionaal ingedeeld	Jenevermuseum	100.000
regionaal ingedeeld	De Mindere	100.000
regionaal ingedeeld	Musea Maaseik	100.000
regionaal ingedeeld	Museum Dhondt-Dhaenens	125.000
regionaal ingedeeld	Museum van Deinze en de Leiestreek	125.000
regionaal ingedeeld	De Wereld van Kina	125.000
regionaal ingedeeld	Stedelijk Musea Sint-Niklaas	125.000
regionaal ingedeeld	Memorial Museum Passchendaele 1917	75.000
regionaal ingedeeld	Bakkerijmuseum	75.000
regionaal ingedeeld	Ten Duinen 1138	90.000
regionaal ingedeeld	Texture	90.000
regionaal ingedeeld	NAVIGO - Nationaal Visserijmuseum	90.000
regionaal ingedeeld	Nationaal Wielermuseum Roeselaere	90.000
regionaal ingedeeld	Stedelijke Izegemse Musea	75.000
regionaal ingedeeld	Felixart Museum	125.000
regionaal ingedeeld	Museum voor Oudere Technieken (MOT)	125.000
regionaal ingedeeld	Museum Parkabdij	75.000
regionaal ingedeeld	Erfgoedste Tienen	125.000
regionaal ingedeeld	Kasteel van Gaasbeek	0
regionaal ingedeeld	PAM Ename / Velzeke	0
regionaal ingedeeld	Roger Raveil	0
lokaal ingedeeld	Het Stadsmus	
lokaal ingedeeld	Hopmuseum Poperinge	
lokaal ingedeeld	Jacob Smitsmuseum	
lokaal ingedeeld	Karrenmuseum Essen	
lokaal ingedeeld	Museum de Kolonie	
lokaal ingedeeld	Stedelijk Museum Lokeren	
lokaal ingedeeld	Stedelijke musea Dendermonde	
lokaal ingedeeld	Stedelijke Musea Lier	
lokaal ingedeeld	Talbot House	

TYPE ORGANISATIE : MUSEUM		
INDELING	NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE
niet ingedeeld	Gasthuismuseum Geel	
niet ingedeeld	Het Groentemuseum	
niet ingedeeld	Musea Brugge: Bruggemuseum	
niet ingedeeld	Museum Nicolaas Rockox - Het Rockoxhuis	
niet ingedeeld	Museum van Oudenaarde en de Vlaamse Ardennen	
niet ingedeeld	Plantentuin Universiteit Gent	
niet ingedeeld	Red Star Line Museum	
niet ingedeeld	Romeins Archeologisch Museum Oudenburg	
niet ingedeeld	Samenwerkingsverband Stedelijke Musea Ieper	
niet ingedeeld	Stedelijk Museum Hoogstraten	
niet ingedeeld	Zilver- en diamantmuseum	

TYPE ORGANISATIE: ARCHIEF		
INDELING	NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE
landelijk ingedeeld	KADOC Documentatie- en Onderzoekcentrum voor religie cultuur en samenleving	1.946.903
landelijk ingedeeld	Amsab - Instituut voor Sociale Geschiedenis	1.380.035
landelijk ingedeeld	Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme	1.174.788
landelijk ingedeeld	Liberaal Archief	862.032
landelijk ingedeeld	AMVC-Letterenhuis	293.209
landelijk ingedeeld	Centrum voor Academische en Vrijzinnige Archieven (CAVA)	150.000
regionaal ingedeeld	Archief Annuntiaten Heilig-Hartinstituut Heverlee	37.500
regionaal ingedeeld	Stadsarchief Ieper	25.000
regionaal ingedeeld	Stadsarchief Mechelen	50.000
niet ingedeeld	Archief en Museum voor het Vlaams Leven te Brussel (AMVB)	324.485
niet ingedeeld	Archief OCMW Gent	
niet ingedeeld	Architectuurarchief Provincie Antwerpen	
niet ingedeeld	Provinciaal Archief West-Vlaanderen	
niet ingedeeld	Stadsarchief Leuven	
niet ingedeeld	Stadsarchief Waregem	
niet ingedeeld	Universiteitsarchief Gent	

TYPE ORGANISATIE: ERFGOEDBIBLIOTHEEK		
INDELING	NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE
niet ingedeeld	Bibliotheek Koninklijk conservatorium Antwerpen	
niet ingedeeld	Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience	
niet ingedeeld	Openbare Bibliotheek Brugge	
niet ingedeeld	Provinciale Bibliotheek Limburg	
niet ingedeeld	Provinciale Bibliotheek Tolhuis	
niet ingedeeld	Universiteitsbibliotheek Antwerpen	
niet ingedeeld	Universiteitsbibliotheek Gent	
niet ingedeeld	Universiteitsbibliotheek K.U., Leuven	

TYPE ORGANISATIE: PUBLICATIE		
NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE	
Openbaar Kunstbezit Vlaanderen (OKV)	67.014	
Volkskunde (Centrum voor Studie en Documentatie)	7.180	
De Gulden Passer (Vereniging van Antwerpse Bibliofielen)	7.659	
Orgelkunst	19.147	

TYPE ORGANISATIE: BELEIDSPRIORITEITEN PROVINCIËS (o.a. depotbeleid)		
NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE	
West-Vlaanderen	256.077	
Oost-Vlaanderen	334.998	
Antwerpen	388.518	
Limburg	203.637	

TYPE ORGANISATIE: STEUNPUNT	
NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE
FARO	1.715.000

TYPE ORGANISATIE: EXPERTISECENTRUM	
NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE
CRKC	385.117
Heemkunde Vlaanderen	336.975
CVAA	282.099
CAG	274.396
Packed	274.396
Resonant	301.340
Het Firmament	182.931
ETWI (tot 2011 SIWEI)	182.931
Tapis Plein	182.931

TYPE ORGANISATIE: ORGANISATIE VOLKSCULTUUR	
NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE
Familiekunde Vlaanderen	250.326
Volkskunde Vlaanderen	192.558

TYPE ORGANISATIE: SAMENWERKINGSVERBAND	
NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE
Lukas - Art in Flanders	204.390
Vlaamse Kunstcollectie	126.663
Contemporary Art Heritage Flanders	119.947
Vlaamse Erfgoedbibliotheek	300.000
Archiefbank Vlaanderen	278.548

TYPE ORGANISATIE: ERFGOEDCEL	
NAAM ORGANISATIE	SUBSIDIE
Erfgoedcel CO7	178.288
Erfgoedcel Zuidwest	245.352
Erfgoedcel Waasland	245.352
Erfgoedcel Meetjesland	245.352
Erfgoedcel Mijn-Erfgoed	245.352
Erfgoedcel BIE	245.352
Erfgoedcel Noorderkempen	245.352
Erfgoedcel Kempens Karakter	245.352
Erfgoedcel Denderland	245.352
Erfgoedcel Viersprong	163.568
Erfgoedcel k.ERF	245.352
Erfgoedcel Pajottenland en Zennevallei	245.352
Erfgoedcel Haspengouw	245.352
Erfgoedcel land van Dendermonde	245.352
Erfgoedcel Leieschelde	163.568
Erfgoedcel Kusterfgoed	245.352
Erfgoedcel Brussel	439.000
Erfgoedcel Antwerpen	471.601
Erfgoedcel Gent	388.799
Erfgoedcel Brugge	423.000
Erfgoedcel Leuven	196.200
Erfgoedcel Mechelen	194.400

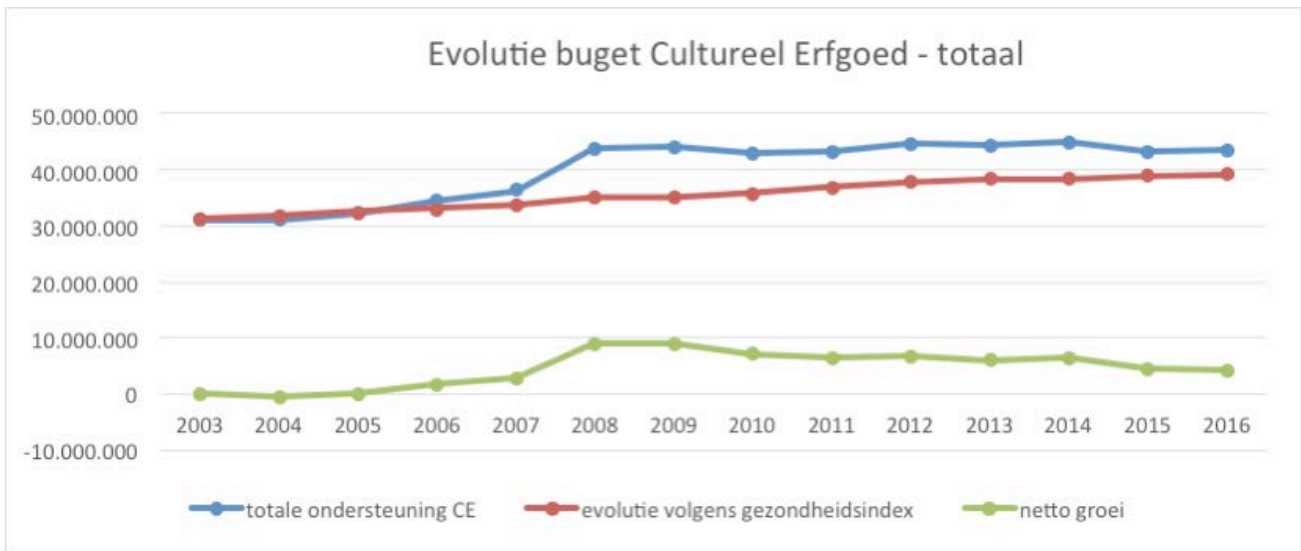
3. Overzichtstabel Vlaamse ingedeelde musea en eigen instellingen met landelijke werking (2014)

museum	plaats	collectie	bezoekers	personeel (VTE)	omzet
FotoMuseum Provincie Antwerpen	Antwerpen	toegepaste kunsten	78.591	22	3.205.153
MAS	Antwerpen	stadsmuseum	170.981	54,5	4.615.700
Middelheim	Antwerpen	moderne/hedendaagse kunst	383.152	35,27	2.695.854
ModeMuseum Provincie Antwerpen	Antwerpen	toegepaste kunsten	81.006	24,6	2.628.274
Plantin-Moretus	Antwerpen	toegepaste kunsten	86.463	35,07	2.782.522
Samenwerkingsverband Kunstmusea Antwerpen	Antwerpen	schone kunst	164.860	57,77	4.365.254
Openluchtmuseum Bokrijk	Bokrijk	volkscultuur	253.026	50,15	3.511.240
Musea Brugge: Groeningemuseum	Brugge	schone kunst	158.150	66,68	5.066.877
Musea Brugge: Hospitaal museum	Brugge	schone kunst	97.078	38,88	2.891.880
Designmuseum Gent	Gent	toegepaste kunsten	73.089	27,71	2.295.987
Huis van Alijn	Gent	volkscultuur	63.518	18,12	1.086.370
Museum Dr. Guislain	Gent	thematisch	70.122	18,2	2.560.426
MIAT Gent	Gent	toegepaste kunsten	37.778	30,03	2.300.046
MSK Gent	Gent	schone kunst	78.114	39,35	3.552.851
SMAK	Gent	moderne/hedendaagse kunst	106.698	52,09	4.969.013
STAM	Gent	stadsmuseum	53.493	32,57	2.767.569
Sportimonium	Hofstade	thematisch	17.015	16,5	1.294.153
In Flanders Fields Museum	Ieper	historisch	483.741	32,2	6.449.560
M - Leuven	Leuven	schone kunst	155.063	47,24	6.347.770
Mu.Zee	Oostende	moderne/hedendaagse kunst	52.269	42,92	3.911.105
Provinciaal Gallo-Romeins Museum	Tongeren	archeologie	104.113	34	3.721.631
totalen			2.768.320	776	73.019.235

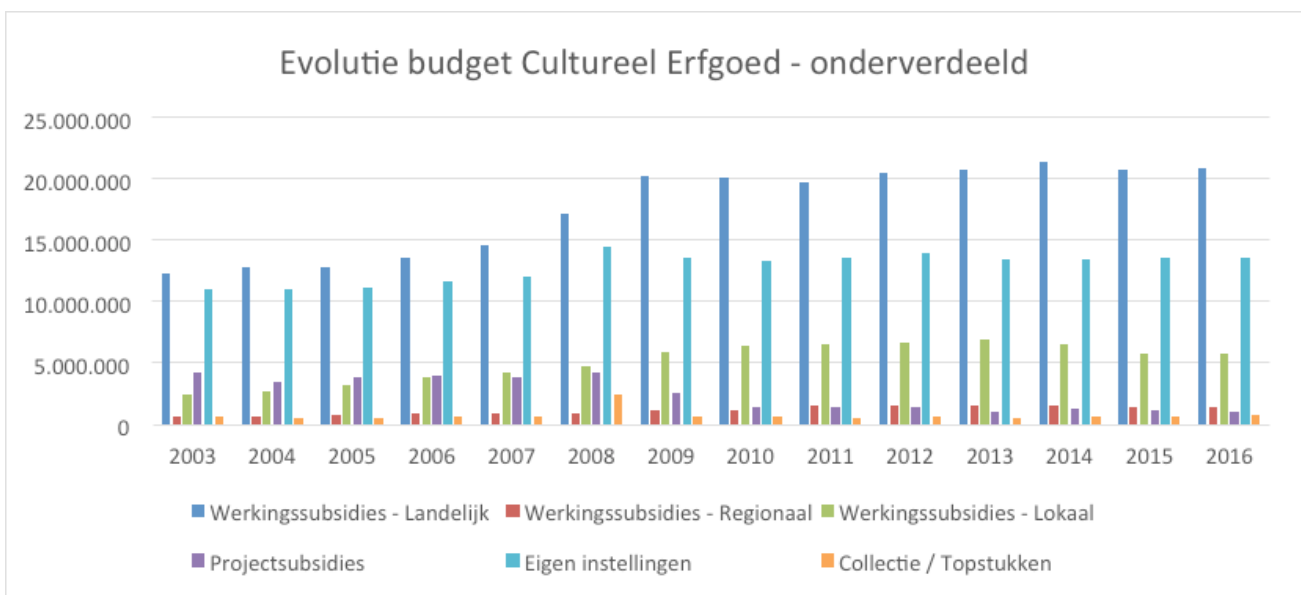
museum	plaats	collectie	bezoekers	personeel (VTE)	omzet
M HKA	Antwerpen	moderne/hedendaagse kunst	84.145	68,2	6.697.805
KMSKA (gesloten)	Antwerpen	schone kunst	-	80	6.639.689

4. Tabellen en grafieken budget cultureel erfgoed

a. Evolutie van het totaalbudget voor cultureel erfgoed

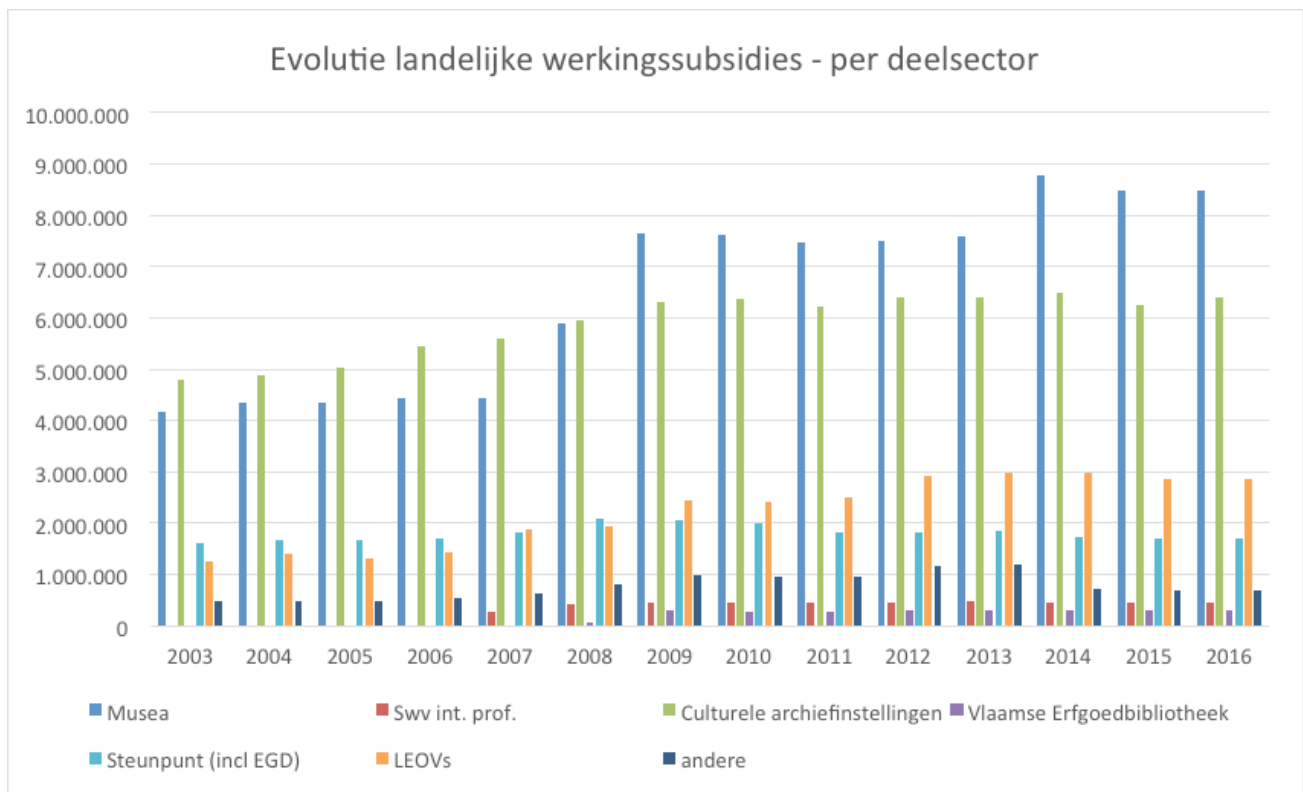
b. Evolutie van het budget voor cultureel erfgoed - onderverdeeld (gafiek)

c. Evolutie van het budget voor cultureel erfgoed - onderverdeeld (cijfers)

	2003		2016		stijging absoluut	stijging reëel ⁶⁸
Werkingsubsidies - Landelijk	12.316.797	39%	20.907.000	48%	70%	35%
Werkingsubsidies - Regionaal	594.960	2%	1.427.000	3%	140%	91%
Werkingsubsidies - Lokaal	2.470.000	8%	5.808.000	13%	135%	87%
Projectsubsidies	4.268.310	14%	1.007.000	2%	-76%	-81%
Eigen instellingen	10.997.000	35%	13.560.000	31%	23%	-2%
Collectie / Topstukken	621.000	2%	763.000	2%	23%	-2%
totaal	31.268.067		43.472.000		39%	11%

d. Evolutie budget voor cultureel erfgoed - detailoverzicht landelijke werkingssubsidies (grafiek)

⁶⁸ Berekening van de reële stijging gebeurde door het budget 2003 te indexeren a ratio van de gezondheidsindex in de periode 2003-2016 (125,7%) en hier het bedrag 2016 tegenover te zetten.

e. Evolutie budget voor cultureel erfgoed - detailoverzicht landelijke werkingssubsidies (cijfers)

	2003			2016			stijging absoluut	stijging reëel ⁶⁹
	budget	%	orgs		%	orgs		
Musea	4.182.730	34%	17	8.486.000	41%	21	103%	61%
Samenwerkings- verbanden internationaal	0	0%	0	451.000	2%	3	-	-
Culturele archief- instellingen	4.782.567	39%	10	6.410.000	31%	8	34%	7%
Vlaamse Erfgoed- bibliotheek	0	0%	0	300.000	1%	1	-	-
Steunpunt	1.597.000	13%	2	1.715.000	8%	1	7%	-15%
LEOVs	1.269.000	10%	12	2.846.000	14%	11	124%	78%
Andere	485.500	4%	5	699.000	3%	4	44%	15%
Totaal	12.316.797		45	20.907.000		49	70%	35%

f. Verdeling van de werkingssubsidies in 2016 per deelsector (Cultureel-erfgoeddecreet)

Werkingssubsidies	2016	%
Musea	8.486.000	30%
Samenwerkingsverbanden voor internationale profilering	451.000	2%
Culturele archiefinstellingen	6.410.000	23%
Vlaamse Erfgoedbibliotheek	300.000	1%
Steunpunt	1.715.000	6%
Landelijke expertisecentra en organisaties volkscultuur (LEOVs)	2.846.000	10%
Andere (o.a. publicaties)	699.000	2%
Ondersteuning regionaal beleid	1.427.000	5%
Ondersteuning lokaal beleid	5.808.000	21%
Totaal	28.142.000	100%

⁶⁹ Berekening van de reële stijging gebeurde door het budget 2003 te indexeren a rato van de gezondheidsindex in de periode 2003-2016 (125,7%) en hier het bedrag 2016 tegenover te zetten. Bijvoorbeeld: het budget musea 2003 x 125,7% = 5.285.990; het budget 2016 is 61% hoger dan dit bedrag.

5. Verspreiding van topstukken over Vlaanderen

	Bewaar- plaatsen	%	Topstukken	%	Erkende bewaar- plaatsen	Topstukken in erkende bewaar- plaatsen
Museum	43	26,7%	308	55,1%	31	286
Archief	20	12,4%	33	5,9%	5	12
Erfgoedbibliotheek	12	7,5%	53	9,5%	6	44
Klooster	13	8,1%	21	3,8%		
Kerk	41	25,5%	101	18,1%		
Private actoren	28	17,4%	38	6,8%		
Andere	4	2,5%	5	0,9%		
Totalen	161		559		42	342
Kerkelijke actoren	61	37,9%	132	23,6%		
Niet-kerkelijke actoren	100	62,1%	427	76,4%		

Locatie / stad	Aantal topstukken	%
Antwerpen	217	39%
Gent	79	14%
Brugge	81	14%
Leuven	31	6%
Mechelen	13	2%
Andere	138	25%
Totaal	559	100%